

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَقَالَ الْوَاحِدِيُّ وَظَهَرَ بِصِيَابِهِمْ سَائِلًا الْإِلَهَ تَقَرُّو
 وَالْمَعْنَى وَالْمَعْنَى وَالْمَعْنَى وَالْمَعْنَى وَالْمَعْنَى وَالْمَعْنَى وَالْمَعْنَى وَالْمَعْنَى

1918

مملکت سلطنت

الحمد لله الذي جعل في كتابه من سعادته قرآن رساله ناياب مشتمل بر اوله
 لا جواب به نيبان قادسي المشي يا

الحجة العاقبة
 على
 الفرقه الدهرية
 مع محاسن اسلام

78
 2

مولوي قاضي عبد البصير خان آبادي غلام الله تعالى بقصد البادي في الوقت المباني

مكتبة پستہ

مذہبی کتب خانہ عقیب فقہ خوان
 شہر پشاور

۵۹۸۹۰ باعث التالیف والطبع

مخبره و نفعی علی رسولہ الکریم اما بعد آگاہ باشید برادران اسلام کہ این رسالہ مفیدہ مشتمل بر دلائل عقلیہ و نقلیہ بر ذوق دہر بہ از مرتبہ بنده خطا کار عاصی گنہگار عبد البصیر خان آبادی کہ از افادات مولانا عبد المنان صاحب گجانی و مولانا شمس الحق صاحب افغانی و مولانا آدریس صاحب گاندھلوی و مولانا رحمت اللہ صاحب بلوچستانی عیاشہ سبب تالیف این بود کہ در وطن پاک غنیمت زمان پیدا شدند طائفہ دہریان قصد تخریب کردند در عقائد اعمال مسلمانان و عزم صمیم کردند بدو کردن احکام شریعہ النبی آخر الزمان سعی زیادہ نمودند در انتشار مذہب البطلان مجبور شدہ بنابران، این رسالہ را مناسب حال دانستہ و مطابق زمان تالیف نموده بہ چھاشد رسان، تاکہ نفع او عام گردد بر مسلمانان، و ظاہر گردد بطلان مذہب شان لازم است بر علماء و افغانستان، کہ قائم و کمر بستہ باشند بر اشاعت دین و ایمان، و ترویج کنند عقائد باطلہ شان بدلائل عقلیہ و احادیث و قرآن و حکم کنند بہ حقیقت دین اسلام و بطلان غیرہ ادیان، نشینند تکیہ کنند و خاموشان اگر نہ سمعت مسئولی میشوند عند اللہ الرحمان افسوس صد افسوس از مایان باین طائفہ جاہلان و کفران نعمت کنندہ گان با نعمات خالق کون مکان و با حسانات و تمہیت ہائے شراہ زمان الامیر ابن الامیر محمد ظاہر شاہ خان، جعل اللہ ظلہ قائما علی رؤسا بفصلہ و الاحسان الی یوم القیام، تزییت این است کہ اول نمبر خوراک ہائے نگارنگ لباس و دریشی ہائے قشاک مکتب ہائے گوناگون ملوین بالوان امیز و چوکی ہائے خوشمایان بناوہ کرد ہائے تعلیم و سکونت شان و اکثر ہائے دانایان مقرر نمود ہر علاج این جینیان، حتی کہ گردیدند از کثرت تزییت و نعمت فراوان شدند مست و سرکش و باغیان، آواز بلند کردند گفتند کہ مایان، طلب وایم جمہوریت را نہ شخصیت و سلطان انشاء اللہ الرحمن باین آواز و غوغائے شان نمیشود کسے را نقصان و ضرر رسان، بلکہ خود را

ساختند خوار و ذلیل و مردود مثل ابلیس و شیطان و کردند خود را به اعتبار نزد قوم و شاه زمان
 حسرت صد حسرت برین نادان که شدند فراموش کننده گان، تربیتی که مانند تربیت پدر پر فرزند
 اظهار کردند سخن ناشائسته بر زبان حال آنکه جمہوریت رسم است از کافران، بفرموده مولانا
 صاحب ^{صاحب} منصف و عبد الہادی خان در وقت ترجمہ قرآن، و نصیحت کرد بطلباء افغانستان، کہ رایے
 طلباء قدام و اتفاق باشد بہ شخصیت سلطان تا زیرا کہ شخصیت رسم است از مسلمانان
 و حوالہ و ادب این حدیث و آیت قرآن، و شاد و رهم فی الامر فاذا عزمتم
 فتوکل علی اللہ ان اللہ یحب المتوکلین و حدیث نبی آخر الزمان در بخاری
 صفحہ ۱۹۵ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال لما توفی رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واستخلف بعدہ ابوبکر رضی اللہ
 عنہ الی آخرہ و فی آخر ہذا الحدیث ثم تابعہ عمر رضی اللہ
 فلم یلتفت ابوبکر الی مشورۃ الخ و این چنین ما دشمن خود احساس طریم
 وی بینم کہ نظام رعیت افغانستان بشخصیت روان است، نہ بہ جمہوریت کہ همیشه
 نظام یکروز خراب ویران، زیرا کہ بہ قانون جمہوریت بہ صاحب مذہب آزاد است بہ جرم
 مذہب شان پس ہر فرق باطلہ جائے گہر میشوند در خاک پاک افغانستان گوشش میکنند
 بہر باد نظام اسلام و مذہب ابو حنیفہ نعمان ختم نمود سخن را خادم العلماء الکرام و دعا گوئے
 شاہ زمان عبد البصیر ترکستان حفظہ اللہ المنان عن الخطاء و العصیان بہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ط

الحمد لله على دين الاسلام والصلوة والسلام على خير الانام سيدنا محمدا وآله العظام واصحابه البررة الكرام على من اقتدى بهداهم الى يوم القيام اما بعد

برضا ويران اسلام پوشيده نماز که درين ايام محنت اتيام از دست کفار اتيام گونه گونه آلام واستقام بر اهل ايمان رسیده و ميرسد خصوصا گروه دهریان که منکر انداخته وجود خدای لا یتنام تفصیل این است که قبل از زمان حضرت عیسی علیه السلام پدید شد طائفه در یونان برائے غرض نفسی خود با منکر شدند از الوهیت خالق الانام و از قبول حرمت رهای یافته به با حسب همه اشیا و قول کردند مطلب اصلی شان همین بود که اکثر مردم تابع هوای نفسانی بودند سخنان اینها موافق خواہشات شان بودند بسیار بر فریفتند همان بود که اولاً یونانیان را در زلزله ساخته حکومت محکم شان را بر باد داد و فارس که قوت سلطنت شان - حاجت تفصیل ندارد از تعلیمات و فسادات دهریان تخراب و تراب گردید و این دهریان تشکیکات را در قلوب مصریان نیز انداختند و دهریه دیدند که نور شریعت محمدی علی صاحبها الفاتحیة قلوب مسلمانان را منور ساخته این قبائح و فواحش را قبول نخواهد کرد و نیز علماء و امراء اسلام سعی بلیغ در حفاظت دین متین و حیانت عقائد مومنین از مکارین و غدارین دارند باین تعلیم خود را بر تلمیذ و تلمیذ نهادند تا که اولاد عقائد مسلمانان تشکیک و تفکیک اندازند و تانیایم شدند کامل خود برسانند و گفتند و قییکه کسی را بدام مرشد کامل خود می انداختند اول تعلیم او این بود که اتنا عمل ظاہری خود را بیرون کن و بعد از چند مدت ورا میگفت که جمیع تکالیف ظاہریه و باطنیه و همه اعتقادات اسلامی و قیود شرعی برائے ناقصان است که اینها بمنزله ارکان است و قییکه کشتی همه را از خود سلج کن در دایره اباحت داخل شود چه در لای چه در حرام چه امار چه خبیانت چه صدق چه کذب چه با حقانی و چه

سوائی۔ چه فضائل و چه ذائل و پس از اثبات اباحت شروع میکردند و در لہائے
 مسلمانان برای انکار الوہیت و میگفت اگر خدا موجود باشد بموجودات مشابه خود
 شد اگر معدوم باشد بمعدومات مماثل خواهد گردید خدا منزہ و پاک است از هر قسم
 شباهت پس خوانند موجود است و نہ معدوم یعنی باسم اسم را اقرار کن و مسلمی را انکار نما
 العباد بالتدین کفر ہم و چون مدتی بطریق خفیہ و پوشیدہ در فساد اخلاق مسلمانان
 کوشش نمودند علماء و سرداران اسلام آگاہ شدند بمطابق و معارضہ برآمد خون ہزار علماء
 و صلحاء و امراد امت محمدیہ علیہ الصلوٰۃ والسلام درین واقعہ ریخت و بعد از آن گمراہ
 عقائد فاسدہ خود را بر مہزالموت ایران جہاراً ظاہر ساختند و گفتند در وقت قیام
 قیامت بیج تکلیف بر خلق نمی باشد نہ ظاہری و نہ باطنی قیامت عبارت از قیام قائم
 حق و ہنم قائم حق بعد ازین ہر چه خواہی کنی زیر آن تکلیف برداشته شد حاصل این است کہ لگا
 الوہیت و سایر اعتقادات فاسدہ را نمود و اخلاق مسلمانان را شرقا و غربا تباہ کردند و شیاء
 طبیعہ مذکورہ را متزلزل و متبدل نمود تا اینکه حیاد بہ بی حیائی و رسوائی۔ شجاعت بہ حیانت
 امانت بہ خیانت و صدق بکذب۔ محبت اسلامیت بہ محبت شخصیت مبتدل گردید ہمین
 وجہ بود کہ در قرن پنجم شامیان بفرنگیان مقابلہ نتوانستند کہ تعلیمات فاسدہ و ہر یہ اثر کردہ بود
 چونکہ آداب و اخلاق اسلامیہ از اکثر اہل اسلام دور نشدہ بود لهذا بہزار کوشش ہائے
 مقبوضہ شامیہ از چنگ فرنگیان پس گرفتند چنانچہ تفصیل این در رسالہ پنجمیہ مولفہ
 مولفہ سید جمال الدین^۱ میباشد۔ درینجا از کمیئہ نیز باید شنید کہ ازین قبیل واقعہ خون درونہ
 علیہ الرحمۃ با پیر تاریک کہ در مؤلفات اخون مغفور مذکور است کہ پیر تاریک کتابی بنا
 خیر البیان فی مقابل القرآن ساخته بود و کار و کیر و کار آن نابکار اثر و ہریت بود و با خون
 صاحب مرحوم مقابلہ و مقابلہ نمودہ بالآخر مغلوب و منکوب گردید و اغدار خسر الدنیا
 و الآخرہ گشتہ بود و اینچنین فسادات و خرابی ہا و فتنہ ہا بیکدر و وطن عزیز خود مایان گرفت
 یفدہ ہست از اثر ہمین و ہریت است و بعبارت دیگر ہریت آزادی از قیود و مخرت
 و بعبارت دیگر جدید انجالیست و بعبارت دیگر بی حیانت و رسوائی است و بعبارت دیگر

چون که دنیا بازار حق و باطل است که در آن عطر گلاب میباشد و پاختانه و پختیاب نیز
 میباشد و صدق و امانت و کذب و حیانت نیز است و قسم قسم مخلوق درین بازار جمع
 شده مطابق عقلهای شان بخر و بایمی مشغول است هر کس مدعی عقل و دانش است
 دیگران را دیوانه و بی عقل خیال میکند و درین بازار دو گروه است اول اهل مذہب یعنی
 خدای خدا اقرار دارند. دوم لاد مذہب است اهل مذہب آن است که وجود خود
 و تمام عالم را محتاج بواجب الوجود و واجب الوجود میدانند و لاد مذہب و دهریہ آن
 است که از وجود صالح منکرند و وجود خود را در عالم را یکسے محتاج نمی دانند که بآن تابع گردید
 و بل حکام آن پابندی نمایند زیرا که شخص خود را محتاج کسی نداند بکدام چیز او را تابع داری
 و پابندی کند چرا که دهریہ و ناشک و ماده پرست و منکر خدا و لاد مذہب نام اینها
 است مذہب شان اول این است که تمام عالم خود و کارخانه است که بقانون طبعی
 روان است و بالفاظ دیگر بمرکت ماده پیمیر و اینتر و جلالان است که دنیا خود بخود ساخته
 شد بانی او کسی نیست. عقیده دوم شان این است که همه چیز با مصالح و مشترک
 اند و اختصاص و امتیاز غصب است لهذا خواهر و مادر و دختر و منکوحه غیر مانند منکوحه
 خود رواست و اینچنین باقی امور شرعیہ قیاس است. شیوم عقیده شان
 که انسان مانند باقی حیوانات یک حیوان است بر چهار پایان هیچ فضیلت ندارد
 و در ادوات و خواستات و شهوات خود پابند نیست چہا دم عقیده شان این است
 که بغیر از زندگی دنیائے دیگر زندگی نیست انسان مانند گیاه است که در موسم
 بہار سبز و تازہ میشود و در تابستان خشک گشته بہارے خش و خاک خلط میشود
 و نیک بخت آن است که در دنیا مانند باقی حیوانات مزه ولذت حاصل کند
 پنجم عقیده شان این است که شرم و حیاء در انسان صفت مذمومہ است
 که در نفس ضعیف و در طبیعت نفس پیدا میکند کسیکه طبیعت قوی و نفس
 کامل دارد او بہ هیچ کار شرم نمی کند اگر چه مذہباً حرام و ناجائز باشد و این فرقه دهریہ
 اند تمام احکام و عقائد اسلامی منکرند و اصل و بنیاد تمام انکار است شان یک

است که انکار از ذات خدای تعالی و صفاتش است و باقی انکارات فرع این انکار
 است و دوم بنیاد اصول شان انکار وحی و الهام است اینها گمان دارند که بغیر از خود اس
 ظاهری دیگر چیزی ذریعہ علم نیست لهذا از انبیاء و رسولان و ملائکہ و کتب سماویہ منکر ہستند
 سیوم بنیاد اصول شان انکار بعثت بعد الموت یعنی روز آخرت و جزا و سزا نیست
 لهذا انہا نہ حقوق پادشاہ حقیقی میدانند و نہ حقوقی پادشاہ مجازی را و این عقائد باطلہ
 و خرافات ناکارہ شان مابین خادمان برین متین را مجبور و مفروض گردانید کہ در جواب
 اینها حتی المقدور کوشش نمایم اگر چه اینها مذہب را قبول ندارند لیکن از حجت بودن
 عقل و علم انکار کرده نمی توانند زیرا کہ اینها از خدا و رسول و وحی و الهام و کتب آسمانی
 در روز آخرت منکر اند و فلسفہ و عقل خود را پیروی میکنند معلوم شد کہ عقل بتیور اینها نیز
 حجت است مابین انشاء اللہ تعالیٰ بدلائل عقلیہ و نقلیہ ثابت میکنم کہ گروه مدعیان
 عقل از ہمہ زیادہ دشمن عقل و فلسفہ است و نقاب شکوک را روی مقصود بتوفیق الرب
 المعبود دور مینمایم تا کہ اہل اسلام ازین قسم مقالات و خرافات شان در ضلالت نہ
 افتند. ربیتہا چہ دانستم کہ نابینا در چاہ است: اگر خاموش بنشینم گناہ است:
 بنایان کمیثہ این رسالہ را تالیف نمود و مشتمل بر چندین دلائل عقلیہ و نقلیہ بارہ خت
 تا کہ از و عید آید کہ ہمہ لولا اینہا ہم الربانیون و الا حبار قولہم الا شکر و
 اکلہم السمحت لبشس ما کانوا یصنعون و در حدیث شریف
 اذا ظہر الفتن اول البدع فلینظروا العالم علمہ فان لم یفعل فعلیہ
 لعنة اللہ و المملکة و الناس اجمعین ولا یقبل اللہ صر فیا
 ولا عدل انجات یاہم و درین کتاب اولاً تاریخ مذہب دہریہ و اقسام عقائد
 باطلہ شان و بعض چیزائی دیگر بطور تمہید بیان میشود و بعد از ان شروع بترویذ مذہب
 ایشان شروع میشود عمالاً این را ثابت میکنم کہ این دہریہ از ہمہ زیادہ دشمن عقل و فلسفہ
 و از حکمت نا آشنا و بی خبر است باینطور قرآن کریم در بسیار آیت ہا حکم بتیور و فکر کردہ
 کہ دہریہ انان بہ انکار نمی تواند کرد کہ اسے انسان ابتدات و صفات خداوند و حالات اشکائات

عالم فکر و تدبر نماید تا که شمار معرفت خالق کائنات حاصل گردد و آیت تدبر از کتب زائده است و تعلیم قرآن کریم درین باره دو قسم است احقاق الحق و ابطال الباطل - لیحق الحق و یبطل الباطل و لو کره العجم و موته مراد از احقاق حق اثبات امور واقعیه است و مراد از ابطال الباطل تردید فکر غلط و خلاف واقعیه است مطلب این است که قرآن کریم و اسلام دو چیز را بطور خاص تعلیم مینماید احقاق الحق ابطال الباطل، حاصل قسم اول آن است که اسلام صحیح و واقعی اعتقادات و نظریات را تعلیم میدهد که مطابق عقل و فطرت سلیمه باشد و او را بدلائل عقلیه بر این واضح ثابت نموده می فرماید و حاصل قسم ثانی این است که اسلام، عقاید باطله و نظریات غلط را بدلیل و برهان واضح می سازد که دانشمندان ازینها اجتناب کنند

تشریح قسم اول، بدانکه تشریح قسم اول علوم اسلام این است که کائنات عالم یعنی زمین و آسمان شجر و حجر و انسان و حیوان بر همه نظر اندازی کرده از عقل و دماغ کار گرفته در آن فکر کنید تا که معرفت خالق کائنات و موجودات بر شما حاصل شود که این کائنات چه قسم بوجود آمدند خود بخود موجود شده اند یا کدام قدر عظیم بقدرت کامله و حکمت بالذات خود

پیدا کرده - كما قال الله قل انظر انا ما في السموات والارض اولم

ينظرون في ملكوت السموات والارض، ان في خلق السموات والارض

واختلاف الليل والنهار لايات لاولى الالباب الذين يذكرون الله

تيا ما وتعود اوعلى جنو بهم ويتفكرون في خلق السموات والارض

ويقولون ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانك فقنا عذاب النار

و اینچنین شمس و چاه آیت است حاصل همه این است که در کائنات عالم فکر و تدبر

نماید تا که خالق و مدبر را شناخت بعظمت و جلال او سرمانند بر آن مقصود و در تفکر صرف

شناختن کائنات عالم نیست که شمار در کائنات لیل و نهار شمس و قمر کوکب و نجوم

و فلکیات و معدنیات و نباتات و حیوانات و تحقیقات نفسیات سرگردان و متغیر باشد

و بخالق کائنات چیزی واسطه نباشد، حق تعالی درین آیت کریمه اولو الالباب و کامل العقل

آن متفکرین را قرار داده که او در زمین و آسمان تفکر نمود تا که خالق و صانع را معلوم نمایند و بعد از تفکر گویند ربنا ما خلقت هذا بطلاً خوب دانید که شخص تمام عمر عزیز خود را صرف کرده از زمین و آسمان چند چیز را تمام بلکه برای نام حاصل نموده و راساً نهند آن را تعلیم یافته نامیده اند مگر از جمله اولوالالباب و عاقلان نیست بلکه از جمله نادانان است که تمام عمر خود را مشغول بمصنوعات کرده اند از صانع آن اصلاً خبر نیستند لهذا تفکر ناکنده گان را سزایش داده شد و وجه سزایش این است که خداوند عالم فرموده اے انسانان اگر شما کائنات علم را چشم بصیرت نظر کنید معرفت من شما حاصل میشود چرا از من غافل و منحرف گشتند و چه تویح این نیست که شما زمین و آسمان را چه از شناختی و منافع معدنیات و نباتات را تجربه نکرده ای. آیا دانستید که بغیر خدا و احکام آن دیگر چیزی را دانستن ضروری نیست همه بیخ است همه بیخ است چنانچه کسی در مقام شاهی مهران شود پس او عجاایبات و عجزات مقام شاهی را ازین جهت می بیند تا که شان و عظمت جلال آن بادشاه را شناسد و اگر در دوران مقام داخل شود او در شرف آن و وفاتین محل شاهی بنظر عمیق از بر اے تواند و منافع خود نظر میکند که او را سرقت و دزدی نماید بر اے معلوم کردن شان و عظمت و جلال بادشاه اینچنین دهریان مشرق و مغرب و چیزهای زمینی و آسمانی را برای فائده خود بنظر سارقانه می بیند و در تحقیق او سرگردان است و پیرود و کاریکه خالق و صانع این چیزها است بیخ تعلق نیست و نه تفکر میکنند و مثل این دهریان مانند نادار فقیری گرسنه است که گدام مردی و یا یک شیرمال بدید باز آن فقیر گرسنه شیرمال را گرفته سعی کریم را فراموش کند در تحقیق شیرمال آنقدر که در بطریق کیمیائی تحلیل نماید تا که حقیقت لذت شیرینی آن را معلومات نماید قرآن کریم اهل عقل و فهم را حکم فرمود که در کائنات عالم فکر نمایند تا که معلوم و واضح گردد که عالم را کدام بانی و صانع است که سلسله تمام کائنات و تغیرات بران فاعل منتهی میگردد و دهریان میگویند که ما نمیدانیم و چالاننده این عالم کسے نیست بلکه خود رو کارخانه است که بحرکت ماده و نیچر چالان است که آنها سلسله تمام موجودات عالم بماده و حرکت آن میباشند و این دعوائی شان محض

ادعائی است اصلاً کدام دلیل بر این نیست. تشریح دوم قسم علوم اسلام و
 ابطال الباطل و پدایش که دوم قسم علوم اسلامی این است که اسلام امر میکند که عقل مفروض
 فطرت مفسده را ترک سازند یعنی چیزهایی که خلاف عقل و خلاف فطرت است از آن
 بهر نیز نمایند و از ادبام و خرافات اجتناب کنند مثلاً شرک و بت پرستی و کواکب
 پرستی و و هم پرستی و نفس پرستی را قرآن کریم سرزنش و طاعت میفرماید و بطلان این امور
 را بدلائل عقلیه و فطریه واضح میسازد و حاصل این است که قرآن کریم چنانچه که حق را ثابت
 میکند و اینچنین بطلان نظریات خلاف عقل را بدلائل عقلیه و فطریه ظاهری سازد و مثلاً
 دهریت و قدیمیت ماده و تثلیث عقیده و شرک عقیده را بچ کند کرده و این را اینها
 که قدم عالم و تثلیث و شرک و انکار وحی و الهام و انکار قیامت و جزا خلاف عقل است
 لیحق الحق و یبطل الباطل ولو کره المجرمون. و اینچنین در قرآن کریم
 مناظره ابراهیم علیه السلام و نمرود و موسی علیه السلام و فرعون را ازین جهت ذکر فرمود
 تا که حقیقت حق و بطلان باطل معلوم گردیده و باطل و گمراهی و و هم پرستی را ترک نموده
 راه علم و حکمت را اختیار نمایند بعد از اختتام تمهید و توجیه و تخریح ظهور مذہب و عقائد و پیرایه
 شروع مینمایم بجواب عقلیه و نقلیه برین نادانان تا که مغلوب گشته تا دم و پشیمان شوند
 از اختیار کردن این مذہب بطلان و ما توفیقی الا بالله الخالق المستعان.

برادران اسلام آگاه باشید

که منکرین خلا و دهریان میگویند که این کارخانه
 عالم خود بخود وجود چالان است کسی پیدا کننده
 آن نیست مایان بنده گان خدا از آن پرسیم که هر لحظه تغییرات و انقلابات و این عالم
 ظهور می آید کدام دست قدرت کارفرماست باز منکرین خدا فکر کرده این جواب
 میدهند که ماده عالم قدیم است و حرکت آن نیز قدیم است پس تمام تغییرات و تنوعات
 عالم بسبب ماده و حرکتش پیدا میشود و ذرات ماد بسیط و شکلهای آن مختلف اند
 و این خود ظهور جزا در عالم پیش از ترکیب صورت در فضا و غیر متناسبی پراکنده بود و این اجزا
 را در احوال ظاهری علمی، الهی و حق تعالی گویند و این همه در حقیقت حرکت از آن متحرک میباشد بسبب

جمع شدند که از خلط و امتزاج آن تمام صورتهای مختلفه و تنوعات پیدا شدند، رفته رفته
این عالم پیدا شد، تغیر و تنوع که در عالم دیده میشوند از خواص ذاتی آن ماده است و
همین ماده علت ادنی تمام تغیرات و تنوعات میباشد کدام امر خارج را در آن دخل
نیست بلکه این عالم خود بخود این طور روان بوده و روان خواهد شد مابین منکرین خدا
خدا این اسباب و علت را تغیر بقوانین فطرت میکنم، بعد از قانون فطرت خدا را ضرورت
نمی دانیم، مایه ناز استدلال ماده پرستان ختم شد، و این تمام تقریر و پذیرد برین و
منکرین خدا تر و عقلمندان، هیچ دلیل نیست بلکه صرف وهمی و خیالی چیز است که برای
خوشی طبیعتهای خود را گفتند، حقیقت دلیل شان صرف اینقدر است که نفس ناطقه
منکرین خدا و قوه و ایمنه و خیالیه شان ماده لسانی را در حرکت آورده و الفاظیکه از زبان
شان صادر گردیده اند کدام دلیل بر آن نیست، گمانیکه بلا دلیل عقلمندان خود را
فهمانندند که سبب تغیرات و تنوعات عالم، ماده و اجزاء بسیطه و حرکت قدیمه است
تر و علماء طبیعین کدام دلیل بر اثبات این مدعای شان نیست که سبب تغیرات و
تنوعات کائنات عالم، خواص ماده باشد، بدانستند ان ظاهر است که چیز قدیم خواص
آن نیز قدیم میباشد، اگر علت تغیرات ماده قدیمه و حرکت قدیمه او باشد باید که تغیرات
نیز قدیم شوند حالانکه بمشاهده مایان را معلوم شده است که تمام تغیرات و تنوعات
حادث و نو پیدا اند که در زمان گذشته نام و نشان آن قطعا نبودند و همچنان نزد
دهریان دلیل برین امر نیست که این تغیرات و تنوعات از لوازم خواص ماده اند و نه
دلیل برین است که در امتزاج اجزاء بسیطه اینقدر تاخیر خواهد شد و چرا اینقدر زمان در
امتزاج آن اشتهاری کرده شد، مابین مسلمانان از منکران خدا این را میپرسیم که ماده
و طبیعت، نزد شما نیز چیز بسیار است از علم و ادراک عاری و خالی است
پس از حرکت غیر شعوری ماده و از امتزاج اجزاء بسیطه غیر شعوری یک عاقل و دانا و
فلسفی و تعلیم یافته بصورت انسان چگونه پیدا شد. و اگر ماده و خواص و لوازم و حرکت
او همه قدیم باشد چرا تولد ازین دهریان صد سال پیش، پس از امتزاج اجزاء ماده قدیم

نشد یعنی همان اجزاء قدیمه خلط گردیده باز ولادت اینها میشود، و اگر کسی تغییرات
 و انقلابات کائنات عالم بیند و را بدیهه معلوم میشود که جناب یکتا و قطعه همان و
 تماشا و عینده گان این عالم را لا محال کدام مدرک و صاحب علم و انجام بنیده است
 و این کار بے شکر و بے اراده و بے خبر نیست پس کائنات عالم این عجیب عجیب
 تماشا اتفاقاً نیست و نه اثر کدام حرکت غیر شعوری است، ماده یا نچر یا ایتھر یا طبیعت
 همه از عقل و ادراک خالی است چگونه علت شده میتواند و نیز شمارا صرف نام ماده
 و نچر معلوم است، نه حقیقت و مسمی آن، و نه شمارا علم بر خواص و آثار و لوازم ماده
 است اگر نه شمارا جزا بسیطه ماده را بچشم میدیند و نه شمارا بکدام دو بین اجزاء بسیطه
 را دیده اید و نه شمارا حرکت ماده را کدام وقت مشاهده کرده اید اگر بالفرض و محال حرکت
 ماده خود را دیده باشید ازلی و ابدی بودن آن را از کجا مشاهده کردید شخصی که از شکم مادر پیدا
 شود پس از شصت سال کم یا زیاد بخانه قبر سپاریده شود از لیت و ابدیت از کجا
 مشاهده میتواند، و قتی که شمارا حقیقت و ماهیت ماده و نچر معلوم نباشد و نه صفت
 و حالت آن و نه خاصیت و حرکت و کیفیت و تکلیت آن پس چگونه شما یک
 شی مجہول مطلق را علت تغییرات عالم قائم گردیند و همچنان اجزاء بسیطه ماده را آنها سالها
 و اجزاء لا تجزی میگویند و شکل و صورت آن اجزاء را ندیدند که آن ایتھر کدام شکل
 میباشد و قتی شمارا نچر غیر محسوس را تسلیم نمودید از قاعده مسلم خود منحرف شدید که
 شمارا نچر غیر محسوس قابل نبودید به ایتھر و ماده غیر محسوس قابل شد ایند و همچنان علماء
 طبعین را ویلی معلوم نیست که اجزاء و صفار یا اجزاء لا تجزی و سالمات که در فضا
 محض پُر بودند یا یکدیگر مشابه و محال بودند چرا باین طور خاص متصل شد که چیز آن
 بصورت کو باشد و بعضی آن دریا و بعضی آن قسم قسم انسان شد، بعضی خوب بصورت
 و بعضی عاقل و بعضی محنون و بعضی عاشق خدا و بعضی دشمن خدا گردیدند و بعضی قسم قسم
 حیوانات و غیره پیدا شد زیرا که نزد شما مسلم است در ماه و اجزاء بسیطه آن نه سماعت است
 نه بصارت و نه عقل و شعور است و نه گویایی و شنوایی است شمارا این کور و کور و گنگ

وبے جان وبے عقل و بے شعور حرکت غیر اختیاری مادہ را سبب تنوعات عالم چگونه
 قرار داده اید عقل باتفاق حکماء عالم دنیا از همه بهتر چیز است در دنیا از عقل و فهم دیگر
 چیز بلند نیست و هر یان این را گویند که از ماده بے شعور و حرکت غیر شعوری، نعمتیکه مانند
 عقل است چگونه بوجود آمد و همچنان تمام عقلاء اتفاق است برین که حروف ابجد و
 تعداد آن از بعضی زیاد نیست و این حروف محدود و معدود ماده تمام تقریرها و تحریرها است
 از تنوع و تبدل و تغییر این حروف، مقولہای مختلفه در دنیا پیدا شد ماده همه اینها یک چیز
 است صور نوعیه آن مختلف است شخصی عاقل و دانا اینقدر میدانند که تمام تنوعات و تغیرات
 حروف بجایه اراده نفس ناطقه انسان و تابع اختیار او است کدام قسم که بخواد این حروف
 و الفاظ را ترکیب داده سخن میکند، لکن اگر کدام دهر یان گویند که در دنیا قسم قسم تقریرها
 و تحریرها است معلوم نیست که آنها با اختیار و اراده نفس ناطقه انسان است بلکه تنوعاً
 و تغیرات مقولہ را سبب حرکت قدیمه حروف بجایه در ظهور می آیند و نیز دهر یان
 میگویند، وجود اختیار متکلم برای قبولی این تقریرها و تحریرها هیچ ضروری نیست زیرا که سلسله
 تمام کلام دنیا ازلی و ابدی است ماده کلام یعنی حرکت قدیمه حروف بجایه بما تحت
 قوانین نظرت این سلسله جاری است، حضرات سائنسدان بگویند که متعلق این شخص
 از پایگاه سائنس چقدر قوی صادر شده است و نیز این را جواب گویند که شما بانکار وجود
 صالح تقریر کرده بودید در میان آن تقریر و تقریر کسیکه برانکار متکلم تقریر کرد و چه فرق
 است! از بیانات مابان این چیز خوب واضح شد و لیلی که دهر یان سبب تنوعات
 عالم قرار داده اند دلیل نیست بلکه یک فرضی افسانه است و تاویل مضحکه خیر بجای
 خود کرده اند و همچنان تمام حکماء قائل اند که هر جسم از دو چیز مرکب است یک ماده و دیگر
 صورت صورت نزد همه حادث است پس اگر قدیم بود ماده اجسام را قبول کرده شود
 لازم می آید ترکیب هر جسم از دو اجزاء یکی آن اجزاء قدیم و دیگر آن پس لازم میشود اجزاء
 قدیم و حادث در یکجا و این قطعاً خلاف عقل است و نیز مابان می بینیم که کلام چیزیکه از
 اجزاء و یا سالمات پیدا شده نظم و ترتیب آن این قسم است که اگر در ابتدا بیند

عقل حیران می ماند اگر ذره خلل در ترتیب آن می آمد مقصد حاصل نمی شد، از حیوان خوردنی
از مورد چه گرفته تا فیل و بیره شود تمام اعضاء ضروری در آن موجود است پس مایان بی
اختیار قبولی میکنم که کدام صاحب قدرت و حکمت است که این اتصالات اقسام مختلفه
را ازین سالمات پیدا کرده و گفتن این سخن که تمام اتصالات از خود خواص ماده و یا بطور
اتفاقی پیدا شده است محض لغو و مهمل است زیرا که در نفس ماده بالاتفاق نام و نشان
اراده و شعور نسبت پس از چیزی شعور و اراده این عظیم الشان کارخانه عالم چه قسم
بوجود آمد حالانکه خورد و خور و چیز را دیده تمام عقلاء و حکماء درونی زمین حیران مانند کسی
را مجال نیست که درین کارخانه عالم کدام نقص ثابت کرده تواند در هر لحظه تغیرات عجیب
و غریب در عالم پیش نظرند آیا این همه تغیرات و احوال خاص خاص و اقوال خاص خاص و
احوال خاص خاص تماماً از سبب خواص ماده است، در ماده این قوت از کجا است
که اینچنین کرشمه را دیده تواند بلکه این عالم را صانعی است که صاحب علم و حکمت
و صاحب قدرت و اراده است چگونه خواهد این عالم را انقلاب میکند، قبول کردن
خدائی عالم بسیار آسان است از قبول کردن سخن های عجیب و غریب فلاسفه

در وجود باری تعالی

یعنی ثبوت هستی

هستی صانع عالم بدلائل عقلیه اول دلیل - دلیل صنعتی

تمام عقلاء متفق اند که صنعت آگاه میدهد از صانع و مصنوع و صنعت را دیده عقل
مجبور میشود که صانع را اقرار کند و دهریان لاندیبه این اصول را تسلیم میکنند که بر آن
هر فعل فاعل ضروری است پس وقتی یک عمارت عالی و یک قلعه رفیع و مناره بلند
و پل یک دریا را دیده عقل یقین میکند که این عمارت را یک بانی ضروری است و
بانی این مناره و پل کدام مهندس ماهر است آیا اعلی ترین عمارت زمین و آسمان و صنعت
عجیب و غریب و حسن ترتیب آن را دیده چرا یک اعلی ترین صانع اقرار کرده نشود اگر

یک تخت را دیده شود یقین می آید که کدام کاریگر و نجاران تخت را باین وضع و مهیت ساخته است زیرا که تخت خود بخود تیار شدن و باین ترتیب خاص در آمدن یخ های آهنی در آن محال است کدام تخت های درخت و میخ های آهنی را قدرت نیست که باین ترتیب خود بخود در آید یک و هری سانس دان یک ادنی عمارت دخانه و ساعت را دیده اقرار میکند که این ایجاد کدام ماهر استاد است که او یا اصول قواعد هندسه و گل سازی خوب عالم و واقف بوده است و این یقین را میکند که ضرور بالضرور این ساعت را کدام بانی است که پوزه هارا عجیب اندازد عجیب مرتب کرده است که بذریعہ آن صورت بسیار کا وقت غلطی میشود مگر مهتاب و آفتاب که در طلوع و غروب خود هیچ وقت غلطی نمیکنند که بذریعہ آن تمام نظام حیات عالم و نظام اوقات روزان است این و هری بصانع ما متبار و آفتاب اقرار نمی کند اگر درین موقعه گفته شود که بانی این ساعت اینطور شخص است که گوگرد و گنگ و نافع و بی خبر از علم هندسه بی بهره از اصول ساعت سازی جاہل است آیا این فلسفی و سانس دان قائل این سخن را حتم نمی گویند غرض این است که در سر جاصنعت و کاریگری یافته شود اقرار و تصویح ضرر میباشد بلکه صنعت را دیده این صرف یقین بصانع نمی باشد بلکه بطور جمالی مرتبه صانع معلوم میشود پس آیا اعلی ترین صنعت که زمین و آسمان است او را دیده مایان را یقین نمی آید که صانع این اعلی و رفیع و اعظم و اجل از احاطه عقل بلند است که عقلاء عالم از فهمیدن ضائع و بدائع او قاصر و عاجز اند و این منکرین خدا و تئیکه در بازار بلبسته خریدن بوٹ و پیزار میروند و از دوکاندار می پرسند که این بوٹ کدام کارخانه ساخته شده است اگر دوکاندار در جواب گوید که این بوٹ در هیچ کارخانه ساخته نشده بلکه این بوٹ خود بخود بکرکت ماده و ایتمه مطابق پیر شما تیار شده است خود بخود بکرکت کرده درین دکان نزد من آمد منکران خدا صاحب این دکان را باین جواب چه میگویند غوا کسید که بگویند که چه فهمید ابتدا باز به بالای خود منطبق کنید

اوقات خوب معلوم میشود و این را خوب مهیا نکرده در ساعت را میسوزد و بکار می آید

دوم دلیل نیات صانع (بعد از عدم)

بر صاحب عقل را این سخن معلوم است که من یک وقت معدوم بودم و بعد از
عدم طویل و عریض موجود شدم و آن چیزیکه بعد از عدم بوجود آید و در یک پیداکتده و از
عدم بوجود آید می خواهد و ضروری است و این سخن نیز معلوم است که خالق من نه نفس
من است و نه مادر و پدر من و نه هم نفس من زیرا که او مثل من عاجز است که بیک ناخن
و یک تار موی پیدا کردن قدرت ندارد و نه پیدا کننده من زمین و آسمان و نه این عناصر
و نه کواکب و نه فصلها است چرا که اینها چیزهای بشعور و بی ادراک اند و هر وقت
متغیر و متبدل شده روان است چگونه صلاحیت دارد. داشته باشد که یک ذی علم
و ذی فهم انسان را پیدا کرده تواند پس معلوم شد که خالق من اینطور ذات است که او از اجزای
و حدوث و تغیر و تبدل و عیب و نقصان پاک است او خدای و معبود مایان است.

سیوم دلیل اثبات صانع = تغیرات عالم

یک نظر بر موجودات عالم کنید هر چیز خود در بزرگ حیوانات یا نباتات یا جمادات
مفردات یا مرکبات بکدام چیزیکه نظر کنید هر لحظه در آن تغیر و تبدل است و کون و فساد
و موت حیات یک عظیم انقلاب بر پا است که آن با او از بلند مدار میکند که این تمام چیزهای
تغیرات حادث اند که یکی آن بذات خود قدیم نیست در زیر فرمان کدام اعظم ترین مستحق
میباشند که او چه قسم خواهد آنرا منقلب میکند و قسم قسم آنها را حرکت میدهد و زیر و زبر میکند
و بحام این تغیرات و انقلاب بدست و قدرت کدام ذات با برکات است همین
خالق و موجد همه اشیا است، منکرین خدا میگویند که تبدلات و تغیرات این عالم محض
بما تحت قانون طبعی و قانون فطری روان اند و اهل اسلام میگویند که قانون طبعی و قانون
فطری صرف یک آله است که او با اختیار کار بگریختن است آن کار بگریختن مایان خدا
میگویند که او محترک آن آله است او نیز خالق آن آله است او با اختیار خود این نظام
عجیب و غریب را چالان میکند و آله را محض کار بگریختن و این گمان کردن که این
آله تحت و الماری و در روانه بنا کرده است این خیال تمام است کدام شخصیکه این

گمان کند که محض بحرکت طبعی و فطری آله بغیر کار بگرد این تخت و دروازه تیار میشود
این بلا شبه دیوانه است.

چهارم دلیل اثبات صانع امکان اشیا

برستی واجب الوجود یک دلیل این است که در عالم چه قدر اشیا موجود اند
در همه ممکنات است یعنی بودن و نابودن و وجود و عدم هستی و نیستی آن برابر اند
نه وجود آن ضروری است و نه عدم آن و آن چیزیکه بذاته ممکن الوجود باشد یعنی باعتبار
ذات هستی و نیستی آن برابر باشد پس برای وجود و مستی آن وجود مزج و موجد عقلاً
ضروری است زیرا که هیچ چیز خود بخود یا اتفاقاً و بلا سبب از عدم خارج شده بوجود
آمده نمیتواند تا آن وقتیکه برای وجود او کدام سبب و موجد نباشد که آن موجد وجود
در تزییح و از عدم خارج کرده بوجود بیارد و اگر نه تزییح بلا مزج لازم می آید این بالبداهت
محال است و نزدیک صاحب عقل ظاهر البطلان است زیرا که ممکن بلحاظ ذات
و باسبب خود نه موجود است و نه معدوم و وجود و عدم در حق او یکسان است پس
در اینچنین ذات ضروری است که در از چنگال عدم ازلی کشیده در میدان وجود
و فریب بیارد پس ذاتیکه عالم امکانی را از عدم کشید خلعت وجود پوشانید و وجود
در بر عدم تزییح داد و این ذات واجب الوجود است که در اهل اسلام به هستی خدا
تعبیر کنند واجب الوجود آن است که در وجود و ضروری باشد از قبیل ممکنات نباشد
اگر نه خفته را خفته کند بیدار و شمال عاوق میشود زیرا که اگر خود او ممکن باشد پس
وجود و عدم در حق او یکسان است برائے دیگر چیزها چگونه علت و مرجع میشود و آن
واجب الوجود که خود بخود موجود باشد برائے دیگران واجب الوجود شد این را ایان
خدا میگوینم خدا را خدا ازین جهت میگویند که او خود بخود موجود است.

پنجم دلیل اثبات صانع فنا و زوال

در عالم کدام چیز را که فی بطنی وجود آن پائیدار و برقرار نیست زیرا که او در یک زمانه در
 پرده عدم مستور بود باز اینچنین یک زمانه آمدنی است که نام آن از صفحه هستی ختم
 میشود و این کشاکش موت و حیات و رفت آمد وجود و عدم با او از بلندنداد میکند که
 این وجود مایان خانه زاد و خود ساخته مایان نیست بلکه عاریت و عطا و بگیری است
 مثل رفت آمد روشنی و شعله آفتاب بر زمین و دلیل است که این روشنی از زمین ذاتی
 نیست بلکه عطیه آفتاب است که آفتاب بحرکت طلوعی خود خود را عطا کرده است
 و بحرکت غروبی خود پس میگرد اینچنین وجود و عدم کائنات و ممکنات بید و قدرت
 و قدرت آن ذات است که او واجب الوجود است و وجود او ذاتی است مایان اول
 اسلام و لا اله الا الله و محمد رسول الله

ششم دلیل اثبات صانع = اختلاف صفا و کیفیت

از زمین گرفته تا آسمان تمام اجسام عالم بلحاظ جسمیت برابر اند و قتیکه یک چیز با اعتبار
 حقیقت و ماهیت برابر باشد و برای چیز یک اندک رو باشد و برائے دیگر چیز نیز روا
 است و قتیکه این سخن ثابت شد پس ازین معلوم میشود که آسمان بلند است و کشیب
 و پستی بودن آن نیز روا است و در زمین که پستی است و بلندی بودن آن نیز روا
 است و آتش گرم و خشک است سردی و تری بودن او نیز روا است و آب که سرد
 و تر است گرم و خشک بودن آن نیز روا است پس و قتیکه تمام صفات و کیفیات در
 اجسام جائز و روا است و برائے هر جسم یک خاص معین صفت و معین کیفیت و معین
 شکل و معین احاطه و معین مقدار یک مؤثر مدبر و مقدر است مناسب است که او
 از تمام صفات و کیفیات جائز و ممکن هر جسم را یک خاص صفت و خاص کمیت و خاص
 کیفیت و خاص هیئت معین و مخصوص نماید زیرا که برائے هر جائز و ممکن هر صفت ضروری
 است که او یک جانب را ترجیح دهد اگر نه ترجیح بلا مرجح لازم میشود پس این مؤثر مدبر
 و مقدر مقدر در سبب این عالم است.

ہفتم دلیل اثبات صانع = دلیل حرکت

علامہ ابن مسکویہ در فوز الاصفی فرمودہ کہ بگرام چیز عالم نظر کنی او از حرکت خالی نیست و آن حرکت شش قسم است ۱ حرکت کون ۲ حرکت فساد ۳ حرکت نمودن حرکت ذوب و حرکت استحاله ۴ حرکت نقل زمین و جہ کہ حرکت یک قسم تبدیل یا نقل را میگویند اگر یک شی از عدم طرف وجود حرکت کند این حرکت کون است و اگر طرف خرابی حرکت کند این حرکت فساد اگر یک کیفیت بکنہ حالت طرف دیگر حالت حرکت کند این حرکت استحاله است اگر از کمی طرف زیادتی حرکت کند مثل بزرگ شدن طفل درخت شدن نباتات این حرکت نمودن است اگر از زیادتی طرف کمی حرکت کند مثل باریک شدن شخص بسط این حرکت ذبول است اگر از یک مکان طرف دیگر مکان حرکت کند این حرکت نقل است و این دو قسم است مستقیم و متدبیرہ غرض اینکه در تمام عالم عناصر و جمادات و حیوانات در ہمہ حرکت است حرکت یکی ایشان ذاتی است و کرام چیزیکہ حرکت او ذاتی نباشد پس اند روی عقل ہر متحرک را متحرک ضروری است پس ضرور شد کہ در تمام اشیاء عالم حرکت باشد کہ بسبب آن تمام اشیاء عالم در حرکت بیایند پس ذاتیکہ بر آن سلسلہ حرکت کائنات عالم ختم منتهی میشود و او نهد است کہ ہمہ عالم را چالان میکند و قسم قسم حرکت میدہد کہ از ادراک اقسام و انواع آن عقول عقلا عالم قاصر و عاجز اند.

ہشتم دلیل اثبات صانع = حسن ترتیب

امام رازی فرمود کہ برستی صانع یک دلیل این است کہ ترتیب آسمان دستار و نباتات و جمادات و حیوانات را بایان برین طور یافتیم کہ در آن نشانیان حکمت ظاہر اند آن قدر کہ غور و فکر زیادہ کنیم آن قدر این نشانیان زیادہ معلوم میشود مثل کہ در فصل ہائے آنہ تفصیل شرح این را خواهد کرد و بر اینہ عقل این را می فہمند کہ ظہور اینہ نشانیان عجیب

و غریب قرض بطور اتفاقی محال است لهذا ضرورت شد که بچنین وجود کامل و قادر حکیم
اقرار کرده شود که او بقدرت کامل و حکمت بالغه خود آن چیز را به مجیب و غریب
در عالم علوی و منفلی ظاهر کرده است.

نهم دلیل اثبات صلح = عاجزی و در ماندگی

پرواشند این چیز را بیدار مقل می دانند که انسان وقتی که بیچاره و مصیبت گرفتار میشود
و اسباب و وسایل آن مفقود گردد پس او درین وقت به اختیار عاجزی و زاری را
شروع میکند از کدام زبردست صاحب قدرت مدد میطلبد این دلیل است که هر
شخص بطوری این را می داند که کدام واقع البیاض و مجیب دعوات و سزاقت و ناصرد
و تنگی ضرور است که در انسان در حالت بیچارگی به اختیار برآید و استگیری خود میخواند
و در وقت آن گریه و زاری میکند و این امیدوار که او استگیر من شده مصیبت
و در ساز و پیش این استگیر زوایان اهل اسلام خدا است که از حال تمام عالم خبردار است
و استگیر میکند.

دهم دلیل اثبات صلح = ذلت و خواری اشیا

بر کدام چیز را می این کارخانه عالم که نظر کرده شود در آن علامت ذلت و خواری و
افتیاب می معلوم میشود و درین باب است معلوم میشود که تمام این کارخانه بعضی بخت اتفاق
پیدا شده بلکه پیش کدام صاحب عزت و حکمت و دلیل و شوق و حکم در آن زمان بر و در
است آسمان، ما پتاسب، آفتاب ستاره لاری می بر یکس حال قرار نیست گاه اجرو
و گاه نزول ملو و گاه غروب و گاه نور و گاه کسوف اند و آتش را یعنی که تاب داده
می شود حال باد هموار این است که گاه با حرکت و گاه با سکون و نیز سر که گاه طرف
شمال و گاه با طرف جنوب و گاه با جانب مشرق و گاه با جانب مغرب است عرض اینست
که باد هوای و در زمین را می که می آید آن با این درجه است که مخلوق در چگونگی خود را می کند

بعضی از بول و پراز در آن خود میکنند و بعضی از ریش و سرگین و پیدری و را گنده میکنند
 و بعضی بر بالای آن میروند و بعضی در آن میخیزند و گریه میکنند و بعضی در آن حرکت نمی و در باک
 ندر و حیوانات را زین که او چم طور لاچار و مجبور است که بالای آن سوار میشود و گاهی
 بار میکنند و گاهی در آن میخیزند تمام مخلوقات نوع انسانی افضل است و این در ذلت
 و احتیاجی خود از تمام مخلوقات زیاد است گرسنه و تشنه و بول و پراز صحت و عمر عمری
 و سردی قسم قسم ضرورتها و خواهشها بر آن احاطه کرده است اما حیوانات عمرش بخود
 و نوشیدن خود محتاج اند و در عقب انسان حاجتها مثل تشکر و ان است با بنظر
 که انسان را جامه مکان و اسپ و موثر و عزت و منصب و جامداد و نکاح و طبیب
 و واکتر و حالت بیماری ضروری است بغير اینها زندگی مشکل است و حیوانات را از این
 چیزها هیچ ضرورت نیست نه لباس ضرورت و نه واکتر و نه حالت بیماری ضرورت است
 و حیوانات بغير تعالیم در مکتب و فاکولته خود بخود مناسب بیماری خود را علف ها و گیاه ها را
 خورده شفا یاب میشوند پس و قیام انسان با اتفاق همه عقلا را شرف المخلوقات است باز
 اینقدر ذلیل و حاجت مند و محکوم گردید از سب طرف حاجتها و ضرورتها از گردن او گرفته اند
 و ذلت و خواری باقی عالم از حال آسمان گرفته تا زمین بطو محیل بیان او گذشت پس چگونه
 عقل باور کرده تواند که این همه کارها در عالم خود بخود و چنان است و ذلت و خواری و
 مجبور می و لا چاری کائنات عالم را دیده است اختیار و ردل می آید که بر سر آن کدام زبرد
 حاکم است که مردم آن مثل بندها و قیدیان جزیره گیرند تا که مغرور و شترند و بگرگان
 بران گمان بی نیازی و استغناء میکنند و این در قید و اثنان بی شک و شبهه علامت برستی
 و فالبدت ذات و اوجب الوجود و الالعالمین است.

و صحت و این جهان آینه و آرزوی تو: ذره ذره راه نماید سحوی تو:
 اے ماورای سقان و سپریان ایان رہا شد که این بی شمار و قسم قسم ضرورتها و حاجتها
 کدام کس تکمیل مینمایند یا تکمیل آن از ماورای حرکت نشود و یا از خدای کریم را جواب فرستد

حکایات علماء باطنین بر اثبات سستی خداوند رب العالمین

در فصل گذشته بر اثبات دعای عالم و دلایل عقیده بیان کردیم هالا چند حکایات از علماء ربانین درین باره ذکر میکنم که اللہ تعالیٰ علماء این امت را چه طور نور فرهم و نور فرست عطا نموده که در نزد آنها بزرگ بزرگ مخالفین و معاندین را جواب نشدند.

حکایت اول و دلیل فلکی

امام اعظم ابوحنیفه علمای کوفی و حقیق و هریان
یک شمشیر بود و در هریان در اراوه قتل او بودند

و امام ابوحنیفه یک روز در مسجد قریه خود نشسته بود ناگهان غول آن دهرین شمشیر گرفته اراوه قتل امام صاحب آرا امام ابوحنیفه فرمود که شما اول ما را جواب یک سخن بدید پس از آن دل تان هر چه خواهد بکنید و آن مردمان گفتند که خوب است سخن خود را پیش کن و امام ابوحنیفه گفت که شما در باره این شخص چه حکم میکنید که او بگوید که من در دریا یک کشتی را دیدم که در آن قسم قسم مسماع و سامان بود بذر عیه باد و هوا میرفت و در میان تیر تیرا طم بود و آن کشتی راست میرفت نه کسی کشتی و آن بود و نه کسی خبر گیر که در اچلان خود بخود سامان را میبرد و بفرستد و گردش میبرد و رفت و آمدی نمود آیا این سخن در عقل می آید جواب بگوئید که اینطور شدن جائز است غول در میان جواب داد که این سخن ناممکن و محال است که بغیر کشتی و آن کشتی راست است و امام ابوحنیفه فرمود سبحان اللہ این سخن بسیار تعجب است که وقتیکه عقل است رفتن یک کشتی را در دریا بغیر کشتی و آن محال می داند و کشتی تمام عالم بغیر کشتی و آن چگونه گردش نماید بغیر کدام محافظه و نگهبان چه طور قائم و محفوظ باشد باز صد بار تکرار و اقرارند و گفتند بی شک راست گفتی و آن وقت همه مسلمان شدند تفسیر کبیر ۱۸/۱۸۱

حکایت دوم و دلیل صوتی

یک مرتبه یارون الرشید از امام مالک پرسید که این چه دعای صحیح است و دلیل است امام

مالک فرمود کہ جدا جدا شکل و صورتها و مختلف آوازها دلیل است بر ثبوت صلح
تفصیل این است کہ چہرہ انسان و بدن او یک خورد و قطعہ است باز درین حصہ
قلیل جائے چشم معین است و جانی بینی و دہن نیز مقرر است مگر با وجود این در مشرق
و مغرب یک چہرہ دیگر مطابق نیست و یک آواز دیگر آواز موافق نمی باشد و صورت
و سیرت ہر یک از دیگر مخالف است پس ثابت شد کہ کدام مدبر حکیم و قدیر علم است
کہ ہر یک را بصورتہائی مختلفہ و صفات ہائی متفرقہ پیدا کردہ و این اختلاف صورتہا و صفات
آوازها و لہجہها و لغتہا با اقتضای مادہ و حرکت او نیست و مادہ ازین تغیرات و تنوعات
خبر ہم نیست تفسیر کبیر ص ۳۱۹ ج ۱۷

مردمان از امام شافعی پرسید کہ بر صانع عالم کدام
دلیل است فرمود کہ طبیعت برگ توت

دزرہ و رنگ و بوی آن یک است و تمام برگ توت در طبیعت و خاصیت برابر است
اگر در گرم ابریشم میخورد از شکمش ابریشم بیرون میکند اگر زنبور عسل میخورد و شہدی برآرد
اگر گوسفند و بز میخورد بعرہ پس افگند می کشند اگر گوازہ و آہو میخورد و ناوہ خشک می برآرد
این اثر مختلف را کدام کس در دین گذاشتہ است۔ حالانکہ خاصیت و طبیعت ہمہ
آنها یک است این جواب با صواب جناب را شنیدہ ہمہ مردمان اسلام آورد
اینہا ہفدہ نفر بودند تفسیر کبیر ص ۳۱۸ ج ۱۷

از ابو حنیفہ کسی درین بارہ سوال کرد جناب امام
صاحب این حجت را پیش کرد کہ مادر و پدر میخوابد

کہ از من پسر پیدا شود مگر خلاف خواہش آن دختر پیدا میشود و بعض وقت دختر میخوابد
پسر پیدا میشود معلوم شد کہ کدام مدبر ضرور است کہ موافق مشیت دارادہ او مخلوق
پیدا میشود نہ موافق ارادہ مخلوق تفسیر کبیر ص ۳۱۸ ج ۱۷

از امام احمد بن حنبل کسی این سوال را کرد
باز او این حجت پیش کرد کہ یک قلعه بزرگ

و محکم است در آن هیچ سوراخی نیست و بیرون آن مثل آفتاب سفید است و درون آن چیزی است مثل طلا و زر مرغ ناگاہ و یوار آن قلعه بزرگتر قدر از درون آن یک حیوان شلو شنبیده و بنیاده بر آید پس لا محال و در یک فاعل و صانع ضرورت البیت مراد امام احمد از قلعه تخم مرغ است از حیوانی چوزہ آن است تفسیر کبیر ص ۳۱۹ ج ۱

حکایت ششم و هفتم

از طبیعی کسی سوال کرد کہ تو پروردگار خود را بکدام چیز شناختی او جواب داد کہ بہ پیلہ ہر شناختم باینطوریکہ پیلہ سرد و خشک و اسہال می آرد و لعاب آن کہ تر می باشد او قبض می آرد و کثیر گرم و تر است اساک پیدا میکند

و دیگر حکمی جواب داد کہ من خدا را بہ شہد زنبور شناختم کہ یک طرف آن شہد است کہ آن نوش یعنی شیرین است و دیگر طرف آن نیش، و نیش را بزبان عربی نَسَع میگویند کہ او مقلوب غسل است بمعنی شہد ازین دانستہ شد کہ یک صانع است کہ این جہان بامتحت تدبیر و تقدیر او جاری است او بقدرت کاملہ خود در ہر چیز کلام خاصیت را بخوابد میگذازد و در یک شی ایچنین آثار متضادہ را یافتن بسبب ماوہ و حرکت آن شدہ نمی تواند تفسیر کبیر ص ۳۱۹ ج ۱

حکایت ششم و ہفتم دلیل تبدیلی

کسے از حضرت علی کرم اللہ وجہہ استفسار نمود کہ شما خدا را چگونه شناختی جناب فرمود: عَرَفْتُ رَبِّي بِفَتْحِ الْعَزَائِمِ. یعنی شناختم پروردگار خود را بسبب تغلف و تبدیل ارادہ کہے خود کہ ما بیان یک ارادہ میکنم و قصد بختہ میکنم مگر کلام قدرت است کہ در تبدیل و تکسیری نماید و با چیزی را کہ میخواہم وجود آن منعکس می آید معلوم کہ بجام احوال عالم بارادہ و مشیت اینچنین فاعل مختار و مقدر قیود البستہ است کہ قدرت و مشیت او بر قدرت و مشیت تمام عالم بلند و غالب است او صانع این عالم است.

حکایت ہفتم - کسے از ابو اواس شاعر پرسید کہ برہستی خالق چہ دلیل است

باز او این شعر را خواند

تأمل في نبات الأرض والنظر : إلى آثار ما صنع المليك
یعنی بر زمین کہ گیاه سبز میشود و در آن فکر کن آثار و مصنوعات عجیب و غریب
ملک مقدر را بچشمهای خود بین مختلف قسم گلها و میوه ها بنظری آید و قسم قسم
شکوفه ها را دیده میشود

عیون من لجین جاریات : فأفکارکم الذهب السبک
علی قصب الذیجد شاهدات : بان الله لیس له شریک
شاهان سبز بر جسد که بنظری آید این همه گواهی میدهند که بذات و صفات خدا
کسی شریک نیست او بدهستی و وحدانیت بد بر علیم گواهی میدهند که او بلا شبه
یکتا است و در کسی شریک نیست تفسیر کبیر ص ۳۱۹ ج ۱

حکایت دوم | زندیقی یک اعرابی را گفت که بر هستی خالق چه دلیل است
اعرابی جواب داد -

البعرة تدل علی البعير، واثار الاقدام علی المسير، انفساء ذات
ابنواج وارحن ذات فجاج و بخار ذات امواج لا تدل علی
الصانع العليم الحكيم القدیر -

پس آیا بر جهات آسمان و در بلای زمین و موجهات دریا بر کدام پیداکننده صفا
علم و صاحب حکمت و قدرت دلالت نمی کند تفسیر کبیر ص ۳۱۹ ج ۱

شناسنت خداوند عالم | پروان نشند و صاحب عقل را اول فرض
است که خدای تعالی را بشناسد یعنی این

را بدانند که خالق من و خالق این جهان کدام است طریق حصول این معرفت نظر و فکر است

طرز استدلال بقرآن کریم

در قرآن کریم بر ثبوت هستی باری تعالی و بتعلق شناسنت خالق عالم دوم دلائل

بیان کرده شده است که دلائل انفسی که دلائل آفاقی. مراد از دلائل انفسی این است که بذات و صفات و احوال و کیفیات خود غور و فکر کرده معرفت الهی را حاصل کند. كما قال الله تعالى وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ یعنی دلائل شناخت اللہ تعالیٰ بذاتہائے خود شما موجود اند چراغی بیند، مراد از دلائل آفاقی این است که کائنات عالم و آفاق عالم را منظر عمیق بین معرفت خالق عالم را حاصل کنید۔ كما قال الله تعالى قل انظروا ما ذا فی السموات والارض وقال الله تعالى سنريهم آياتنا فی الافاق وفي انفسهم حتى يتبين لهم الحق وقال تعالى ان فی خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار والفلک اللتی تجوی فی البحر بما ینفع الناس وما انزل الله من السماء من ماء فاحیا به الارض بعد موتها وبت فیها من کل دآبۃ وتصريف الرياح والسموات بالحق بین السماء والارض لا یات لقوم یعقلون ہرگز تفصیل تفسیر امام رازی را مطالعه فرمائید۔ لیکن استدلال باول قسم دلائل یعنی دلائل انفسی آسان تر است چراکہ انسان بذات و احوال نفس خود از دیگر چیزها زیادہ واقف و خبردار است اللہ تعالیٰ در بعض مقامات طرف این قسم دلائل بتوجه امر فرمودہ و در بعض جاها حکم کردہ بغیر و فکر بنفسہائے خود در بعض موضع پیدائش انسان و آبار و اجداد و وجود بعد العدم و عدم بعد الوجود یا داشتند و ادہ تاکہ انسان بفہمد کہ بحکم وجود و عدم من و آباء و اجداد من بید قدرت این قات با برکات است کہ اولادک موت و حیات من است و او خدائی مایان است۔

دلائل انفسی = وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

انسان بدخل اعضا خود فکر کند و حالات خود را بہ بیند کہ اعلیٰ ترین صنعتها و ارجح شده کہ چشم و گوش و دل و دماغ و اعضا و جوارح ہمہ در دست و پے شمار

حکمتها با دخل اوست و هر لحظه و لحظه وجود مایان در پیش نظر مایان است و هر دم
حالات خود را مشاهده میکنم پس و هر یک این را گویند که مایان خود بخود از ماده ساخته
شده ام کسے بانی مایان نیست از سزا پاره همه صنعت مایان بغیر صانع بوجود آمده است
از ولادت گرفته تا آخر زندگی صدم بلکه هزارها تغییرات پیش آمدنی است که بعد از طفلی
جوانی می آید و بعد از جوانی پیری می آید و بعد از ضعف قوت می آید و بعد از قوت پائین
ضعف می آید این تمام تغییرات را شب و روز مایان بچشمهای خود می بینم مگر با اختیار
و خلقت خود هیچ تصرف نمی تواند که پیری خود را بجوانی و موت را به زندگانی و بیماری
را به تندرستی بدل کرده نمی تواند پس کدام دست قدرت و دست اختیار که بقاره تمام
مایان است او خدائی مایان است که اراده و قدرت و مشیت او بر اراده مایان و
بر طبیعت غالب میباشد در نیجایک سخن دیگر و نیز قابل فکر است که انسان از
عناصر اربعه یعنی آب و آتش و خاک و هوا مرکب است که طبیعتهای و خاصیتها
اینها یکی از دیگری مخالف و ضد است یعنی حرارت و برودت و رطوبت و
یوست یکی باهم دیگر ضد هستند همه آنها در یک چیز جمع شد و این چگونه شده
میتواند که تقاض و اضداد بغیر کدام جامع قاهر و غالب در یک ذات جمع شود
اگر چنین شده تواند پس اجتماع آب و آتش در یکجا ممکن نبود حال آنکه ممکن نیست
پس معلوم شد که اجتماع عناصر متضاده در ذات انسانی باقتضای طبیعت نیست
بلکه در تصرف و تدبیر کدام قاهر و مقتدر است. و ظاهراً شد که در بدن انسانی و بدن
حیوانی و دیگر اشیاء او تغییرات نمایان شده اند و باقتضای ماده و طبیعت نیست
بلکه بما تحت تدبیر یک صانع زبردست در چهار است انسان در ابتداء خلقت
در شکم مادر یک لطف بود باز از لطف خون منجمد شد باز گوشت پاره و باز استخوان
باز بر استخوان گوشت و پوست باز روح در میآید تا آنکه با غذای آن خون حیوانی
باز تولد میشود تا آخر زندگی در حالت خود فکر کرده باش آیا این تمام محمود است
و بیست و حالت بغیر کدام صانع حکیم خود بخود بنا شده نیاید میشود.

اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمْ الْخَالِقُونَ ه آیا اینها بغیر خالق خود
 پیدا شده است یا خود او خالق خود است زیرا که هیچ ممکن بلا سبب از پرده علم
 بیرون شده خود بخود وجود آمدن عقلاً محال است لهذا برای آمدن وجود از عدم
 سبب ضرور است در معدوم این قدرت نیست خود بخود از طاق عدم بیرون
 آمده در محن وجود قائم نشود مگر که یک ذلیل و ناپاک و بد بونی قطره آب است
 این قدرت از کجا آمده که او یک دانشمند و سائنس دان و سمیع و بصیر انسان را
 پیدا کرده تواند، اَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ اَفَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهَا اَمْ لَكُمْ الْخَالِقُونَ
 یعنی خبر بدو باین که وقتی شما همراه زن جماع کردید و حمل قرار یافت پس این قطره
 ناپاک را بصورت بشر پیدا کنید شماستید یا من. درین آیت کریمه اللہ تعالیٰ
 واضح فرمود که پیدا کننده اولاد مادر و پدر نیست زیرا که بسیار مردم اینطور است
 که تمنائی فرزند دارند مگر ازان اولاد پیدا نمیشود و بسیار مردمان است که از کثرت اولاد
 تنگ آمده معلوم شد که در رحم مادر ساعتی صورت بچه کار انسان نیست اگر نه در
 اختیار او میبود بلکه مصور و خالق او اللہ تعالیٰ است چنانچه که فرموده هُوَ الَّذِي
 يَصَوِّرُكُمْ فِي الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ. و هر بین میگویند که خالق انسان ماده خود
 او است زیرا که او ازان پیدا شده است این قول آن باطل غلط است چرا که ماده
 نزد آن نیز چیزی بے ادراک و بے شعور و بے علم و بے عقل است پس او یک ذی
 عقل و ذی ادراک و ذی علم انسان را چگونه پیدا تواند و الا لازم می آید مخلوق که انسان است
 از خالق خود که ماده است بهتر باشد معلوم شد که پیدا کننده انسان کدام بزرگ علیم و حکیم
 و صاحب قدرت است و را مایان خدا میگویم و مایان اتم و پیریه را برین ذات واحد
 خواهم و این لا جواب و لائل و بر این مایان را و پیریه تسلیم نمی کرده باشند و دعوائی خود را
 زیروستی و بلا و ایل تسلیم و قبول کردن را خواهان استند و میگویند که شما بلا و ایل یکس
 شئی بے شعور و بے عقل که ماده است در اعلت العلل بر انقلابات تغیرات و صنعت
 هست عجیب و غریب تمام عالم قبول کنید یا نادانی طاہری است و افعی نیست

دلائل آفاقی

قال الله تعالى ان في خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار والفلک التي تجری فی البحر ما ینفع الناس وما انزل الله من ماء فا حیا به الارض بعد موتها وبت فیها من کل دآیة وتصریف الریاح والسحاب المنسج بین السماء والارض لآیات لقوم یعقلون هـ

مطلب این است که کسانی اهل عقل اند و مناسب است که درین عجایب قدرت غور و فکر کنند تا که آنها را بخدائی و یگانگی خالق ایشان بیخ شک باقی نماند. اهل عقل نظر بر آسمانها و اجرام فلکی کنند که بعضی ستاره توپت هستند و بعضی سیارات در دوازده روز صحت حرکت بسیاره و مسافت و وقت آن معین است که از آن یک سر موی تجاوز نمی کنند باز آفتاب و ماه تاب را بنید در جهامت و نورانیت از دیگر ستاره ها کلان است باز آفتاب تا وقتیکه بالای زمین است روز است و وقتیکه زیر زمین در آید شب میشود باز بسیر و حرکت آفتاب فصلها و موسم بدل میشود باز اختیار آن بایشیح حرکت سیاره نیست و از دست قدرت کرام ذات که این حرکات و تغیرات بظهور آمده این حاکم و خدائی آن است و ابراز آسمان بنید که پر از آب است که در مدار حیات آدمیان و حیوانات بر آن است و بادها او را می کنند و گاه ابر سیاره گر دیده باران میشود و گاه قطره قطره می چید بادها را بنید که حرکت آن گاه شدید و گاه سترع میباشد و گاه سکون آن نهایت درجه است و جانب مشرق میگردد و گاه جانب مغرب و گاه جانب شمال و گاه جانب جنوب و این باقتضای کرام ماده و طبیعت نیست بلکه تبدیر کرام قادر حکیم است که بمطابق حکمت خود در آن تصرف میکنند و هر یان بگویند که این اختلاف باقتضای کرام ماده است و زمین را بنید که یک حصه او نرم است و یک حصه سخت و یک حصه قابل زراعت و دیگر حصه خشک و شور و نیز رنگ و مختلف است و نباتات و ثمرات هم مختلف باز در تمام

یک درخت و دو قسم نمره و مختلف الوان میوه جهات یافته میشود و الا نکه بر تمام شاخه های آن درخت شمع آفتاب یک قسم رسیده بود و همه در از یک قسم آب داده بود و با وجود این نمره مختلف و رنگ مختلف میباشد لهذا چار این را تسلیم میکنند که این اختلاف بسبب ماده نیست چرا که ماده همه یک است بلکه صنعت کلام قادر حکیم است چنانچه که حق جل شانہ این سخن را دیگر جای اینطور فرموده و فی الارض قطع متجاورات و جنات من اعناب و زرع و نخیل و صنوان و غیر صنوان و یسقی بماء واحد و فضّل بعضها علی بعض فی الاکل ان فی ذلک لآیات لقوم یعقلون۔

ابطال دهریت از قرآن کریم

حق تعالی میفرماید۔ هَلْ اِنْتِ عَلٰی الْاِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مِّنْ دُوْرٍ اَوْ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيْهِمْ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا۔ ترجمه تحقیق آمده بر انسان از زمانه چنین وقت که انسان چیزی نبود و را ذکر کرده شود تحقیق من انسان را از اختلاط نطفه حلی پیدا کردیم تا که در آزمایش کنیم پس در آشنوا و بینا گردانیدم۔ مطلب این است که یک زمانه بود که در آن وقت انسان هیچ وجود نداشت نه وجود دهری و نه وجود خارجی و نه وجود لفظی حتی که نام او بر زبان جنیات و فرشته ها هم نبود بلکه بالکل نیست تا بود باز من بقدرت کامله خود و را از یک نطفه پیدا کردیم۔
بودند

ابتداء هستی انسان

ازین آیه که بیه صاف واضح گردید که هستی انسان چنین نیست که پیدایش و خلقت و را ابتداء نباشد و او همیشه اینچنین روان باشد چنانچه که فلاسفه قول کردند که هستی انسان را ابتدائی نیست و او همیشه پیدا بود و روان است یعنی این سلسله ان

همیشه است که انسان از لطفه و نطفه از انسان پیدا می‌باشد و این سلسله را کدام ابتدا و انتها
 نیست و نه خلافت این طریق پیدا شده می‌تواند حق تعالی درین آیت مبارکه و در دیگر آیت
 های قرآنی قول فلاسفه را ترویج فرمود که قول آنها بالکل غلط است بلکه یک وقت چنین
 طرز آغاز کردیم که از همه پیش آدم علیه السلام را از خاک خمیر کرده شده پیدا کرده روح را
 درون و می‌داند از پهلوی چپ آن بی بی حوا را پیدا کرده بعد از آن این سلسله را جاری
 کردیم که از یک آب ناپاک و گنده یعنی از قطره منی انسان را پیدا کردیم این خاص و در قدرت
 من است نه کسی دیگر که او از یک ناپاک بد بو تری قطره چنین زیبا شکل پیدا تواند درین
 باره یک شاعری فرموده، دید لطفه را صورتی چون پری که که در دست بر آب صورت گری نه
 عرض این است که انسان در ابتدا معدوم بود و این معجز قسم وجود عقلی و باحسی حاصل نبود
 باز خدای تعالی خلقت وجود و پوشانیده انسان خود بخود بوجود نده آمده است چنانچه
 که فلاسفه و دهریه گویند که ظهور نوع انسانی و صورت انسانی بسبب ماده و نجر و حرکت اوست
 لکن مسلمانان در این میگویند که ماده چیزی بی شعور است از علم و ادراک و اراده و اختیار بالکل
 عاری و خالی است از حرکت غیر شعوری و غیر ارادی و غیر اختیاری این ذی شعور و ذی
 علم و ذی عقل انسان چگونه بوجود آمد از یک ماده کنگ و کرا این سمیع بصیر و متکلم یعنی
 شنو آئیده و بیننده و گوینده چه طور پیدا شد و فیکه وجود یک کمال و جمال در ذات خود
 ماده نباشد باز او کمال و جمال را با دیگران چگونه داده می‌تواند آیا یک برهنه و ناوار و گرسنه
 کسی را امیر و مال دار کرده می‌تواند، ماده پرستان این را اقرار دارند که در ماده هیچ کدام قسم کمالی
 نیست تا امروز کدام فلسفی و حکیم بنظر نه آمده که در ماده و عناصر علم و ادراک و اراده و اختیار
 را تسلیم کند و قائل باشد بلکه ماده پرستان این سخن را قبول و تسلیم کرده اند که کدام افعال
 از دست زده ادب شعور و بے اختیار صادر شده، حالا فکر کرده شود که در حجم ماده و ذی لطفه
 قرار گیرد و او پسرو یا دختر پیدا می‌شود و مادر خبر نیست که در شکم من چه صنعت شروع می‌شود و تقاضا
 قدرت و شکم من پسرم یا زود یا دختر و لطفه بیچاره یک قطره آب است و را بالکل اطلاع
 نیست که من چه تجارث انقلابات شدنی است و در معده غذار مضمم می‌شود و چه

چیز را میشود مگر در آنچه خبری نیست، حالاً مقام تیرت است که در انسان حسن و جمال و فضل و کمال و عقل و ادراک باشد باز منکرین خدا خالق او و خالق تمام عالم ماده و نیکو را میگویند حالانکه این صفات کمال در او با لکل نیست و مابود است آیا عقلم سلیم این چیز را تسلیم میکنند که یک شخص دیگری را چنین نشانی عطا کند که نام و نشان آن چیز در خود او نباشد معلوم شد که کدام زبردست و با اختیار حکیم و علیم این کمالات را با انسان عطا کرده و این خدا و واجب الوجود است و این ذات با برکات و واسبب الوجود است که او انسان را وجود عطا فرموده و این رب دمرئی وجود است که بر رحمت و عنایت او انسان هر لحظه و لمحہ محتاج است و این را بیان مسلمانان اللہ و خدا میگویم افسوس صد افسوس است بر این کم عقلان این را فهمیده اند که کدام واجب الوجود و واسبب الوجود نیست بلکه از ماده بے شعور و تاثرات طبیعی تمام کارخانه عالم جاری و روان و جلال است مثل بت پرستان به پیش سنگهاست بے جان سر خم کرده اند و اینچنین ماده پرستان و دهریان ماده بے جان بے شعور را صانع و مدبر و مزی خود با قرار داده اند آیا این مقام گریه نیست؟ برین عقل و دانش باید گریست به

لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم بتحقيق انسان را در نهایت خوب صورت و بهترین شکل پیدا کردم اول در پیدایش آن نظر کن که یک قطره آب در رحم زن رسیده چه طوری خودش خورد و چگونه بتدریج اعضاء و گوشت و پوست او ساخته میشود و تا نه ماه در رحم مادر از دم حیض غذا را دوست و در یک زمان تار یک خلقت او مکمل گردیده و درین بدی خانه سامان غذا و تنفس او مهیا میشود که بزنگ زنگ جانایان و سائسدانان زمین و آسمان و فلاسفه تمام زمان از فهم حقیقت او قاصر اند بعد از نه ماه تولد شده از دم مادر بیرون می آید و بکبدن شیر را در شروع میکند طفل این علم را در کدام مدرسه حاصل کرده آند حتی او در هیچ نشود و نام را طی کرده بر یک بلد معین آند ایستاده میشود باز این مولود را از سر تا پائے زیبایی شکل و تناسب اعضا و در ایندی و بگویند که آیا این دل ربانی و دلفریبی و خوشتمانی بغیر از انسان دیگر حیوان یا نهیب شد است

و این مختصر حال و بیان از ظاهری صورت او بود و کمالات باطنی و معنوی در نظر کنید
 که در آنها نیست خلاق عظیم و در اینطور عقل و کیاست و علم و درایت و فهم فراست
 عطا فرموده که حیرت انگیزی او تمام کار گیران عالم را حیران ساخته و بعقل خود تمام
 ضروریات تکمیل کرده و قسم قسم اسباب معاش برای خود تیار نمود و او موثر و دلیل
 و جبار و هوایی میسازد و در چلاند کارخانه های عجیب و غریب از برق و غیره تیار میکند
 منکرین خدا میان مسلمانان را بفهماند که آیا این تمام مراحل و منازل و ولادت انسانی
 و باز عقل و دانائی و این که شمه های حیرت انگیز نتیجه ماده و حرکت او است و یا با
 قدرت و حکمت خلاق عظیم است بلی و هو الخلاق العظیم و لقد صدق
 الله مولانا لکرم لقد خلقنا الانسان في احسن تقويمه

مناظره موسی علیه السلام با فرعون درباره اثبات هستی خداوند گون

نمود فرعون هر دو از هستی خدا منکر بودند زیرا که فرعون گفته بود ما علمت
 لكم من الیه غیرتی یعنی من بغیر از خود دیگر کسی را محبوب نمی دانم ازین صاف ظاهر
 است که او قطعاً بوجود خدا قائل نبود زیرا که هیچ کس از عقل و عقل نباشد که خدا را موجود
 تسلیم کند باز خود را از او بلند شمارد و کسی بر دعوائی او که انا ربکم الاعلی است
 اعتراض بکند که فرعون بوجود خدا قائل بود لیکن او خود را خدای بزرگ میگفت
 بلکه منشأ قول او این است که امام رازی در تفسیر کبیر ص ۵۱۳ سورة الشعراء و
 تفسیر منطهری ص ۱۶۰ و ایضا تفسیر کبیر ص ۵۹ ج ۴ سورة طه نوشته است که فرعون
 دهری بود و گفته بود که خدا کدام چیزی نیست بلکه اگر کسی را تربیت کند پس او رب
 اوست و پدر و مادر او را و خود را تربیت میکنند پس او رب اوست و حاکم و پادشاه
 رعایای خود را تربیت میکند پس او پروردگار اوست و پادشاه از همه حاکم بزرگ
 است و او رب بزرگ میباشد لهذا خود را رب الاعلی گفته بود یعنی من در دنیا

از همه رب بزرگ مستم زیرا که تربیت من از تربیت دیگر رب با زیاده است،
 و عقیده فرعون این بود که آسمان و زمین و تمام عالم قدیم است و این سلسله از
 ازل چنین روان است و تا ابد آباد اینچنین جاری خواهد شد و این سلسله تغییر
 و موت و حیات تا اثر کواکب و نجوم است نه قدرت و اراده کدام خدا و این بود
 عقیده فرعون که موسی علیه السلام در ارد فرمود، غرض آنکه فرعون را سازد و وجود خدا منکر بود ازین
 جهت و قتیکه موسی و حضرت ارون علیهما السلام بحکم خداوندی بدعوت دادند فرعون
 رفتند گفته آنان رسول رب العالمین. مایان رسول پیغمبر رب العالمین هستیم
 چونکه فرعون منکر خدا بود جواب داد و ماد رب العالمین. رب العالمین چه چیز است
 و تحقیقت آن چیست که شما دعوائی رسالت، و را دارند مسئله رسالت بعد از بیان
 تحقیقت مرسئل است اولاً شمار رب العالمین را بمن بفرمایند که او کدام ذات است
 و تحقیقت او چیست

جواب موسی علیه السلام

قَالَ رَبُّ الْمَسْمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
 إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ هـ موسی علیه السلام جواب

داد که آن خداست که ما را رسول ساخته فرستاد و آن ذات است که مری زمین و آسمان است
 اگر تو یقین کردی میخواهی ایتقدر علم کافی است بر وجود باری تعالی و حاصل کردن معرفت
 آن که او کدام ذات بزرگ و عظیم الصفات است این بزرگ بزرگ اجسام یعنی
 زمین و آسمان را پیدا کرده و او را این جامت عطا فرموده، آیا این آسمان و زمین خود بخود از
 بی شمار اجزای مجامد مرکب گشته است و ظاهر آشکاره است که کدام چیز از بی شمار
 اجزای مرکب شود، ضروری بالضرور و مرکب و ترکیب و بینده میباشد پس او ذاتیکه زمین
 و آسمان را ازین قدر بی شمار اجزای ترکیب داده ساخت و کدام ذاتیکه مری و مدبر او
 است و همان ذات خدا و رب العالمین او است.

جواب فرعون

قَالَ لَنْ حَوْلِي إِلَّا التَّمَعُونُ، فرعون جواب موسی
 علیه السلام را شنیده تمسخر القلت بکسانیکه نزد او حاضر

بودند آیا شما شنیدید کہ این چه طور جواب است یعنی گمان این شخص این است کہ زمین و آسمان را کدام رب و صانع است حالانکہ زمین و آسمان قدیم اند ہمیشہ این طور چالان است و را بر یوب و مخلوق کدام رب و صانع فہمیدن و حادث دانستن آن سراسر خلاف عقل است و مذہب و فرقہ دہریہ نیز این است کہ زمین و آسمان قدیم و واجب بالذات است و یخنین فرعون حاضرین خود را گفتہ ایا نمی شنویند کہ این شخص رب زمین و آسمان را نشان میدہد حالانکہ زمین و آسمان قدیم است و را کدام رب نیست تا این وقت ثابت شدہ کہ زمین و آسمان بکدام مدبر و موثر محتاج است۔ تفسیر مظہری را مطالعہ کردہ شود ص ۶۷ ج ۷۔

جواب موسیٰ علیہ السلام
بنابر عمارت پختہ زمین و آسمان از پیدائش

فرعون پیش شدہ لہذا فرعون از حدوث زمین و آسمان منکر گشت و از نہی عقلی خود این عمارت مستحکم خداوند را قدیم و ازلی فہمید ازین وجہ موسیٰ علیہ السلام بر اثبات وجود صانع چنین دلیل فرمود کہ حدوث او واضح شود و در قدیم بودن او کدام شبہ و وہم پیدا شدہ نتواند پس فرمود۔ قَالَ رَبُّكُمْ رَبُّ آبَائِكُمْ اَلَا وَاٰلِنَہ
خدا آن است کہ رب شما و رب ابا و اجداد است کہ او شمارا از عدم کشید بوجود آورده باز آن عدم او را در عمارت گذارند اخت و زمین وقت گفتہ نمی توانید کہ ابا و اجداد من مثل زمین و آسمان قدیم است زیرا کہ حدوث ابا و اجداد با کل ظاہر ہویدا کہ مقدار یک ذرہ انکار و ان گنجائش ندارد پس بایانہ اخیر بدہ کہ ابا و اجداد شمارا از عدم بوجود آوریندہ باز از وجود بعدم بودن کدام ذات است پس بید و قدرت کدام ذات وجود و عدم ابا و اجداد شما است و او ما را رسول ساخته فرستاد۔

جواب فرعون
قَالَ اِنَّ رَبَّكُمْ الَّذِي ادَّبَكُمْ لِمَجْنُونٍ

فرعون کذب کردہ گفت کہ اے مردمان این رسولیکہ بطرف شما فرستادہ شدہ است این با کل مجنون و دیوانہ است کہ او موت و حیات

و حوادث زمانه را طرف خدا نسبت میکند. **نَمُوْتُ وَنُحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ**
یعنی سلسله موت و حیات از قدیم آمده و این انقلابات و تغیرات و تنوعات زمانه همه از
تدریجی کواکب و نجوم و ماده و اتمی نظهر می آید و این شخص تمام این تغیرات را طرف خدا
نسبت میکند.

جواب موسی علیه السلام | موسی علیه السلام دید که این شخص بتاثرات کواکب و نجوم

شیدا و مفتون است و علت تغیرات علم کواکب و نجوم را می فهمد و بتاثر خداوند کردگار قائل
نیست باز موسی علیه السلام در مقابل فرعون حجت سیوم را پیش کرد که ابراهیم علیه السلام در مقابله

نمود پیش کرده بود موسی علیه السلام فرمود. **قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا**

أَنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ موسی علیه السلام گفت خدای من آن است که رب مشرق

و مغرب است یعنی انشطام طلوع و غروب بید قدرت کلام ذاتی است یعنی اگر

سبب تغیرات انقلابات عالم این کواکب و نجوم است شما این را بگویند که منقلب

این کواکب و نجوم و بالا کنیده و فرود آوریده آن کلام ذات است اگر شما را عقل است

می فهمید که این مختلف شدن لیل و نهار و طلوع و غروب و تبدیل فصلها و موسمیها

کار کلام ذات بزرگ قادر و قاهر است و این ذات را میان خدا و رب العالمین میگویم

او ما را رسول فرستاده است و این جواب موسی علیه السلام در مقابل فرعون مثل جواب

ابراهیم علیه السلام که در مقابل فرموده بود. **فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ**

الْمَشْرِقِ ذَاتَ بَیْضٍ أَوْ مَغْرِبٍ فَجَهَّتِ الذَّیْ كَفَرُوا موسی علیه السلام

برای شناسانیدن رب العالمین اولاً زمین و آسمان را ذکر کرده بعد از آن آبار و اجداد را

ذکر فرمود چرا که انسان بحدوث آبار و اجداد خود خویشترو واقف میباشد پس از آن

موسی علیه السلام مشرق و مغرب یعنی طلوع و غروب را ذکر کرد که تغیر و انقلاب آن هر

لحظه پیش نظر انسان است و مطلب این بود که حرکت طلوعی و غروبی آفتاب مآتهاب

پیش نظر شما است بگو که محرک او کلام است.

حسرتی و پریشانی فرعون

فرعون نیز مثل نرود و جواب جواب موسیٰ علیہ السلام را شنید حیران ماند و گفت
 وَكَيْفَ اتَّخَذْتِ الْهَاهُنَا غَيْرِي لَا جَعَلْتِكَ مِنَ الْمَسْجُوتِينَ هـ كه اے موسیٰ
 سخن را زیادہ مان اگر تو بغیر از من دیگر کسے را معبود ساختی باز تر ضرور در بندگی خانہ می
 اندازم۔ بیت چو حجت نماید جفا جوئے رائے یہ پر خاش بر ہم کشد روستے رائے
 مقصود فرعون تر سائیدن موسیٰ را از بندگی خانہ بیان دلیل الوہیتہ خود بود چونکہ
 من قادر بانداختن بندگی خانہ ہستم لہذا من خدا و رب الا علی شما ہستم و فرعون این ..
 استدلال را با ثبات الوہیتہ خود و انکار صانع پیش کرد و دلیل الوہیتہ بندگی خانہ را گردانید۔
 و این دوم مناظرہ در سورۃ طہ مذکور | دوم مناظرہ موسیٰ علیہ السلام با فرعون | است کہ موسیٰ علیہ السلام برائے اثبات

الوہیتہ آن طریقہ را اختیار کرد کہ ابراہیم علیہ السلام در تردید نرود و مردود اختیار کرده بود
 تفسیر کبیر صفحہ ۲۹ ج ۱ موسیٰ علیہ السلام و ہارون علیہ السلام برائے دعوت حق جانب
 فرعون رفت گفتند۔ اِنَّا دَسُوْلًا رَّسُوْلًا مَا يَأْتِيهِمْ سُوْرٌ وَاوْرَسُوْلٌ وَاوْرَسُوْلٌ وَاوْرَسُوْلٌ
 فرعون گفت فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَىٰ شَاهِرٌ وَاوْرَسُوْلٌ وَاوْرَسُوْلٌ وَاوْرَسُوْلٌ
 فرستادہ و پیغمبر او ہستید موسیٰ علیہ السلام جواب داد۔ رَبُّنَا الَّذِي اَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ
 خَلْقًا ثُمَّ هَدَىٰ پروردگار من آن است کہ ہر شی را وجود عطا کردہ باز طرف
 اسباب بقا ہر شی را را ہنما کردہ و ہر مخلوق کہ پیدا میشود ذریعہ بقا خود را انتظام میکند
 باینطور کہ بچہ مرغ منقار خود را بر زمین میزند و بچہ انسان پستان مادر را تلاش میکند
 وغیرہ وغیرہ و حال جانوران این است کہ ہر جانور را از ابتدائش این علم میباشد کہ در صحرا
 و جنگل کدام گیاہ و علف و برگ درخت برائے من مفید است و کدام مضر است
 و مفید را میخورد از مضر اجتناب بنماید و فقیہہ بیمار میشود و خود را خود را علاج میکند حالانکہ
 جانور در هیچ مکتب و فاکولتہ تعلیم یافتہ نمے باشد پس خدا آن است کہ ہر چیز را وجود

عطا کند و بعد از اعطای وجود ہر یک برای حصول منافع خود و تقارر و الہام نماید

فرعون پر موسیٰ علیہ السلام اعتراض کرد۔ قال فما بال القرون الاولى یعنی

ابن را میگویند. ان العذاب علی من کذب و توٹی۔ تحقیق عذاب خداوندی

آن کس است کہ او تکذیب کرده و روی گردان شدہ است لہذا ابن را بگو کہ حال کس

سابقہ مردہ است ہمہ است و آن کسانیکہ تکذیب پیغمبر ان کردہ اند بمطابق قول شما

ہمہ عذاب آمدہ بود و زانہ گذشتہ بسیار مردمان بود کہ تکذیب پیغمبر کردہ بودند خدائی تعالیٰ

بر انہا کدام عذاب نازل فرمود بیان حالت عذاب انہا را بکن موسیٰ علیہ السلام جواب داد

علمہا عند ربی فی کتاب لا یضیل و ربی ولا یفتنی علم آن نزد پروردگار من است

آنجا نوشتہ پروردگار نہ غلطی میکند و نہ فراموش میکند مطلب این است کہ کدام عذاب

بر امتان گذشتہ آمدہ تفصیل آن باللہ تعالیٰ معلوم است و شمار مناسب است

کہ ازین سخن ہائے بے فائدہ رجوع نماید کہ شہدائے قدرت و حکمت خداوندی خود

کنید اگر از عقل کارگیری می فرمایید کہ این عجیب و غریب و نظام محکم عالم خود بخود یا بخت

و اتفاق یا بحرکت مادہ و ایتھر جاری در وان نیست لہذا موسیٰ علیہ السلام بعد ازین کمال

علم و حکمت حق تعالیٰ و کمال قدرت و ابر بیان کرد۔ الَّذِیْ جَعَلَ لَکُمُ الْاَرْضَ

مَهْدًا و سَلَکَ لَکُمْ فِيْهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً اَنْ وَاْتِيْکُمْ

زَیْنًا رَابِرًا مِّنْ سَمَا بَسْتِ سَاخْتِ کَ اودنہ بسیار سخت است مثل این کہ نشستن و خفتن

بر آن جسم را تکلیف برسد و نہ زیادہ نرم است کہ مثل آب کہ پائے بر آن قرار نگیرد و

در آن راستہ ہر پائے رفتن شما بنا ساخت تا کہ از یک جا بدیگر جارفتہ تو انید و از آسمان

آب را فرود آوردہ تا کہ در یہ حیات شما باشد باز من بندریہ ان قسم قسم نباتات پیدا کرد

کہ از ان خودتان خوردید و حیوانات خود را بچرانید کہ حیوانات سما ان حیات و زندگی تان

است درینہا برائے عقلمندان نشانیان قدرت خداوندی است کہ وجود انہا بر وجود

خدا دلالت میکنند پس اے فرعون تو کہ دعوائی خدائی میکنی تو ما را خبر دہ کہ شما ہم کدام

کرشمہ صفات خداوندی یافتہ بشود تا اینجا وجود باری تعالیٰ و وحدانیت او را

فرموده حالاً در آیت آینده طرف معاد و حشر و نشر اشاره میفرماید.

بعد از آن تعلیم و تلقین مراقبه ارض فرمود که بخورد کنید که
شماره از همین زمین پیدا کرده و بعد از مردن باز شماره

سليم مراقبه ارض

این زمین اعاده میکنم و باز روز قیامت این شماره را خارج میکنم و جزای اعمال شماره داده
پیدا کند آنکه کند که یک روز شماره دنی هستی و بعد از مردن باز یک روز زنده

دنی هستی

فلاسفه قدیم و جدید میگویند که ماده عالم قدیم است و
کائنات عالم که در شب در روز تغییر خورده روان

طال قدمت ماده

مت یک چیز از دیگر چیز ساخته صورت پیدا میشود و اصل شئی باقی میماند و او
پس وقت فنا نمی شود پس او چیزیکه هیچ وقت باقی نمیشود نام آن ماده است
او قدیم ازلی وابدی است تا امروز در دنیا هیچ چیز را معدوم محض نشده ندیدیم بلکه

ف تبدیل صورتها و هیئتها را دیدیم. جواب :-

این دلیل عقلی نیست بلکه باستقامت خود یعنی به تجربه و تلاش خود ذکر

مرده است بر این این حکم صحیح است که مایان اینچنین قسم را دیدیم لکن این حکم را

مردن نمی تواند که هیچ وقت خلاف تجربه و مشاهده مایان واقع نمی شود یا از آن خلاف

مردن نمی تواند و خلاف کردن تجربه خود را ممکن و محال نشان دادن و دعوی بلا دلیل است

شما صرف این قدر گفته میتوانید که تا کدام جائی مایان تلاش کویم اینطور یا نتم که در

قدرت مایان صرف اینقدر است که در صورت بیعت تبدیلی کرده میتواند و اینجا

محض و اعدام محض کرده نمی تواند پس ازین کجا لازم آمد که چیزی از قدرت شما خارج

است مگر ناممکن و محال باشد مایان در تمام عمر خود این را شنیده ایم که آفتاب روزانه

از مشرق طلوع میکند مایان بر من کردن طلوع آن قادر نیستم آیا بنا برین آفتاب و طلوع

در قدیم گفته میتوانید آیا این حکم کردن جائز است که چیز را بشاید و بگوید کس هم منع کردن طلوع

شمس و قمر قادر نیست پس بلاشک و شبهه کدام دلیلی که در پیدا کرده در روزانه در امی

برادر او بر منع او نیز قادر است غرض اینکه ازین گفتن که تجربه مایان چنین است گمان
 خلاف ازان ندیدیم و این سخن ناممکن و محال بودن هیچ چیز و دلیل شده نمیتواند بلکه
 در یک وقت بیرون کردن کلام چیز از قدرت تمام افراد انسانی ممکن باشد که در زمانه آمده
 بران قادر شود مثل گرمفون و تیلیفون و برق و غیر آن زنده نظیر با موجود اند ما هرین سال
 اگر از امروز یک هزار سال پیش بودی و این ایجادات را از آن ذکر کرده میخشد پس این فلاسفه
 می گفتند که این سخن ناممکن و محال است معلوم شد که محض یک چیز در کلام وقت از قدرت
 مایان خارج باشد تا وقتی که ناممکن و محال بودن چیزی کلام و دلیل عقلی و قطعی قائم نشود و چیز
 ممکن میماند و محض با بقدر که مایان چیزی را از عدم محض بوجود آمدن ندیدیم آن چیز محال
 میگردد و این محض تنگ خیالی و تنگ نظری است که آن چیز یکی از قدرت شما خارج
 باشد و تا آخر ناممکن و محال گردد این نادانان قدرت خدائی تعالی را بقدرت خود قیاس
 کرده این فهمیده چنانچه که مایان قادر نیستیم که از عدم محض چیزی را بوجود بیاوریم و این چنین
 نعوذ باللہ منها اللہ تعالی بران قادر نیست قدرت یک انسان را بر دیگر قدرت انسان
 قیاس کردن باتفاق عقلا از قبیل قیاس الغائب علی الشاهد است پس قیاس قدرت خدائی
 تعالی را بر قدرت انسان سرسمر خلاف عقل است و نیز این امر مشاهد ثابت است
 که صورتها شب و روز بدل شده روان است مثلاً زید در یک وقت یک گز بود باز
 دو گز یا سه گز شد ظاهر است و قتیکه دیگر صورت آمد صورت اول بالکل فنا و معدوم
 و زائل گردید این گفته نمی تواند که صورت اولی نیز باقی مانده است زیرا که لازم می آید
 که برات زید در یک وقت دو صورت مختلف باشد و این هم ممکن نیست که اول صورت
 زائل شده بدیگر جسم منتقل گردد زیرا که این امر از بدایت عقل و مشاهده خلاف است پس
 و قتیکه صورت اول زائل شد و بدیگر صورت لاحق شود صورت اول را گفته نمی تواند
 که در عدم لاحق شده است و بالکل فنا و معدوم شده است زیرا که چیزی قدیم را عدم و زوال
 لاحق نمی شود و باز صورت ثانیه نیز قدیم شد نمی تواند که او الحال از عدم محض بوجود آمده است
 زیرا که عنقریب است در صورت ثالثه عارض گردد و آن صورت ثانیه فنا شد و غایب

عدم انداختن شود غرض اینکه متبدلی و متغیر و حادث بودن صورتها و هیئت های کائنات
 عالم ظاهر و پدید است پس ثابت شد که این تمام اشیا و متکونه و متغیره یعنی صورتها و
 رنگار و خطوط و تمام اعراض و کیفیات از چیزی پیدائشده اند بلکه از عدم محض بوجود آمده اند و
 هرندمانیر که کالیف و بیمار لرز و گر سنگی و تشنگی و خوشی و غم لاحق میشوند و این همه چیزها
 یکی بعد از دیگری آمده قناتند معلوم شد که تمام این احوال حادث هستند از عدم بوجود آمده
 اند و بعد از وجود بازار معدوم میگردد و این امر نیز تمام فلاسفه مسلم است که ماده بدون
 صورت موجود شده نمی تواند و حادث بودن صورت بمشابهه ثابت است و نیز آن صورتها
 و حالت که ماده را عارض و لاحق میشوند باز شبیه حادث میباشد پس ماده چگونه قدیم شد
 زیرا که ماده بدون صورت موجود شده نمی تواند پس چه طور که خطوط و نقوش و صورتها بقدرت
 بنده از عدم بوجود آمدن ممکن است و همچنین بقدرت خداوند عالم اجسام و اعیان از عدم
 بوجود آمدن ممکن است و این گمان کردن که هر موجود از دیگری موجودی پیدا میباشند سراسر
 غلط است و این مذکرات مذہب فلاسفه قدیم بود که ماده بدون صورت موجود شده نمیتواند
 اگر کسی گوید که ماده بدون صورت موجود شده مثلا در سانس موجود ماده قدیمه تا یک
 مدت از صورت خالی دیده شده است و این گفتن اول مہمل است زیرا که وقتی ماده
 از صورت خالی گشت پس وجود او واقعی نشد بلکه محض وجود فرضی است که او در حقیقت
 مرادف عدم است لهذا ماده را از صورت خالی بودن تسلیم کردن مرادف بودن یک
 شی موجود و معدوم است و مستلزم است و اجتماع وجود و عدم هر دو را در یک وقت
 و این عقلا محال است و نیز حقیقت ماده صرف اینقدر است که او یک شی موجود
 بالقوه است یعنی صلاحیت و قابلیت وجود در آن است مگر بالفعل موجود نیست
 فعلیت وجود یعنی وجود بالفعل از اقران صورت حاصل میشود لهذا سانس و آن موجود
 این و عومی دارد که ماده قدیمه تا یک مدت از صورت خالی میماند و عومی بلا دلیل است
 که نه بر آن کدام دلیل عقلی است و نه کسی و نه تجزی دلیل است چنانچه که قدامت ماده است
 و اینچنین حرکت در ماده سبب ماده را قدیم گفتن باطل و غلط است چرا که حرکت سکون پیش

جسم قدیم نیست جسم گاه متحرک است و گاه ساکن پس وقتی جسم ساکن شد کدام ذرات
 و اجزاء ماده که در آن جسم است او نیز ساکن میشوند رفت و آمد سکون و حرکت دلیل
 است که نه حرکت قدیم است و نه سکون قدیم است بلکه هر دو حادث است و تفتیک
 جسم از تغیر و تبدل خالی نشد گاه در حرکت عارض میشود و گاه سکون پس ذرات ماده
 که اجزاء آن جسم است نیز از تغیر خالی نمی باشد کدام چیز یک از تغیر و تبدل خالی نباشد پس
 قدیم داری شد نمی تواند و نیز نزد فلاسفه یک حقیقت ثابت شده است که ترکیب
 هر جسم مرکب از بیوی و صورت میباشد و خود ترکیب یک قسم حرکت است که برای
 آن اینطور محسوس و ترکیب دینده ضرورت است که آن محسوس هر دو را یکجا کرده یک
 حقیقت واحد سازد و این امر نیز نزد فلاسفه مسلم است که صورت بدون بیوی
 از صورت علیحد یافته نشده است پس معلوم شد که بیوی و صورت هر دو یک موجد
 محتاج است که او هر دو را از عدم بوجود آورد باز ترکیب داده یک جسم سازد و دلیل نقلی
 بر حدوث ماده این است که در قرآن کریم بدیج السموات والارض آمده یعنی حق
 تعالی زمین و آسمان را ابتدا بر بلا ماده محض بقدرت کامله نمود بنا بر ساخت و در حدیث
 آمده کان الله ولم یکن شیء غیره یعنی در ازل صرف ذات پاک اللہ تعالی
 بود بغیر او نام و نشان دیگر چیزی نبود هو الاول والاخر والظاهر والباطن
 کل من علیها فان و یبقی و حید ربك ذوالجلال والاکرام ه

و حی والہام

فرقه دہریہ از وحی والہام منکر اند و این انکار فرقه دہریہ
 دوم بنیاد اصول مذہب ایشان است اہل اسلام و دیگر
 قبول کنند مذہب آسمانی میگویند که ذرائع و وسائل علم انسانی غالباً بحواس خمسہ
 ظاہریہ اند علاوه بر این دیگر یک نہایت زیر دست ذریعہ علم وحی والہام است
 کہ آن از حواس خمسہ ظاہریہ بلند تر است لیکن دہریہ لاند مذہب میگویند کہ علاوه بر حواس
 خمسہ ظاہریہ دیگر کدام چیز ذریعہ علم و ادراک نیست بنا بر این دہریان از نبوت و رسالت
 و کتابہائے الہامی منکر اند و این مسئلہ نیز بنیاد مخالفت میان الہامی مذہب و دہریان است

پس مایان چنانچه کہ در اثبات صانع عالم جہالت و ہریان را ظاہر ساختیم و اینچنین درین
مسئلہ جہالت آنہا را ظاہر کردیم میخواستیم کہ آنہا میگویند کہ بغیر از حواس خمسہ ظاہریہ دیگر هیچ
چیز فریہ علم نیست و اہل اسلام میگویند کہ حتی تعالیٰ در پیکر انسانی برائے ادراک چیزہائے
عالم جسمانی حواس خمسہ ظاہریہ را پیدا کرده کہ انسان باین ذریعہ چیزی کا اثرات عالم را می
فہمید لکن کما حقہ ادراک نمی تواند زیرا کہ ادراک حواس خمسہ ظاہریہ نہایت محدود است
کہ با ادراک ہر حاستہ یک ہمدیگر است کہ از ان زیادہ ادراک کردہ نمی تواند و ہر حاستہ
در دائرہ خود بود ادراک میکند و نیز درین ادراک غلطی میکند لیکن ذرا تع ادراک باین ترتیب محدود
نیست بلکہ از ان کمی و زیادتی شدہ میتواند ادراک نماید و از ان علم انسانی بے شک این حواس
خمسہ ظاہریہ اند لیکن ذرا تع ادراک کور مادرزادہ و کور مادر زاد بجملہ ترنج حواس چہار اند معلوم شد کہ
تعداد حواس کمی و زیادتی شدہ میتواند با نیت کور مادر زاد تصور رنگ کردہ مختل اند و فرق
سیاہ و سفید و سرخ و سبز را نمی داند و اگر کدام شخص بلیا، مادر زاد نابینا را بگوید کہ من این
چیز را و این رنگہا را بچشم بصارت می بینم نسبت بشما بمن یک حاستہ ادراک یعنی حاستہ
بصارت زیادہ است پس آن نابینا میگوید کہ جناب شما حقیقت بصارت حاستہ
بصارت بمن بفہمائید و بنمائید کہ دیدن چه چیز است و سیاہی و سفیدی چه چیز است
کدام دکتر و تعلیم یافته چه قدر کوشش نماید کہ حقیقت بصارت نابینا مادر زاد را فرق
سیاہی و سفیدی را بداند لیکن ممکن نیست، فلسفہ قدیمہ و جدیدہ را نیز قدرت نیست
کہ حقیقت بصارت و رؤیت نابینا مادر زاد را فہم کردہ تواند بازینجا جواب میگوید کہ
قصو از من نیست و بشما یک نقص است کہ بشما بصارت نیست از جهت نبودن
این حاستہ بشما صلاحیت ادراک رنگہا نیست مگر این نابینا بوجہ ضدیت خود شدت
میکند و میگوید کہ آن چیزیکہ ما را محسوس نیست من آنرا تسلیم نمی کنم چونکہ این نابینا مادر
زاد از قوت بنیانی محروم است بمعاملہ رنگہا دیگران را بے عقل و بے وقوف می فہمند
و کمی علم خود را احساس نمی کند و اینچنین کہ مادر زاد کدام شخص شنوار را گوید کہ شما بے با دیگر
رو برداشتہ بدون وجه و بی فائدہ دہن بدہن میزنند این چہ حرکت است شنوار

در جواب میگوید که بایان اظهار مافی الضمیر خود را یکی با دیگر نمیتوانیم باز کردیم که حقیقت شنید
و کیفیت سماعت را بمن بفرمایید که او چیست و چه گونه است و آن آوازیکه مدعی شعا
است چیست و کیفیت حقیقت آواز چیست و بغیر فهمیدن هرگز من تسلیم نمیکنم
شنو ابالآخر میگوید که یک قوت حماسه است که بان ادراک آواز کرده میشود جناب شما
ازین قوت محروم هستی و بغیر قوت سامعه ادراک آواز ممکن نیست الحاصل آنقدر دلائل که
قائم کرده شود بصارت کور مادرزاد و سماعت کور مادرزاد ادراک کرده نمیتواند و مادرزاد ^{خشم}
که قوت شامه او معطل شده است اولاً روح یعنی خوشبویا و بدبوها را ادراک کرده نمیتواند
و عیناً حقیقت جماع را همانده میشود و نیز در قوت باصره و قوت سامعه درجات
در مراتب است بنیاتی بعضی تیز است و بعضی کمزور است و شنوائی بعضی تیز است
و بعضی کمزور است و کدام حکمت قدیمه و جدیده بر بصارت و سماعت حد معین کرده است
و نابتی آن چیزها یکتراوست دیده نمی تواند و اگر آوازهای که قریب است شنیده نمیتواند
و کسانی که می بینند و میشوند پرواز قوت باصره و سامعه آن از شمس و قمر کواکب و نجوم بلند
نیست و آن برگزیده مخلوق که انبیاء و رسل است خداوند سبح و بصیر آنها را یک خاص
قوت باصره و قوت سامعه عطا فرموده باین قوت باصره خدا داد آواز بالائی آسمان نیز
چیزهای پند و باین قوت سامعه خدا داد آوازهای آسمانی را می شنوند انسان و تیکه به
خوردین و دورین های خود ساخته آن چیزها را دیده میتواند که خوب خوب قوی تیز نگاه
دیده نمی تواند اگر انبیاء و رسل بدورین و خوردین عطا کرده شد که ذوالجلال آن چیزها
را می بیند که از دیدن آنها حکما عالم عاجز بودند این را چه محال می فهمند احوال را خدای
تعالی یک قسم خاص بصارت داده است که در ایک شمی دو چیز بنظر می آید و در
جنگ بر و کافران مسلمانان را و چند خود را دیده بودند و در هم مشابهت و ای العین
حق تعالی بقدرت کامله خود کسی را در تمام احوال پیدا میکند و کسی را صرف سه چاره در
احول میگرداند مانند کفار و جنگ بدر معلوم شد که حواس را از تعاد معین کرده نمیتواند و نه
کیفیت و صفات ادراک آنها را تعین و تجدید کرده میتواند

دوم علم و قیامت

تمام عقلا متفق اند اگر کدام انسان تعلق و معتبر بشمارند خود را بکنند پس او حجت و معتبر
 میباشد حالانکه قبول کننده روایت بحواس خمسہ ظاہرہ خود آن چیز را مشاهده نکرده است
 معلوم شد کہ ہر شخص را تمام علوم فقط بحواس خود او حاصل نمی باشد بلکہ کسانی کہ بحواس
 خود علم حاصل کردند بان اعتماد نموده اند علم حاصل کرده روان است و ظاہر است کہ
 کسی بحواس خود چیزی را ندیدہ آن چیز در حق او غیب است و را بلا مشاهده ذاتی تسلیم کردہ
 است اینچنین انبیاء کرام چیز ہائے را در عالم غیب مشاهده کردہ خبر دادند تسلیم آنہا را عقلاً
 ضروری است

سیدوم روایت | نیز یک زمانی بود کہ بفاصلہ ہزار میل ہا و چندین دقیقه با خبر
 رسانیدن و بفاصلہ ہزار میل ہا و چندین ساعت ہا مسافت را

طی کردن محال بنا ممکن فهمیدہ بودند و این محال دانستن در زبان بزرگ بزرگ عاقلان
 و دانایان و فلسفی ہا بود مگر امر فہمیدہ تار و ٹیلون و طیارہ ہمہ این چیز ہا را حقیقت ثابت
 شدہ ساختہ بہ چشمہائے خود ہم دیدیم، معلوم شد کہ بحواس خمسہ ظاہرہ این دعوی را کردہ نمیشوند
 کہ در زبان آئندہ خلاف آن واقع نمیشود بلکہ بیشو لہذا شما باین محدود حواس ظاہری و
 محدود ادراک و اوقات آئندہ قیامت را چگونه انکار مینمایید۔ سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا
 إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

چہارم روایت | حق تعالی باقی حیوانات را نیز بر تے ادراک حواس عطا
 کردہ کہ این ادراک از ادراک انسان بسیار کم است و زیاد

تفاوت دارد مگر یک اعتبار از انسان فوق اند زیرا کہ انسان را تعلیم و تعلم ضرور است و
 حیوانات بجز تعلیم و تعلیم بضروریات زندگی خود ہا علم دارند بجز انسان چقدر حیوانات
 است آنہا ہمہ بطور فطری ہا و پیدائشی بہ پورہ کردن و مہتا کرین ضروریات زندگی خود علم
 دارند لیکن انسان ہا بسعی و کوشش و تلاش و بلا تعلیم و تعلم حاصل کردن ضروریات زندگی خود

عطا کرده نشد است، زنبور شہد را از جانب اللہ تعالیٰ این القار والہام میشود کہ
از خوردن فلان فلان گلہا و از فلان فلان درخان شہد پیدا میشود زنبور شہد خانہ خود
را چہ طور تیار میکند کہ و را دیدہ بزرگ بزرگ مہندسین ماہرین حیران میشوند حالانکہ
او بکسے شاگردی نہ کردہ کہ در خانہ ساختن را تعلیم دید، و ہر یک حیوانات و جانوران
بغیر خواندن علم طب غذا ہائے مفید و مضر خود را تمیز کردہ میتوانند بیخ چار پائی بر این قسم
گیاہ و علف و ہن نمی زند کہ و را مضر باشد و یک بچہ بزرگ بیخ وقت گرگ را ندیدہ و قتیکہ صورت
گرگ را بیند از آن گریز میکند و ترسند زیرا کہ او فطرۃ فہمید کہ گرگ دشمن من است
اگر سگی را اول بار در یابی انداختہ شود از دریا گذشتہ میرود حالانکہ و را کسے این تعلیم را
نکرده و آن علم و ادراک کہ بغیر تعلیم حاصل شود این القار ربانی والہام نزدانی است۔
قصہ ہدیہ در قرآن کریم مذکور است کہ او مہندس حضرت سلیمان علیہ السلام بود و را نگاہ
داشتہ بود کہ آب در زمین ^{و زمین} معلومات دید کہ عمق و دوری آب از سطح زمین چہ مقدار است
ہدیہ را بغیر کدام تعلیم و علم بتعلق آب چنین بصیرت حاصل بود کہ مشہور مشہور مہندس
ماہر را حاصل نبود این الہام نیست چلیست ازین علاوہ حق تعالیٰ ہدیہ را چنین نیم و فرا
عطا کردہ بود از ان جہت سلیمان علیہ السلام ہدیہ را طرف ملکہ بسیار سفیر خود ساختہ فرستاد
چنانچہ قصہ او در قرآن کریم و کتب تفاسیر مذکور است پس آن خدائی عظیم الشان مانند
ہدیہ حیوانات را بدون توسط حواس ظاہری و بلا جد و جہد و بلا سعی و کوشش و بلا
تعلیم و تعلم برائے حصول ضروریات زندگی خود فطرۃ علم عطا کردہ توانست و انسان را
بیریلای توسط حواس علم عطا کردہ میتواند و بالہام و را فہاندہ میتواند لہذا مدرکات را
منحصراً بمجوسات ساختن و ذرائع ادراک را مقصور بر حواس خمسہ ظاہرہ کردن و این
نظر برداشتن کہ مایان صرف مایان چیز را تسلیم میکنم کہ و را مایان بچہاے خود دیدیم و
زبان چشیدیم و بہ دماغ برائے کردم و غیرہ و غیرہ محض حماقت و سراسر بہالت است
قال تعالیٰ فلا اذنیہم و ما تبصرون و قالوا تبصرون پس قسم بخور
من چیز ہاے کہ شما نمی بیند و را و آن چیز ہاے کہ نمی بیند و چیز ہاے کہ انسان

دیدہ آن محدود و محدود است و چیز بیانی را که ندیده آنها را محدود و شمارنی نیست پس
از نا دیده چیزها انکار کردن سراسر حماقت و جهالت است.

نیز در ماندگی حواس ظاہری و محدود و ناقص بودن آن ہمہ را
پنجم روایت معلوم است، و هر کس میدانند که رسائی این حواس تا این عالم

محدود است و محسوسات این عالم و ادراک آنرا غایت و نہایت است و بدین
حواس ظاہریہ مایان را ظاہری و سرسری علم با شیا و مادی حاصل میشود نہ بحقیقت
اصلیہ آن بلکہ قادر نیست کہ علم بحقیقت آن آرد و نہ یقیناً گفته میتواند کہ چیز بیانی
را کہ حواس ظاہریہ مایان ادراک نموده اند قطعی و یقینی است و از وهم و خیال پاک
و از خطا مأمون است لهذا اعتماد و یقین کامل بر محسوسات نیز کرده نمی تواند از جمله
حواس ظاہری حاسہ قوی تر حاسہ بصری است و این وقتیکہ سایہ دیوار را می بیند
یقین میکنند کہ این سایہ غیر متحرک است مگر بعد بانکہ وقت بمشاهده و تجربہ ثابت
میشود کہ او ساکن نبوده است بلکہ او بیک قسم حرکت تدریجی متحرک بوده است کہ
آن حرکت تدریجی حاسہ بصری معلوم نبوده است و اینطور چشمها مایا ستاره را بقدر
یک روپیہ می بیند مگر بدلائل ہندسہ معلوم شدہ کہ آن ستارہ با از زمین بررگست
و این قسم محسوسات بسیار اند کہ در حواس ظاہریہ یک حکم میدہند عقل خلاف او ثابت
میکند و قتیکہ حواس ظاہریہ این قوت و شوکت و گرفت سخت عقل را دیدند و گفتند
کہ اے عقل اگر محسوسات مایان قابل اعتماد نیست امور عقلیہ تو نیز قابل وثوق
و اعتماد نمی باشد اگر عقل چنین زبردست حاکم نمی بود ہمہ ہمیشہ ہمیشہ ما را تصدیق میکرد
و کسے بر وثوق و اعتماد من اعتراض نمی کرد و ممکن است کہ از عقل بلند کدام زبردست
حاکم باشد کہ او قلعہ آن عقل را راہ کرده چنانچہ کہ عقل قلعہ ما را فتح نمود و ممکن است کہ
آن زبردست حاکم از عقل بلند بوده و ادراک او از ادراک عقل بلند باشد و اینطور
بودن عقلاً کدام محال نیست مانند یکہ چشم مایان در خواب بسیار چیز را می بیند کہ
در آن وقت و در یقین کامل می آید و در آن پریش قسم شک شبہ گنجایش نمی ماند

لیکن وقتیکہ چشم رہا شد در عالم بیداری آمد آن وقت واضح میشود کہ این ہمہ خیالات
 بے اصل و بے بنیاد بوده است پس باین قسم چگونه یقین میتوانند کہ بر تمام امور عقلیہ
 و حسیہ شمای بحالت بیداری یقین کرده اید و در حقیقت حق و درست اند لیکن اینجا
 اینقدر گفته میتوانند کہ بہ نسبت آن حالت حق و صدق اند و اگر برین حالت کدام حالت
 دیگر عارض شود درینوقت شمار یقین خواہم کہ او چیز بزرگ عقل خود خیالات کرده بود
 او ہمہ توہمات لا حاصل بوده. فَسَوْفَ تَرَىٰ إِذَا انْكَشَفَ السَّيَابُ
 أَخْرَسٌ مِّمَّنْ تَحْتَ رِجَالِكَ أَهْمُ حِمَارًا ۚ شاید این حالت آن حالت باشد کہ وقتی
 خدا تے تعالیٰ برگزیدہ بندگان خود را از نفسہائے او غائب کردہ طرف خود بکشد و
 بجانب خود منحوس و مستغرق گردانیدہ این حضرات درین حالت این قسم امور مشاہدہ
 میکند بکدام جائے کہ عقل و حواس کار نکرده باشد و این از حالت و نیروی اینقدر بلند
 و ارفع است مثل ارفع و اعلیٰ بودن حالت بیداری از حالت خواب کردہ و این
 حالت وحی و الہام است عجیب نیست کہ این حالت در حق عوام بحالت موت
 باشد چنانچہ کہ در حدیث شریف آمدہ است اَلنَّاسُ يَنَامُونَ فَاذَا مَا قَوَّ
 اَقْبَرُ هُوَا۔ پس درین قسم صورت حیات و نیروی بہ نسبت عالم آخرت خواب
 معلوم میشود و بعد از رسیدن بعالم آخرت بحقیقت اشیاء عالم دنیا خلاف
 مشاہدہ دنیا ظاہر میشود و آن وقت این قول اللہ تعالیٰ را مشاہدہ میشود۔
 فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ۔ یعنی من امروز پردہ
 را از شما دور کردم پس نظرتان تیز است۔

حقیقت نبوت

۱۰ این تا آخر از کتاب امام عزالی کہ المنقذ من الضلال است گرفته شدہ است

امید است کہ ازین بیان من برائے ناظرین کرام حقیقت نبوت واضح شود۔
 چنانچہ کہ علاوہ از حواس ظاہرہ ایک طور عقل است کہ دران از محسوسات بالا ادراک

امور زانده را میشود و اینچنین بعد از طور عقل کلمه دیگری است که از ان در انسان یک
 دیگر چشم پیدا میشود که بذریعہ آن عالم غیبی امور و زمانہ آئندہ را معلوم کرده میتواند کسیکه
 از مدركات نبوت انکار کردند و آنها را عقل بعید فهمیدند این نادانی آنها است چنانچه
 انکار کور مادر زاد از مدركات با بصیرت و ناکردن او مختلف رنگها و شکلهای علامه نادانی
 است و اینچنین امر و مدعیان عقل فلاسفه و سائنسدان، کدام چیزی را بعقل با بالغ
 خود نفهمیدند و در محال قرار دادند حق تعالی مخلوقات خود را برائے دریافت کردن نبوت
 یک نمونه عطا فرموده که نام او خواب است زیرا که در خواب این قسم امور غیبی را دریافت
 میشود که وقوع او در زمان آئندہ آمدنی است یا صراحت در خواب نشان داده میشود و یا
 بصورت فتالی که تعبیر آن اصلیت او را ظاهر میکند بالفرض اگر شخصی باشد بالکل خواب
 ندیده است نزد آن این بیان را کرده شود که بعض کس این طور است که او در خواب مستغرق
 شود مثل مرده میگردد درین وقت حواس او معطل میشود و درین حالت در چیزی جز برائے
 غیبی معلوم میشود پس آن شخص این سخن را شنیده انکار خواهد کرد و بنا ممکن بودن او دلیل
 خواهد قائم کرد که در وقتی قوی او را کیه او معطل گردید بازند چگونه علم می ماند لیکن این دلیل
 این قسم است که مشاهده و واقعات را در روغ ثابت میکنند پس چنانچه که از اطوار ادراک
 عقل انسان یک طور و قوت این است که بغیر از چشم ظاہری انسان چشمی دیگری بطور باطنی
 در حاصل میشود که بذریعہ آن چنین معلومات را ادراک میکند که حواس ظاہریه از ادراک
 او معطل مانده بود و اینچنین نبوت نیز یک طور است بغیر از طور مذکورہ که بذریعہ چشم سلیم
 پیدا میشود که نور آن جزائے غیبی منکشف میگردد و این قسم امور ظاہری میگردد که در عقل
 ادراک نمی تواند است و عقل از ادراک او معزول میباشد چنانچه قوت سامع از ادراک
 رنگها و شکلهای معزول است و قوت باصره از ادراک اصوات محروم است و بر حاسه
 بذاثره و مرتبه نمود ادراک مینماید و یک حاسه بحد و حاسه دیگر قدم مانده نمی تواند و حواس
 ظاہریه از ادراک محمولات معزول و محروم است و این چنین حسی و الہام را بفهمید۔

ثبوت رسالت

وقتیکہ در نفس ثبوت و رسالت شک نہاند و بموجب وقوع شدن او تر و دماند مگر ضرورت
 اینقدر باقیمانده است کہ برای فلان شخص معین ثبوت و رسالت ثابت است یا
 اگر است بکدام دلیل است۔ جواب میگویم کہ بکدام ذاتیکہ ثبوت و لامل ثبوت
 بر این رسالت موجود شد و رانی و رسول خواهد تسلیم کرد مثلاً مانند حضرت ابراهیم
 و حضرت موسی علیہما السلام و غیره و شخصی علم طب و علم فقه را تسلیم میکند و باحوال
 اطباء و فقہاء عالم باشد باز و را خوب واضح یقینوار کہ امام شافعی و ابوحنیفہ فقیہ بودند
 و جانینوس طبیب بودند انسان از جسم در روح مرکب است و ہر یک را صحت و مرض
 لاحق میشود ہر یک را صحت و سلامت بکار است لهذا اللہ تعالیٰ بر حمت کاملہ خود
 برای ہر دو مرض جسمانی و روحانی معالج پیدا کرد و ند اطباء جسمانی مرضہائے جسمانی را
 علاج کند و اطباء روحانی مرضہائے روحانی را علاج کند تا کہ انسان از ہلاکت ابدی
 و آخروی نجات یابد کما قال اللہ تعالیٰ **الآمین اتی اللہ بقلب سلیم**
 یعنی کسیکہ از مرضہائے دل پاک شود نجات می یابد۔ و قال تعالیٰ **فی قلوبہم موصی**
 و در لہائے آنہا مرض و بیماری است اگر و را علاج نکردند ہلاک خواهد گردیدند اصل
 بنیاد مرضہائے دل متابعت ہوا و نفس است کہ او در حکم سم زہر ہر قاتل است و
 باطاعت اللہ تعالیٰ و مخالفت نفس دیگر و امر شافی و علاج کافی مقرر است چنانچہ
 کہ معالجہ بدن بدون ادویہ نمی باشد و غیر استعمال آن بدن را صحت حاصل نمی شود و این
 جنین معالجہ و ادویہ ہر دو ادویہ خاص نمی باشد و غیر استعمال آن ادویہ دل را صحت
 و شفا حاصل نمی شود چنانچہ کہ ادویہ جسمانی در علاج جسمانی بصحت بدن بخاصیتها
 ذاتی خود اثر میکنند کہ در عقلا سبزیایہ عقل خود اداک کردہ نمی تواند بلکہ باین علاج
 جسمانی بیرونی آن اطباء و واکتران را ضروری میدانند کہ آنہا خوب ماہر فن باشند و
 این علم طب جسمانی را از حضرت انبیاء علیہم السلام آموختہ اند زیرا کہ شخصی علم طب و علم
 نجوم را بخواند و ضروری میدانند کہ ابتدا از ظہور این علم بدون حی ربانی و الہام یزدانی ممکن
 نیست اگر کسی گوید این علوم را بتجربہ حاصل میشوند این غلط است بے شمار

و یہ صد ہا سال خواص عجیب و غریب نیز تجربہ معلوم اند و علیٰ ہذا علم نجوم کہ بعض احکام
 بنظر اندک وقوع آن در ہزار سال یکبار شدہ است و تجربہ آرزو آتش میشود تو این را
 کہ درین صورت عمر کدام حییم تجربہ اینطور مسائل مکتفی میشود بر آتہ اورا کہ این قسم
 و بغیر از عقل دیگر طور ضرورت است کہ در ایام اہل اسلام طور نبوت و طور وحی
 بہام میگوئیم بنا بران عارف روحی فرمودہ۔ این نجوم و طب وحی انبیاء است، عقل
 حس رسولی بے سورہ کجا است۔ خلاصہ کلام این است کہ چنانچہ در علاج جسمانی و پیری
 با ضرورت و اینچنین در علاج روحانی یعنی پیروی انبیاء کرام ضرورت
 بسیار کرام ادویۃ القلوب و ودائی روحانی کہ عبادت مخصوصہند بر آتہ او حدود مقدار
 قدر کردہ اند کہ او بخاصیت ذاتی خود در صحت قلب اینطور اثر دارند کہ عقل از اورا کہ
 ن قاصر و عاجز است درین بارہ پیروی آن اطباء روحانی کہ انبیاء علیہم السلام اند
 ضرورت است کہ اینہا بر آتہ مرض دل و روح مرکبات مختلفہ۔ الانواع و مختلفہ
 المقدور مقرر فرمودہ اند کہ خواص و آثار آن بذریعہ وحی و الہام معلوم میشوند مثلاً
 نماز یک نسخہ و آست کہ از افعال مختلفہ النوع و مختلفہ المقدار مرکب است
 مانند سجدہ کہ در کنار رکوع گذاشتہ شدہ است و نماز صبح نصف نماز عصر است
 این امور را بغیر از نور نبوت حاصل کردہ نمی شود اگر کسی این خیال کردہ است کہ
 اعداد رکعات و ارکان صلوات و اوقات نماز و کمی و بیشی دیگر عبادت منحصر اتفاقی
 اند این کدام ستر الہی نیست کہ او بخاصیت مقتضی آن باشد این کسی بخیال باطل آتش
 جمالت خود را ظاہر ساختہ است چنانچہ کہ اجزاء ادویات و قسم بیانشند یک یا
 اصول کہ در ارکان میگردد یعنی یک اصل اجزاء دیگر رواند کہ متمم و مکمل او میباشد و خاصیت
 و تاثیر ہر یک جدا میباشد و استعمال ہر دو با اوقات خاص میباشد و اینچنین در عبادت
 شرعیہ چیزی اصول و ارکان میباشد و چیزی سنن و لوافل میباشد آن ارکانیکہ مکمل و
 عبادت اندازنیہا تکمیل و تمیم اصل ارکان میباشد و برای ہر یک وقت خاص میباشد
 کہ پابندی آن ضروری میباشد حاصل کلام این است انبیاء علیہم السلام طبعیہ امراض

دل اندکسانیکہ میخوایند مرضہائے دل مایان شفا یابند فرض است بران کہ آنها طبیبان
یعنی مقرر کردہ نسخہ ہائے شریعت را استعمال نمایند و بعد از انبیا و اقوال اولیاء اللہ
نسخہ اندکسانیکہ این نسخہ ہائے اولیاء اللہ را استعمال کنند شفا یاب میشوند۔ چنانچہ
کدام مریض از طبیب این سوال را کند کہ گل بنفشہ بز کام چہ مناسبت دارد و گنبد
بہ تب و بخار چہ علاقہ دارد و از استعمال این دوا چگونہ شفا یابد عقل من قبول قبول
نکرده نمیکند تجربہ این چسیت لهذا این دوا را استعمال کرده نمی توانیم آیا عقلا و
دانشندان اینطور شخص را حتم نمی فہمند و اینچنین مدعیان عقل فلاسفہ و سائنسدان
بر نسخہ ہائے مقرر کردہ انبیا علیہم السلام اعتراضات میکنند پس انہا را نیز صاحبان بصیرت
حتم میدانند چنانچہ کسے قانون شیخ زاویدہ و خواندہ آن را بطیب بودن ابو علی سینا
کدام شبہ نمی ماند و اینچنین کسانیکہ قانون شریعت را خواندہ و با ضرورت بالضرورت یقین کامل
حاصل میشود کہ سید عالم سیدنا محمد رسول صلی اللہ علیہ وسلم بلاشک شبہ سرخیل اطہار مروانی
بود کہ طور ادراک آن جناب از طور ادراک عقل بلند تر بود کہ عقل را بدرجہ اتم حاصل
نمود و نہ پیش از مبارک کسے را حاصل بود و نہ بعد کسے را حاصل میشود و من جانب اللہ و را
دیدہ دل منور و چشم بصیرت عطا شدہ بود تہ بان امور غیبی و خواص عبادات را ادراک
میکردہ بود کہ در عقل دریافت کردہ نمی توانیست و حاصل کردن این طریق مستقیم
را ضروری است کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی حق و رسول صادق بود و میباشند لهذا
شخصی میخواید کہ مرضہائے دل من شفا و صحت یابد طب روحانی یعنی نسخہ ہائے
شریعت محمدیہ را استعمال کند۔

۱۰ تا ۱۲ خلاصہ کلام حضرت انبیا ام غزالی رحمہ اللہ

دورین زمانہ اگر کسے علاج بیماریہائے دل خود را میخواید پس او کتابہائے حضرت اولیاء
و عارفین یعنی صوفیہ کرام را مطالعہ نماید مانند رسالہ قشیریہ و قوت القلوب و احیاء
العلوم اگر چند ورق این کتابہا مطالعہ کند و را بدانتہ معلوم میشود کہ اولیاء کرام و صوفیہ
عظام یک گروہ از گروہ عاشقان اند کہ آن بحسب اللہ در سواں اوقناہ و غرق اند این
گروہ میخواید زمین اند۔

برکت اینها بر مخلوقات روی زمین رحمت اللہ تعالیٰ نازل میشود و برکت اینها باران
 از آسمان نازل میشود و برکت اینها مخلوقات را رزق میرسد و اینها نمونہ اصحاب
 کہف اند کہ حق تعالیٰ قصہ نرید و تقویٰ آن را در قرآن کریم ذکر نموده است و اینها
 بتفیش قدم اہل صفہ روان است کہ ذکر آن در حدیث شریف آمد و حق تعالیٰ در
 قرآن کریم علاوہ بر او نبیاء کرام اولیاء کرام و عباد صالحین مثل واقعات لقمان حکیم و ذ
 القرین فرمودہ کہ را پروان آخرت طریقہ آن بزرگان را مشعل راہ خود بسازند و شرط
 مستقیم این است کہ بعد از انبیاء اہل انعام صدیقین و شہداء و صالحین را پیروی
 کردہ شود قل ہذا سبیلی ادعوا الی اللہ علی بصیرۃ انا ومن التبعن
 یعنی بگوئے حبیب من ہمین طریقہ من است شمارا طرف اللہ تعالیٰ دعوت میدہم
 و من بر بصیرت و بنیائی ہستم و کسیکہ پیروی من را کند، ازین آیت کریمہ صاف ظاہر
 کہ روان آخرت کسانی را پیروی کردن مناسب است کہ او اہل بصیرت باشد
 یعنی چشم و دل او روشن باشد کسیکہ چشم و دل او روشن بود ہمین ولی و صوفی است

بعث بعد الموت یعنی اثبات حشر و نشر

مادین و دہرین از بعث بعد الموت نیز منکرند این الکار آن سیوم بنیاد اصول شناہت
 و نرد اینها حشر و نشر چیزی نیست مقصود نشان از انکار حشر و نشر و در کردن فرق حلال و حرام
 است انسان خود را در زیر اثر خیال قوت و قدرت کسی کہ در خود خود را مجبور نفعند بلکہ
 آزاد بودہ چیزی را کہ خواهد بکند چه ضرورت است کہ بلا وجہ حکمرانی خدا را بالائے سفود انداختہ
 با حکام او پابند شویم بہر انسان بخواہشات و خیالات خود قطعاً آزاد است این نظریہ
 مادین و دہرین است ناظرین کرام این تقریر و پذیر مادین و دہرین را بشنوید کہ آیا
 این دلیل مدعیان عقل مطابق دلیل حیوانات نیست چنانچہ حیوانات ماتحت کسی نیست
 و ممکن نمیباشند و آزادی زندگی بسر میرند، کدام کشتہ را کہ خواهد ہمین می اندازند و بکدام
 مادہ کہ بخواہد جفت میکند آنها را کدام ایجاب و قبول و نکاح ضرورت نیست، و چنان این

آزادی خوایان بحال حیوانات، شرکت میجویند، شرعیه اسلامیہ این میگوید کہ شہاد و آرزو آرزو
 باشند، حیوان و شتر بے مہار نگردیند، بہ نزدیکانہا انسان و بہائم چہار پایان در احکام فرق
 نیست چنانچہ حیوانات پابند اخلاق نیست و اینچنین انسانات نیز پابند اخلاق نیست
 این عقیدہ و نظریہ برائے انسانیت پیغام مرگ است و مردمان را دعوت حیوانیت و چہار پای
 میدہند، بسیار خوب است کہ کسی کہ میخواہد این دعوت را قبول کند دل را خوب آراوردہ
 حیوان شوید کہ جائے کہ میخواہی پاخانہ و پلیدی کنیدی و ایستادہ بشاشید و طہارت استی
 ضروریست و شاش کردہ رفتن گیرید۔ خداوند کریم این مسئلہ را در قرآن کریم نہایت وضاحت
 بیان فرمود چنانچہ میفرماید ایحسب الانسان ان یترک سدىٰ ؤایا انسان اللان
 کہ در امہل خواهد گذاشتہ شد کہ ہرچہ خواهد کند بعد از ان خلقت خود را بر امکان بعثت حجت
 گردانید۔ المریکن نطفۃ من متی یعنی شرمکان علقۃ فخلق فسوی
 فجعل منہ الزوجین الذکر والانثی الیس ذلک بقدر علی ان یحیی
 الموتی و دیگر جا ارشاد فرمودہ۔ انحسبتم انما خلقناکم عبثا و انکم الینا
 ترجعون ؤایا گمان میکنید کہ من شمارا عبث پیدا کردیم و شما طرف من رجوع عن
 کنید و باین قسم آیت را تردید منکرین بعثت را کردہ میشود کہ انہا بعثت بعد الموت را بعثت
 و خلاف میفہمند و در قرآن کریم دلایل کہ بر امکان حشر و نشر قائم شدہ او برائے اہل عقل و دان
 کافی و دوائی و وسکت ہستند البتہ کسانی کہ معاندانند از وجود صانع را انکارند برائے انہا هیچ
 دلیل مقنع و اطمینان بخش نمیباشد و جہالت و وقاحت انہا را هیچ علاجی نیست تا وقتیکہ او بہ
 عیش و خرم و آرامی مست اندکدام دلیل عقلی بر انہا کار گیر نمی شود مگر کہ ام بلار و افلاس و شکر نشینی
 انہا را بہماندہ میتواند چنانچہ موسی علیہ السلام فرمون را بدلائل ربوبیت و الوہیت خداوند عالم
 بہماندہ نتوانست مگر وقتی کہ او در مخرج دیباے نیل افتاد و گروانی دریا برد گرفت این وقت
 بجاورد شدہ خدا را تسلیم شدہ و گفت امنت اند لا الہ الا الذی امنت بہ بنو
 اسرائیل۔ از جملہ منکرین بعثت کردہ ملاحظہ است کہ او بعثت بعد الموت را عقلاً
 محال میفہمید و در قرآن کریم در بیجا مواضع بر امکان بعثت و حشر و نشر اینچنین دلایل قائم

شده اند که او برائے عقلمندان کافی و کافی اند۔

قال الله تعالى يا ايها الناس ان كنتم في ريب من البعث فانا خلقناكم
من تراب ثم من نطفة ثم من علقه ثم من مضغة مخلقة وغير
مخلقة لنبين لكم ونقرر في الالواح ما نشاء الى اجل مسمى ثم نخزكم
طفلا ثم لتبلغوا اشدكم فمنكم من يثوبى ومنكم من يرد الى اذل

العمر كيلا يعلم من بعد علم شيئا وترا الارض هامة فاذا انزلنا عليها
الماء اهتزت وربت وانبتت من كل زوج بهيم ذلك بان الله هو
الحي القيوم وانتهى الموتى وانه على كل شئ قدير وان الساعة اتيه لا ريب فيها

وان الله يبعث من في القبور۔ **ترجمہ** اے مردمان اگر تم جاہل و زندہ شدہ

بعد از موت بشک و ترد و مبتلا ہتید پس شما در پیدائش خود و فکر نائید تمام شک و تردید
شما و این است کہ من شمارا ابتداء از خاک پیدا کردم باز از نطفہ و باز از خون سبته و باز از
قطعه گوشت کہ گاہ از ان صورت ساخته میشود و گاہ نہ، و باین ترتیب و تدبیر شمارا پیدا

کردم تاکہ قدرت و حکمت و کمال صنعت خود را بشما ظاہر نمایم از جملہ اظہار قدرت اینست

کہ شما تا معاد معین در رحم میباشید تا انجا ساختہ از شکم مادر تان بیرون می آیم باز شمارا

تبدیل بر پیش می نمایم تاکہ شدت و قوت جوانی خود برسیند و بعض را پیش از جوانی او را

قبض میکنم و بعضی تان را بہ بدترین عمر رد کردہ میشود نتیجہ او این میباشد کہ بعد از دانستن چیز را

نبیندند و یک دلیل بر کمال قدرت او این است۔ آن خدایکہ بر پیداکردن شما ابتدا قادر است دوم

باز نیز قادر میباشد یکے از شمال قدرت او این است کہ شما می زمین خشک میگرد و پس وقتی کہ بران

آب را نازل کردیم تو تازہ میگرد و دو گلہا میروید قسم چیز را من نفیس سبز میکند از این وجہ او خدائی

بر حق و قادر مطلق است و او مرده را از زندہ میکند و او بر ہر چیز قادر است و تحقیق قیامت ضرور

است و تحقیق اللہ تعالیٰ مرده را از قبر با بعثت و خروج مینماید۔

خلاصہ دلیل اول معاد جسمانی این است کہ حقیقت معاد جسمانی

اول دلیل معاد جسمانی

تخریب و تعمیر است یعنی موجودہ نظام دنیا در ہم و برہم

کردن این تخریب دنیا است و در بدل آن تعمیر آخرت میشود و این هر دو حقیقت معاد جسمانی است و این هر دو کار فعل الہی است نہ فعل انسانی، اگر کدام انسانی این را دشوار داند پس او قوت و قدرت ناقص و محدود خود را دیده و دشواری فہمند لیکن باعتبار قدرت خالق سبح و دشواری نیست زیرا کہ آسانی و مشکلی کار باعتبار ما علی میباشد مثلاً برداشتن بیست سیر بزمورچہ و دشوار است لیکن برخیل آسان است حالانکہ مورچہ و فیل ہر دو بزرگ مخلوق و حیوان ہوں برابر اند لیکن خالق و مخلوق اصلاً برابر نیست پس اگر تخریب و تعمیر دنیا بر انسان مخلوق دشوار باشد ازین چہ لازم می آید کہ بلحاظ قدرت خالق کائنات نیز دشوار باشد حالانکہ بناء عمارت موجودہ دنیا از خالق کائنات شدہ است و در ایندن از آبادی آسان است مایان انسان با وجود مخلوق ہوں کدام عمارت بلند و بزرگ بسازم آنرا خراب کردہ در جہتے او دیگر عمارتی ساختن قدرت دارم آیا خالق کائنات را این قدرت نیست کہ او بنا کردہ عمارت دنیا خود را خراب و تاراج کردہ بجلتے او عمارت آخرت را قائم کند یقیناً او اینچنین کردہ میتواند و این معاد جسمانی و قیامت است کہ صحت و صداقت او عقلاً ثابت شدہ۔

دلیل معاد جسمانی در قیامت انسان را برلئے مجازات اعمال دوبارہ زندہ میشود چنانچہ خالق کائنات مرتبہ اول انسان را زندگی عطا فرمود کہ

اورا بمشادہ کا بنیم و بلان وقت نام و نشان انسان نبود ہل اتی علی الانسان حسین

من الدھر لم یکن شیئاً مذکوراہ سورۃ الدھر۔ انسان را قبل از ابتداء وجودش چنین وقت آمدہ بود کہ بوجہ معدوم ہوں قابل ذکر نبود و الحال دو بارہ زندہ کردن زیادہ بعقل و قیاس قریب است اگر معمار باشی اول مرتبہ یک مکانی بنا کرد و باز او را دوم بار آن قسم مکان دیا از ان عمدہ بنا کردن کدام دشواری نمی باشد بطرف این قرآن کریم انسان را متوجہ نمودہ۔ کما بد ان اول خالق فعیدہ وعدا عینا انا کنا فعلین ہ سورۃ النبیاء آیت ۱۰۴ من انسان را اول مرتبہ بنا کردیم دوم بار نیز بنا میکنم این از من نختہ وعدہ است ضرور اینچنین خواهد کردیم۔ و منسروب لنا مثلاً و لہنسی خعلقما قال من یحیی اعظام و کما رویم قل یحییہا الذی انشاہا اول مررہ یحییہا

انسان برای من مثال بیان کرد که پوشیده استخوانها را کدام کس زنده میکند و پیدایش
خود را فراموش کرد بگو آن ذاتیکه اول بار پیدا کرده باز او زنده میکند بلکه در دیگر آیت
فرموده وهو اهلون علیہ بلکہ دوم بار پیدا کردن آسان است نسبت باول
بار ازین آیت قیامت شدن بطور عقل ثابت شد و این آسانی انقدر قدرت انسان
در نه قادر مطلق را همه صورتهای ممکن است و لکن المثل الاعلیٰ برای او اعلیٰ کمال
قانون عامه است اگر دو کار خاص از یک نوع
باشد اگر فاعلی یک نوع مشکل کار را کرده تواند

دلیل سوم معاد جسمانی
آسان کار را بطریق اولیٰ میتواند مثلاً یک خیاط بالا پوش و قباج را ساخته تواند چنانکه
را بطریق اولیٰ ساخته میتواند زیرا که هر از یک نوع کار است یعنی از قسم خیاطت
است. و اینچنین انسان دو مخلوق است زمین و آسمان هزار بار و کرده با سیر
مخلوق است وقتی که خدا این را پیدا کرد و انسان که یک کوچک مخلوق است آنرا
دوم بار پیدا کردن چه مشکل است که هر دو کار از یک قسم کار است یعنی از نوع
تخلیق است کسیکه تخلیق مخلوق اکبر را تواند تخلیق مخلوق اصغر را چرچر تواند در قرآن

کریم ارشاد فرموده. أَمْ نَتَمَتَّ أَنْتُمْ خَلْقًا ۚ أَمْ السَّمَاءُ مَن هَارٍ فَمَعَّ سَمَكُهَا
فستوها. آیا پیدا کردن شما مشکل است یا آسمان که در اللہ تعالیٰ بنا ساخته
و بسیار در جاهے بلند گذاشته و را الذُّرْعَتِ ۲۱ یعنی قدرت خداوند را از
تخلیق آسمان عظیم معلوم نماید که دوم بار تخلیق شما انسان یقیناً در قدرت
اللہ تعالیٰ داخل است لهذا دوم بار زندگی انسان عقلاً معقول است.

دلیل چهارم مجازات اعمال معاد جسمانی
بغیر از انسان تمام کائنات است
بلیه فائدة رسائیسان

انسان پیدا کرده شده. وَسَخَّرَ لَكُم فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ اسے انسان

اللہ تعالیٰ برائے کار و خدمت شما تمام کائنات زمین و آسمان را مقرر کرد و انسان را برائے اطاعت و عبادت خود پیدا کرد. وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون، من انس و جن را خاص برائے عبادت خود پیدا کردم و نتیجہ عبادت ثمرات او اگر قیامت یا دوبارہ زندگی و مجازات اعمال و جنت و دوزخ چیزهای نباشد نتیجہ عبادت ہم چیزی نمی براید و قتیکہ عبادت بے نتیجہ و لغو ثابت شود و تخلیق انسان نیز عبث و لغو ثابت میشود و اگر تخلیق انسان عبث شدہ تخلیق تمام کارخانہ عالم نیز عبث میشود پس تمام تخلیق عمل خالق کائنات عبث و بیکار ثابت میشود و اگر این از شان حکمت خدا مخلوف است لهذا طہو نتایج اعمال انسان بہ شکل قیامت و آخرت ضروری است کہ در دنیا طہو آن نیست تاکہ در تمام کارخانہ مخلوق تعالیٰ عمل عبث موجود نہ شود و در کارخانہ عالم و تخلیق انسان کہ حکمت او است لظہور پذیر گردد و تاکہ ازان ثبوت قیامت ضروری شود

پنجم دلیل مجازات اعمال قیامت

آیت کریمہ: ایحسب الانسان

ان ینترک سدی آیا انسان

گمان میکند کہ در بے کار گذاشتہ شود تا بید مضمون این آیت در آیت دیگر است

افحسبتم انما خلقتکم عبثا و انکم الینا لا ترجعون آیا گمان

میکند کہ من شما را عبث پیدا کردم آیا برائے یافتن مجازات اعمال طرف من رجوع نمی

کنید، در دنیا نیک و بد ہر قسم انسان موجود است بعضی فیض لسان است و بعضی ظالم است و بعضی تا بعد از اللہ تعالیٰ و بعضی از اللہ باغی، و بعضی عادل، و بعضی مفسد،

و بعضی متقی، و بعضی ناجر لهذا تمام اقوام عالم بر وصف عدالت اللہ تعالیٰ اتفاق

است، این ضروری است کہ سلوک و طرز عمل خدا با ہر دو فریق یک قسم باشد

و عدالت اللہ تعالیٰ ظاہر میشود و خود را از انی بادشاہ بترجمہ و فادار و باغی بلا بر

سلوک نمی کرده باشد و نادار را انعام میدهد و باغی را سزا و جزا میدهد و خلایق و دلا از عدل و حکمت خود و خلایق میدانند لیکن میان می بینیم و زندگی دنیایا به همراه انسان نیک و بد یک قسم برابر سلوک بنظر می آید بلکه بسیار اوقات است که عیش و زندگی باغی و ظالم و انسان بد عمل را ترقی میدهد و بسیار خدا ترس و عادل بے ضرر و نیک افرو و در تنگی و سختی میباشد اگر بالفرض بعد ازین زندگی دنیا زندگی آخرت نباشد پس عدل و کائنات ظاهری شود و در حکمت الهی ضرورت شد که بعد ازین زندگی دیگر زندگی اخروی میباشد تا که در این باغی عادل نیک و بد انسان را بمطابق اعمال نشان سلوک کرده شود و عدل و حکمت اللہ تعالی نمایان گردد و این است قیامت و روز مجازات اعمال که او عقلاً ضروری ثابت شد قرآن کریم طرف آن درین آیت توجه داده است.

أمر يجعل الذين آمنوا وعملوا الصالحات كالمفسدين في الأرض أمر
نجعل للمتقين كالفجار آیا اگر آخرت نیست من مومنان را مثل مفسدان میگرددانم
و به همراه خدا ترسان و بدکاران یک قسم سلوک میکنیم، این قسم هرگز نمیکنم.

ششم و سابعاً قیامت و مجازات اعمال
این قانونی ضابطه است که برای
هر چیز مرکب بساط و مفردات

ضروری است مثلاً اگر اصلی مرکب باشد مانند انسان که از چهار عناصر مرکب است
آب خاک باد آتش برای این مرکب مفردات خالص موجود اند مثلاً خالص آب
خالص خاک، خالص باد، خالص آتش، این مفردات که در بدن انسان آب خاک باد
آتش موجود است نمانند آن دیگر مرکز است اینچنین است مرکب مصنوعی مثلاً آتش
سنگنجباین یک مرکب است که در اجزای آن آب سرکه شکر است اینها هر سه اجزای در
صورت خالص از سنگنجباین بیرون است این قانون و ضابطه برای بیان و اعراض
جواهر و اوصاف هر دو حاوی است مثلاً اگر در جامه کسی این قسم رنگ باشد

که ادا از سیاه و خالص سرخ رنگ، حالاً بما تحت این ضابطه می بینم که زندگی دنیا از
 غم و خوشی مرکب است. نه خالص خوشی موجود است و نه خالص غم، بزرگت رنگ
 شخص خوشحال صرف از خوشی بهر مند نیست بلکه در غم نیز لاشعق است زیرا که او پیر
 و ضعیف میگردد و بیمار میشود و می میرد و اقارب اجباب او می میرد و در مال و عزت
 و اقتدارش فرق می آید این همه غم است و کثیر معلوم و تنگدستی انسان چیزی خوشی میباشد
 بذریعہ باد و هوا، نفس میگردد و آب مینوشد و طعام میخورد و همه اینها خوشی است حیات
 انسانی که از غم و خوشی مرکب است بلکه هر دو جزء این مرکب خالص مفرد شدن ضروری است
 است که مخزن اجزاء آن مرکب باشد یعنی در یک مرکز خالص غم بودن ضروری است
 که در آن خوشی نباشد و در یک مرکز خوشی و مسرت ضروری است که در آن نام و نشان غم
 نباشد و این هر دو مرکز در دنیا وجود ندارد بنابراین وجود قیامت و آخرت ضروری است
 که در آن صرف دو مرکز باشد یک مرکز صرف غم یعنی دوزخ - دوم صرف خوشی یعنی
 جنت تا که برائے مرکب مخلوط که زندگی دنیا است وجود خالص مفردات مستحق نشود
 تواند لهذا این ثبوت قیامت دوزخ و جنت ثابت شد.

مفتم دلیل برای اثبات قیامت و مجازات اعمال | در افراد انسانی بعض
 صراح و بعضی مقصد

اند زیرا که در تمام افراد انسانی این قسم مجموعه است که در آن قیمتی و اعلیٰ اجزاء است و
 خیس و ادنیٰ اجزاء نیز است چنانچه گندم در خوشه گندم دانه آتش قیمتی و اعلیٰ چیز است
 و باقی گندم که پوست او است لائق خوراک انسان نیست بلکه برائے خوراک چهارپایان
 است ازین جهت در حقان خرمن را کوفتند باد میکند تا که اعلیٰ و ادنیٰ اجزاء یعنی دانه و
 گاه اش را برائے حیوانات مقرر میشود و برائے انسان دانه را اینچنین در قیامت امتیاز
 ابرار و نجار، اجبار و اشرار را در خرمن میدان محترم ضروری است.

وامتاز الیوم ایھا المجرمون ریسے ۵۹) اے مجرمان از نیکو کاران جدا شونید
 ان یوم الفصل کان میقاتاً لاد العیاء آیت ۱۷) برائے امتیاز نیک و بد انسانان
 تاریخ و مبعاد مقرر است تاکہ اجزاء را اختیار و صارح را بمناسب یعنی بخت رساند
 شود کہ این فطری مقام آن است و اشرار را بد و زرخ رساندہ شود کہ فطری مقام
 او همین است ازین بیان صرف ثبوت قیامت نشد بلکه ثبوت جنت و دوزخ
 نیز شد گویا جنت را مانند معدہ انسانی و دوزخ را مانند معدہ حیوانی بفہمند و ابرا
 و اشرار را مانند غلہ و گاہ بفہمند۔

دین مشتم بر اثبات قیامت و مجازات اعمال | اصلاح بشری تمام اقوام عالم را

محبوب است کہ هیچ انسان نہ بحق خدا تلف کند و نہ بحق انسان تلف کند تاکہ
 زندگی انسانی با امن و امان و اطمینان و خوش حالی گذرد و بہذا اقوام مختلفہ بر اصلاح
 بشری انتظامات مختلفہ درپردہ و مقرر کردند و ادا کردہ ہائے مختلفہ بنا کردند لیکن اصلاح
 بوجود آمدہ اسباب عقلی برائے اصلاح رساندہ تعلیم است۔ قانون است عقیدہ مجازات
 اعمال سبب اول یعنی بتعلیم انسان از نیک و بد آگاہ میشود لیکن تعلیم انسان را ماد
 عمل ساختہ نمیتواند دانستن نیک و بد دیگر چیز است و نیکی کردن و بدی ترک کردن
 دیگر چیز است تعلیم اول چیز حاصل میشود نہ دوم و سبب دوم کہ قانون است
 در سلسلہ اصلاح بشری غیر از نیک و بد آگاہی نیست زیرا کہ ارتکاب جرائم را
 روح میکند تا وقتیکہ در روح پاکیزگی و انقلاب پیدا نشود جرائم بتدریج صادر
 شونیدہ است قانون بجزاردادن مجرم کامل کامیاب نمی باشد۔ بوجودات ذیل
 مندرجہ قانون حکومت نمی باشد در علاقہ ہائے آزاد نہ قانون است و نہ حکومت۔
 اگر کدام جائیکہ حکومت و قانون موجود باشد باز مجرم ارتکاب جرائم را باین قسم جائے

میکنند که هیچ گواه و شاهد موجود نمی باشد درین حالت از جزایرتا لذنی محفوظ می ماند
 و کار اصلاح ناتمام میگردد و اگر گواه موجود باشد لیکن اینطور مواضع پیش میشود
 که گواه بر است شهادت دادن ملایه نمی باشد و اگر کدام وقت بر است شهادت
 آناوه شود لیکن از ترغیب و ترهیب مدعی علیه یعنی مالی و یا ضرر دسانی و در از صدق
 شهادت منع میسازد و اگر نوبت شهادت راستی هم نباید لیکن وکیل فرقی مخالف
 بر شاهدان تیرج کرده شاهدان مشکوک ساخته شهادت را به اثر میسازند که مجرم از
 سزا محفوظ میشود و اگر بالفرض بعد از جرح شهادت درست ثابت شود لیکن در فصل
 و حکم غلطی کرده میتواند خصوصاً وقتی در روح تلقوی نباشد و از رشوت و سفارش متاثر
 گذشته که مجرم را سزایابی بری میگردد و اگر بالفرض سزا داده شود لیکن
 این ضروری نیست که سزا بمطابق نوعیت جرم باندازند لیکن باشد و قیاس این احتمالاً
 پیدا شد چگونه جرائم را منع کرده میتواند همین وجه است با وجود قانون و سزا با تعداد جرائم
 و قیدی را روز بروز از اصفافه شونیده است لهذا با صلاح بشری کار را از قلب و ضمیر
 شروع کردن ضروری است تا که حدود جرائم را نیابی و در صورت حدود و راه حال جزای
 داده شود و در بنیاد اصلاح قلب و ضمیر بختگی عقیده مجازات اعمال و یقین قیامت است
 که از یقین آن این تصور پیدا میشود که هر جرم و حق تلفی در حقیقت اسباب تباہی آخرت
 است و بعد چند روز فواید فانی بصیبت دوامی بتلا شدن است که این کار
 عقلمندان نیست و همین عقیده مجازات بود که از ان بے باکان را فرشته خصلت گردانید
 و از محکم بودن عقیده دل و دماغ روشن شدند از ان جهانم و نشان جرائم و ظلم و حق تلفی
 برداشته شد و با صلاح بشری همین یک نسخه مجرب است که بیکه ندریده بحجرات و
 مشاهدات با ثمرات اصلاحی خود دنیا را روشن کردند ازین جهت بنگاه زاویه اصلاح
 بشری وجود قیامت و مجازات اعمال یقینی است و در صورت یقین ناکردن

نسانیت اغراض و مفادات و جلب منفعت و خون ریزی با واقع خواهد گردید.

از جمله کائنات انسان قیمتی
دلیل نهم برای اثبات قیامت و مجازات اعمال | چیز است لیکن عمر و حیات

این مختصر است زمین و کوه و طول مدت دراز تا تم اند لیکن زندگی انسان یک شعله
مختصر است که بیک پل کردن موت می میرند حال آنکه اگر در خانه کدام شخص یک
طرف گلی باشد و دیگر طرفی طلائی پس طرفی طلائی پائیدار میشود که هیچ مالک چیزی
قیمتی خود را بخود جدا نمی کرده باشد ازین معلوم شد که کامل زندگی انسان همین مختصر زندگی
و نبوی نیست بلکه این یک تمهید برای زندگی ابدی است که در آخرت بعد

از قیامت بطور جزاء اعمال نصیب میشود. **وان الدار الاخرة لیسى الحیوان**
و این زندگی آخری زندگی حقیقی برای انسان است که دراز و ابدی نیست و عمر محدود
است تا که انسان قیمتی نسبت به راز عمر دیگر کائنات زیاده ثابت شود و ضابطه دراز
عمر به قیمتی اشیاء در مقابل اشیاء خفیس کامل گردد.

عقیده فلاسفه یونان درباره معاد جسمانی

فلاسفه یونان در اصل قائل به معاد نبودند و بکدام معاد بیکه برای نام اعتقاد داشتند
کالعدم است زیرا که حاصل عقیده معاد آنها این است که شخصی علوم حقه را حاصل
کند و علوم حقه نزد اینها چه است محض اینست که افلاک نه اند و همه گردی اند و
مانند پوست پیاز تو بر تو یکی با دیگری متصل اند و زیر افلاک چهار کره است که
ترتیب او این است که از همه پایین کره ارض بالائی او کره ماه است و بالائی او
کره هوا است بالا کره هوا کره آتش است و این همه کره را کره افلاک محیط است
که در هر وقت متحرک میباشد در آن خندق اقیانوس یعنی شکست در بخت بحال

است کسل را ترتیب این عالم بطور صحیح معلوم شود اخلاق او خوب میشود و بعد از
 مردن در اسکون و راحت حاصل میشود و علوم خود را دیده و دانشی خاص حاصل میشود
 و این جنت جنت اوست و کسی بر ترتیب عالم جاهل باشد اخلاق او بد میشوند و
 بعد از مردن بسبب جهالت و بد اخلاقی در اسحنت تکلیف میرسد و این دوزخ او
 است بسمان الله آیا علوم عالییه این است که دانستن و نادانستن آنرا دار و مدار
 راحت و الم و جنت و دوزخ قرار داده اند. و این مثال شان است، چون آن کرمیکه
 در سنگی نهان است، زمین و آسمان او آن است. کدام وقتی که داخل سنگ شد
 همین زمین و آسمان او است مثل جنین و بچه تا وقتی که در شکم مادر باشد پس او شکم
 مادر از همه مکان بزرگ می فهمد. وقتی در دنیا آمد گریه شروع میکند و این حال علوم
 فلاسفه است که در اینجا اینها دانسته ترتیب عالم را بر انتهائی راحت و نادانینده
 آن را بر الم دائمی قرار داده اند حق تعالی در باره اینها میفرماید. فرحو میما عند هم

من العلم
فلاسفه قدیمه از فلاسفه جدیده بکتاب بودند

فلاسفه قدیمه اگر چه بطور صحیح بر معاد قائل نبود مگر بزرگ قائل بودند و عاقل بودند
 حالت آنها در استحضار موت این بودند که از لذت دنیا و متاع و عیش و عشرت بسیار
 اجتناب میکردند و درین زمانه حکمت جدیده پیچ حکمت نیست بلکه حکومت
 است خلاصه حکمت این زمانه این است چه قسم ممکن باشد تمام عالم را مسخر میکنند
 تا ما بتاب و آفتاب رسیدن کوشش میکنند تا که در اینجا نیز مخلوق را مسخر کنند آنقدر
 صنعتی چیز را ترقی کنند است و همین قدر اخلاقیات تنزل شونیده است و ماده
 پرستان بعلیه روان است و روحانیت را در دنیا شونیده است فلاسفه قدیمه مثل
 فلاسفه جدیده بدام لذتهای نفسانی و شهوانی گرفتار نبودند.

حدوث عالم

متکلمین اسلام میگویند که این عالم حادث بحدوث زمانی است یعنی وقتی بود که این عالم موجود نبود بعد از آن بقدرت و اراده الله تعالی پدید آمد، فرقه دهریه بوجود کدام خالق و صانع و خدا قائل نیست اینها میگویند که این عالم قدیم است و تمام کار و بار آن بغیر کدام متصرف حقیقی خود بخود جاری است و این قسم از قدیم چالان است و همین قسم همیشه چالان خواهد بود و عالم را نه کدام ابتدا است و نه کدام انتها و نه کدام روز جزا است که در اسرار داده شود لهذا وقتی عالم را کدام بانی و صانع نباشد سنرا کدام کس و بد عقیده فرقه دهریه بعقیده قیامت و حشر و نشر با کل معارض و منافی است در دنیا از فرقه دهریه زیاده کسی بد بخت و گمراه فرقه نیست که او این را بقصد و عقیده باشد که این کارخانه عالم بغیر کدام متصرف حقیقی جاری است و این عقیده از فطرت انسانی بدرجه نهایت بعید است زیرا که در فطرت و طبیعت انسان میلانیت بطریق خالق خود مرموز است ازین زیاده ممکن نیست کسی از خالق خود منکر باشد و از فطرت منحرف گردد، مثل دهریان فلاسفه یونان نیز تقدم عالم قائل اند و از حشر و نشر جزا و سنرا منکر اند لیکن بوجود و ثبوت واجب الوجود قائل اند و حکما یونان اگر چه تقدم عالم قائل اند لیکن تقدم زمانی نه فاتی یعنی پیش از آن کدام عدم خارج نیست که عالم در کدام وقت و کدام زمان موجود نبود بعد از آن موجود شد باشد لیکن عالم حادث بحدوث ذاتی است مقصد این است که عالم به وجود خود بواجب الوجود محتاج است و از واجب الوجود مؤخر میباشد لیکن مؤخر بودن ذات عالم از واجب الوجود صرف لمخاط عقل است نه در خارج و واقع - چنانچه حرکت قلم در وقت کتابت ب حرکت دست محتاج است و احتیاجی صرف لمخاط عقل است که از آن مؤخر است لیکن باعتبار زمانه مؤخر نیست زیرا که باعتبار زمانه حرکت دست و حرکت قلم یکی با دیگر متعارف است. در حکما یونان سقراط و لبقراط و ارسطو و جالینوس و غیره شامل اند در عقل معاش چه قدر ترقی یافته بودند لیکن از عقل معاد عاری و خالی بے نصیب ماندند در عقل معاش آنها طب و

فلسفہ و حکمت و طبیعیات و فلکیات و ہندسہ و حساب و غیرہ تمام فنون ضروریہ را بحد
کمال رسانیده بودند لیکن در علوم الہیہ و سخن خانہ چہ جگہ دروازہ و درہیز قدم نگذاشتند و محروک
مانند چنانچہ بعضی از وجود خدا منکر است و بعضی بقدم عالم معتقد است و شکر و نشکر و بعث بعد
الموت را محال می نهند و بعضی سیونی و افلاک را قدیم میگویند و بعضی از وجود جنات منکر است
و غیر ذلک من الخرافات این کسانہا بنام عقلا و حکما مشہور است و مدعی علم و حکمت است
لیکن این را خوب دانید، علم کہ راہ حق نماید جہالت است، یعنی بعلمیکہ معرفت حق تعالی صحیح حاصل
نشود و علم و معرفت نیست بلکہ جہالت و سفاهت است. کما قال تعالی و من
یرغب عن ملتہ ابراہیم الامن سفہ نفسا و ہری و فلسفی این فرق است
کہ دہری مطلقا از صنایع عالم منکر است و فی فلسفی از صنایع مختار منکر است

عارف رومی قدس سرہ السامی و مشہور چہارم مثنوی ص ۲۲۸

در بارہ حدوش عالم یکے بحث سنی و فلسفی دہری را نقل فرمود است
آن یکے میگفت عالم حادث است : فانی است این چرخ حقیقت و ارت است
آن یکے میگفت گردون فانی است : بے گمانے این بنا را بانی است
و آن دیگر گفت این قدیم بے کیست : نیستش بانی یا بانی و نیست
منکران گویند خود است این قدیم : این چہ را بنیدیم بر رب کریم ^{اگر باشد بانی خود را دست}
جملہ پندارند کین خود را کم است : و قدیم این جملہ عالم قائم است
عارف روحی قولے منکرینے خدا را نقل کرد تردید میفرماید
گوری ایشان درون دوستان : حق بر وی ایند باغ و بوستان
ہر گلے کاندردون بویا بود : آن گل از اسرار کل گویا بود
بوی ایشان در غم انف منکران : گرد عالم می رود پرودہ دران
منکران، سچو جمل زان بوئے گل : یا چونازک مغز از بانگ و ہل
خوشتن مشغول مے سازند و غرق : چشم میدوزند از لعسان برق
چشم میدوزند آنجا چشم نے : چشم آن باشد کہ بیند ما منے

اے فلک در فتنہ آخرا زمان یہ تیز میگرمی بدہ آخرا زمان
 خنجر تیز تو اندر قصدا یہ نیش زہر الود در قصدا
 اے فلک از جسم حق آموز جسم یہ بر دل مودان من چون مار زخم
 حق آنکہ چرخہ چرخ ترا یہ گرد گردان بر فز از این سرا
 کہ دگر کون گردی در حمت کنی یہ پیش از ان کن زین سخ مارا بر کنی
 حق آنکہ دایگی گردی نسخت یہ تا نہال مار حاک آب دست
 حق آن شہ کہ ترا صاف آفرید یہ کرد چندان مشعلہ در تو پدید
 آنچنان معمور و باقی داشتت یہ تاکہ دہری از ازل پنداشتت
 شکر دانستیم آغاز ترا یہ انبیار گفتند آن راز ترا
 آدمی داند کہ خانہ حادث است یہ عنکبوتی نے کہ در دی عابت است
 پیشہ کے داند کہ این باغ از کیست یہ کو بہاران زاد و سرگش رویست
 کرم کاند چوب زاید است حال یہ کے بدانند چوب را وقت نہال

خلاصہ کلام ایسے اسنہ کہ تمام جہان حادث است از عدم بوجہ آمدن علی سما کو گس

دراز است در میان مردمان مشہور است یہ کہ عمر گس سہ ہزار سال پیدا شد
 جملہ پندارند گس باقی است یہ نے غلط کردند یک کس باقی است
 چونکہ ظاہر بین شد اندر جہدیش یہ می نہ بیند از عمی نہ پس نہ پیش
 می مانند در جہان یک تار مو یہ کل شی ہالکے الاوجہما

جوابات عقیدہ مہمورانہ اسمس الحی و غایبہ نبوت باری جل جلالہ

از وقتیکہ تاریخ انسانی پیدا شدہ از ان وقت عقیدہ بر اثبات باری جل مجدہ موجود شدہ و
 است و ہر قوم و ہر ملک اکثریت افراد برین متفق شدہ اند اگرچہ در باقی چیز با اختلاف موجود
 است لیکن بر وجود باری تعالیٰ اکثریت عقیدہ انسانی متفق است و ضرور ہر دور و ہر
 دور حاضرہ یک جماعت قلیا مکار خدا میباشند لیکن این انکار ایشان بہرام تحقیق علمی ہر ہما

و دلیل معنی نیست بلکه مظاہرہ لاعلمی است سبب انکار جماعت قلیل و ملحدین و منکرین این
 است که اینها در دائرہ سائنس و محسوسات خلارایا یافتند لهذا اینها را وجود خدا معلوم نشد
 نام این علم العلم است که در مردمان بے وقوف علم بالعدم می فهمند، و قتیکه وجود باری را
 از دائرہ محسوسات خارج باشد پس درین دائرہ یافتن خلایا چگونه ممکن باشد لیکن نیافتن خدا
 در دائرہ محسوسات دلیل شده نمی تواند که او اصلاً موجود نیست مثلاً اگر در موضع خشکی ماهی
 را یافته نتواند آیا انکار از وجود ماهی صحیح است و اگر در دریا با چیزی که خشکی را نیابد از وجود
 او کلیتہ انکار نیست است و متعلق دہرین چیزی را نوشتیم کہ آنها خود اقرار دارند پر و پندیرند
 کہ عالم کلان این گروہ است او نوشته است چونکہ بایان از آغاز و انجام کائنات خبر نیستیم
 لهذا این منصب بایان نیست کہ ازلی وابدی کسی را انکار کنیم چنانچہ ثابت کردین او کار بایان
 نیست۔ مادی مذہب خود را از بحث وجود عقل نشان در کنار میگیرند۔ چنانکہ آنها را در بارہ وجود
 عقل کدام علمی نیست و میگویند کہ مایان حکمت الهی را نہ منکریم و نہ مثبت، کار مایان از
 نفی و اثبات جدا است لیکن اکثر سائنس دانان بوجود خدا قائل اند۔ حوالہ الکلام حصہ دوم ص ۹
 بل ایزک نیوٹن میگویند کہ در اجزاء کائنات باوجود ہزاران انقلاب زمان و مکان ترتیب
 و تناسب است این ممکن نیست کہ بغیر کدام ذات موجود باشد کہ او از ہمہ اول است و
 صاحب علم و اختیار است درین زمانہ از ہمہ بزرگ حکیم و سائنس دان ہر برکت سپسید است
 میگویند کہ این تمام اسرار با کیفیت نشان این است کہ مایان چه قدر زیادہ غور و فکر کردین
 عاقبت او زیادہ میشود لیکن اینقدر قطعی ثابت شد کہ از انسان بالا کدام قوت ازلی وابدی موجود است
 کہ از تمام اشیا ضعیفتر است۔ کیم فلا مریان فاضل فرانس میگویند کہ تمام اساتذہ از فہمیدن این چیز عاجز
 گردیدند کہ وجود چگونه شد و چگونه برابر جلال است بایان آنها را اقرار کردن باین قسم خالق
 محبوب بسیار و کہ ہمیشہ ہمہ وقت قائم باشد۔ یک پر و پندیر یعنی نوشته است کہ عجائب منظر
 ذرات خدائی قادر دانا پیش نظر این قسم جلوه مینمایند کہ چہ مہلتی من مفتوح اخلاص می
 ماندون بالکل دیوانہ میشوم کہ در ہر چیز حق قدر خود خورد و چیز را است و چہ قسم عجیب قدرت
 و چہ قسم عجیب حکمت۔ چہ قسم عجیب ایجاد یافته میشود۔

نوقتل در انسا میکو پید یا نوشته است که مقصد علوم طبیعیات صرف این نیست
 نشنگی عقل مایان را دور کند بلکه مقصد بزرگ این است که مایان نظر عقل خود را طرف
 مالتق کائنات توجه نماید و بر جلال و عظمت او فرغی و عاشق کریم را کلام صد ۳۸، ۲۹۶

ثبوت باری مجرب و روشنی فکر جدید

صاحبان فکر جدید را در راه معرفت الهی حامل سه شبهات است که یک علمبردار
 انکار خدا امریکائی مشهور ملحد این شبهات ذیل را پیش کرده
 ۱- بذریعہ علم قطعی که حسن یا وجودان است یعنی حسی و باطنی باین هر دو راه وجود باری تعالی
 ثابت نمی باشد. ۲- حقیقت ذات باری تعالی از تصور بالا است و چیزی که گفته او
 نامعلوم باشد چگونه ثبوت وراثت تسلیم شود. ۳- اگر وجود خدا را تسلیم شود پس شترمانه
 که در عالم موجود انداز حکمت او خلاف است لهذا کائنات شامل بر شتر طرف او مشوب نمیشود.
جواب شبهه اول این است که ثبوت باری تعالی حسی و باطنی و وجدانی ثابت
 است که دلیل قوی بر این اقرار اکثریت انسانی است که خدا موجود

است انکار جماعت قلیل ازین وجه است که وجدان او صحیح نیست چنانچه که در حواس
 ظاهری نقص پیدا شد و اینچنین در حواس باطنی و وجدان نقصان ممکن است و اگر بنیائی
 چشمها درست نباشد چیزی بنظر او نمی آید و اینچنین اگر بنیائی وجدانی نباشد امور وجدانی
 را احساس نمیتواند بقیامت معلوم نابودن خدا تعالی بذریعہ حسی ظاهری ازین وجه
 که امانت دائره محسوسات خارج است اگر در وجود او شبهه نیست مثلاً اگر شریکی و
 تخمی کدام چیز را چشم معلوم نمیشود این ثابت نمیشود که در واقع شریکی و تخمی در آن نباشد
 بلکه این را گفته میشود برنگار آمدن شریکی و تخمی و چشم نا دیدن ازین وجه است که امانت دائره
 مبصرات خارج است بدو وقت داخل است اینچنین ثابت باری تعالی از دائره
 محسوسات ظاهریه خارج است از جمله و بعد از اینست و عقول است.

جواب شبهه دوم این است که بسیار چیزها هستند که امان در تسلیم میکنند

لیکن گفته و تحقیقت او مایان را معلوم نیست اگر خدا ازین قسم موجود باشد چه مشکل است
چنانچه شیخ ندیم البحر در کتاب خود قصه الایمان بین الفلستہ والعلم والقرآن ص ۱۰۸ نوشته
که سائنس دان تسلیم دارند که مایان ماده و روح و حیات را قبول داریم لیکن تحقیقت
این سه چیز مایان را معلوم نیست چنانچه که تحقیقت و انطباق او بر ادراک حس مایان را
معلوم نیست با وجود این آن همه امور را مایان تسلیم میکنم پس وجود خدا را چرا انکار کرده شود
این است که در کائنات مینظیر واقعات بشر موجود اند انطباق

جواب شبهه سوم

حکمت خداوندی بران مایان درین وقت معلوم نیست ممکن
است دگر وقت با انطباق علم حاصل شود نامعلوم بودن انطباق در وقت خاص دلیل
شده نمی تواند که کدام وقت دیگر معلوم نشود آیا این تحقیقت نیست که در بسیار فالوئی
قدرت انسان را هزاران سال علم نبود و بعد از چند زمانی علم او حاصل شد اینچنین انطباق
حکمت خداوند بر واقعات عالم درین وقت بایان معلوم نیست جائز است گفته
رفته در زمان آتیه معلوم شود. دوم جواب این است که میتواند بواسطه علم
این که مهابط ظاهر بشر معلوم میشوند زیرا که مایان را علم کامل بسلسله واقعات نیست اگر
پوده علم بیود چیزی را که مایان بشر فهمیدیم او خیر بنظر می آید.

سوم جواب را این سینا در کتاب شفا نوشته است که در دنیا سه حالت را فرض
شده میتواند. ۱- خیر محض ۲- شر محض ۳- اکثر خیر و چیزی شر. پیش قدرت این سه صورت
بودند صورت اولی قابل اختیار است صورت دوم قطعا قابل اختیار نیست این وجه
است که قدرت اینطور دنیا پیدا کرده که دران از اشارات شر را باشد، صورت سوم
قابل بحث است که آیا قدرت اینطور عالم پیدا کردن مناسب است یا نه که بدان خیر
زیاده باشد و شر کم باشد اگر عالم اینچنین پیدا نمی کرد فایده و نتیجه این میبود که چند اشارات
وجود نمی آمد لیکن بهر آنکه این اشارات وجود بسیار اختیار نیز نمی آمد از جهت شر قلیل دنیا از خیر
کثیر محروم میگردد بدین میگویم که آتش طعام را می پزند و بدن را میسوزاند و آب را گرم میسازد
لیکن مسکن و بدن را در میبهد در صورت اولی خیر است و در صورت دوم شر لیکن در صورت

که هر روز از آتش فوائد مذکور به شمار حاصل میشود و نقصان آتش بسیار کم است و اینچنین
 آب را حیات انسان و نباتات و حیوانات با و وابسته است لیکن بسیلاب آب نقصان
 نیز میباشند و اینچنین باد و هوای ملایم زندگی است لیکن طوفانی باد و هوای درخت را می اندازد
 لیکن این نقصانات نشا و فواید اندک و فواید کثیر و عام اند ازین جهت قدرت در ضمن خیر کثیر
 مصرت قلیل را نظر انداز کرده است در اینجا این سوال را کرده میتواند که آیا ممکن نبود که همان
 خیر کثیر را از شر قلیل جدا میکرد و خالص خیر باقی میماند. جواب میگویم اینطور کردن ممکن نبود
 زیرا آتش که طعام پنجه میشود همین آتش مکان را سوزانده میتواند این شده نمی تواند که بیان
 شدت گرمی خود طعام و مان را بزند و جامه و مکان را سوزانده نتواند باز درین صورت آتش
 بوصف آتشی خود باقی نمی ماند.

نگ جواب را این رشد داده که در دنیا آن اشرار موجود میباشد و بالذات نیست
 بلکه تابع کدام اختیار است مثلاً غم و غضب بد چیز است لیکن بسبب احتیاط خود
 حاصل میکند و نه اگر غصه و غضب نمی بود قاتل خود و مقابله نمی کرد باشد و شهوت بد چیز
 است لیکن مدار بقا بنسل انسانی برداست علی بنده القیاس آتش و آب و هوا و بعد از آن
 شبهات محلیت هرین اثبات باری تعالی را بدلائل روشنی فکر جدید میکنم.

دلیل اول وجود عالم خالی نیست یا طرف الله تعالی منسوب میباشد و یا طرف ماده

آن صورت سیوم را کسی قائل نیست نه مومنان و نه منکران زیرا که مادین متفق اند که ماده
 از قصد و اراده خالی است. باقی دوم صورت زیر بحث است عالم را طرف ماده بلا قصد
 و اراده اتفاقاً منسوب کرده شود و این صورت نیز باطل است زیرا که در عالم ترتیب حکیمان
 موجود است که بران توأمین قدرت دال است و در عناصر و مرکبات ترتیب است و در
 تخلیق نباتات و حیوانات نظام مرتب است در موسمهات و تبدیلی لیل و نهار و حرکات بسیلاب
 ترتیب خاص موجود است که این نتیجه ماده و حرکت او مصادره و اتفاقیه است شده
 نمی تواند چنانچه اگر برده بر چه یک یک گرفته بند سوزانده شود اول دوم و سیوم علی بنده القیاس

تاده. باز آن پرچه را در یک خریطه انداخته شود و یک بچه نابینا را گفته شود که تو از این خریطه
 یک یک پارچه بیرون کن کردن مرتبه بیرون کن از یک تاده پارچه نهمده را مرتب کشیده
 تواند و اینچنین اگر مفردات الفاظ یک قصیده در کاغذها و پرچه جدا جدا نوشته کرده در
 خریطه انداخته باز بدیجه آن بچه نابینا یک لفظ کشید شود اگر کرد در مرتبه اینطور کند
 قصید مرتب بود و نمی آید پس سلسله عالم مرتب از ماده نابینا و بشعور بلا قصد و اراده
 چگونه بظهور آمد میتواند ازین معلوم شد که عالم در صورت اولی بما تحت قصد و اراده خدا
 حکیم بظهور آمدش صحیح و معقول است. قصه الایمان بین الفلستة و العلم و القرآن
 لاین ندیم البحر ص ۲۹۴

دلیل دوم فلسفه جدیده و قدیمه هر دو متفق است که ماده عالم از علم و شعور و حیات
 خالی است و در کائنات عالم این هر سه چیز موجود اند در اشیا زنده حیات
 موجود است و در انسان علم و شعور، و در حیوانات شعور بلکه اندوئی تحقیق جدید در بعضی
 نباتات نیز شعور موجود است باز این چگونه امکان باشد که این قسم اشیا صرف ماده و
 حرکت بوجود آمده باشد وقتی خود ماده از حیات و علم و شعور خالی باشد صرف از نفی وجود
 اثبات محال است لهذا سرچشمه وجود کائنات این قسم ذات را میخواهد که او متصف
 بعلم و حیات باشد و این ذات خداست که او حی و عليم و حکیم است.

دلیل سیلوم جوهر انسانیت فکر و ادراک است که این در نباتات و حیوانات خوابیده
 بود و در انسان بیدار شد مقام بلند را خواست پس ضرور است برین ارتقا
 مقام بلند از کدام سبب و در علم الحیات است و اکثر ما هر و مشهور لایمڈ مارگن میگویند که
 ظهور این ارتقا و دلیل است که اصل کائنات تخلیقی موجود است از خداست زیرا که هر
 ارتقا و وجود منزل ضروری است تقاضا علم این است که خواص علم تحتانی بقوتانی
 حل میشود حل خواص طبیعات در علم الحیات و حل خواص علم الحیات در علم النفس
 است و حل خواص علم النفس در علم الحیات و حل خواص علم الحیات در علم النفس
 این علم مقام روحانی میباشد.

دلیل چهارم | خاصه عقل انسانی است که او از فردیت کلیه را اخذ میکند و تجزیه و تصور میکند
پیدا میکند مثلاً از اشخاص انسانی نفس انسانی اخذ میکند و از حیوانات نفس
حیوانی و از نباتات نفس نباتی باز از عالمی کثرت نفس کلی عالم اخذ میکند و این نفس کلی
الله است که بر تمام کثرت بر یک وحدت منتهی میشود.

پنجم دلیل پنجم | در کائنات محبت موجود است و این در تمام موجود است خصوصاً
در انسان زیاد موجود است باز این محبت دو قسم است محبت
ناقصه محبت کامله محبوب محبت ناقصه نفس اولاد و مال است و محبوب محبت

کامله ذات خداوندی است محبوبیت الله تعالی در تمام مذموب موجود است ازین
معلوم میشود که محبت الهی در قدرت داخل است و برای محبت محبوب هر دو است
مثلاً بذات و اولاد و مال خود محبت میکند و این هر سه محبوب موجود است و شئی
معدوم محبوب شده نمی تواند، وقتیکه برای محبت ناقصه محبوب ضروری شد و برای
محبت کامله چرا محبوب موجود نباشد که ازان وجود الله ثابت میشود، باقی ماند این سخن
که محبت الله چرا کامل است دلیل قوی این است که محبوب است ناقصه را مثلاً نفس و مال
و اولاد است در راه محبت المقدربان میکند که ازین کاملیت محبت بیت الله ثابت میشود.

ششم دلیل ششم | دنیا از ظلم پر است و تعداد مظلومان در هر زمانه از ظالمان زیاد
پاینده است تقاضا فطرت انسانی این است که انسان وقتیکه

از عالم اسباب ظاهر نا امید شود پس او برای تسلی و تقوی دل خود و تبدیل نا امید را بر
رجائیت، بیک توت غیبی ربطه قائم کردن کوشش میکند که او فوق الكل و قادر مطلق باشد
او مقلب الاحوال باشد تا که برای نجات از ظلم ازان امداد طلب کند و خود این قسم
اتحاد و دعا و زاری طرف چیزی قوی در هر مذموب بر موجودیت ذات الهی دلیل است

هفتم دلیل هفتم | در کائنات تربیت موجود است. لیل و نهار، گرمی و سردی، بهار
و خزان، مرتب است و حرکات سیاره گان مرتب است نشو
و نما حیوانات و نباتات مرتب است و اینها بر موجودیت ذات حکیم دلیل است که هر

ترتیب بر مرتب دلیل است و مرتب بودن الفاظ و یوان حافظ دلیل است که این
الفاظ خود بخود مرتب نشده است بلکه شاعری در آن ترتیب داده است و اینچنین
ترتیب کائنات وجود خدا را ثابت میکند.

هشتم دلیل شعوری | عالم یک عمارت عظیم است که پرتو آن مبنی بر حکمت است

و حکمت معمار بر شعور دال است لهذا این عمارت عظیم را

طرف ماده بی شعور منسوب کردن غیر معقول است مثالش این است که دو آدم

در بیابان روان است ناگاه در یک قلعه عظیم الشان داخل شدند و در آن هر مرتب

موجود بود و ضروریات زندگی تیار ماندگی بود و فرش و ظروف همه برابر نبود لیکن کسی

در اینجا موجود نبود باز از آن دو کس یکی بحکم بودن آن قلعه توجیبات کند که خاک خود بخود

بهمراه آب خلط گشته گیل تیار شده باز در قالب لفته خود بخود خشت تیار شده باز خوب

و همزم خود بخود آمده و در خشت پخته ساخت پشم قالین این قلعه از پشت گوشه افتاد

آمده خود بخود یکی بادیگری و شسته و متصل شده باز در آب رنگدار افتیده رنگ شده قالین

تیار شد لیکن دیگری میگوید عمارت این قلعه را کدام ماهر مهندس بنا کرده نتیجه فهم و فکر

اوست که او این عمارت را ابتداء در ذهن خود نقشه تیار کرده بود باز برائے این عمارت

کدام سامان ضروری که بود مهیا کرده باز این را بطابق نقشه عمارت همو شیاء و کارگران

ماهر تیار کرده شده است و بیان هر دو شخص را بعد از آن عقل پیش کرده شود آیا عقل این

حکم نمیکند که بیان شخص اول از محنون زیاد است و بیان شخص دوم معقول است و

اینچنین بیان ماده پرستان بمتعلق عمارت عالم مانند شخص اول محنونانه است و بیان مومنان

و خدا پرست حکیمان و عاقلان است لهذا وجود خدا برائے عمارت عالم عقلاً انتهای

ضروری است و خود این عمارت بر ذات ثبوت خدائی و صفات کمالات اولیاست

در عالم زندگی و حیات موجود است و این دلیل است که برائے

نهم دلیل حیاتی | عالمی حیات یک سرچشمه حیات موجود است که او حی قیوم است

و اوقات رب العالمین است.

دوم دلیل اطلاق این قانون است که هر مقید را وجود مطلق ضروری است زیرا که تقید و تحدید نام است برائے یک شیء وسیع و مطلق شیء را یک محدود

چیز ساختن مثلاً اگر بر یک زمین نشان وحدندی کرده شود این دلیل است که او پیش ازین یک وسیع زمین بوده و این محدود را از ان جدا شده است پس در کائنات وجود هر چیز محدود است که او بر زمان و مکان و حدود و مقید است لهذا ضرور شد که اینطور وجود که او از ان حدود و قیود و مکان و زمان بالاتر و وسیع است اوقات رب العالمین است

واخر دعوانا ان الحمد لله رب العلمین

برادران گرامی خبردار باشید که چنانچه عقائد و اعمال و سیران باطله است و این مطالباتے شانے باطله است که مساوات است بلکه اینے نظام کے دینانے و کافرانے است، خواہشمندان مساواتے گا ہا میگویند کہ مقصد از مساواتے اینے است کہ ہمہ سداوار در ملکیت قومی جمع کردہ شوے کہ را بملکیت انفرادی و شخصی اجازتے نباشد بلکہ ہر کسے را بمطابق ضرورتے خورا کہ و لباس سے دارہ شود از بمعنی تعبیر میکند بہ حکومتے خدائی و نظام قرانی، و گا ہا میگویند کہ مقصد از مساواتے اینے است کہ ہمہ دولتے و پیداوار را جمع کردہ شود بہ تمام باشندگانے وطنے برابر تقسیم شود از اینے تعبیر میکند بہ مساواتے معاشی بہر تقدیر اینے تعبیراتے و مطالباتے شانے مخالفے اسلام است، ہر جہ منافیے بودنے باعتبار اولے بدو طریقہ کردہ میشود۔ اجمالاً و تفصیلاً۔

بیانے طریقہ اجمالی طریقہ اجمالی این است کہ اگر انسان صاحب ملکیت شخصی

نباشد در ملکیت انفرادی قانوناً بند شود پس در اسلام بغیر از چند اعتقادات مخصوصہ و عبادات بدینہ مثل روزہ و نماز و اعطاء یتیمان و طواف کعبہ چیز باقی نمی ماند زیرا کہ اکثر مسائلی کہ در قرآن کریم و حدیث شریف و فقہ مبارک ذکر شدہ بہ ملکیت شخصی انفرادی بنا است مثل زکوٰۃ و صدقہ انظار و غنیمہ کفارات، ما یہ مانند کفارتے بین، کفارتے قتل خطا، کفارتے صوم، کفارتے طہارے نزدیک ما یہ حج متہرج شہادے و شہادتے، کفارتے استلاف توالہ کفالتے اجمالی، انجیاراتے بیدخ فاسدہ مسائلے مورد

اکثر مباحث قضا و مسائل میراث و مسائل مضاربت، مسائل شرکت، و دیوت، عاریت، هبہ مسائل صدقہ کتابت، اعتاق، غصب شفقہ قسمت مزارعت، شرب لغت آب، رہن، ویت، وصیت، حدسرقہ حد زنا و غیرہ این قسم مسائل کہ چہ قدر در قرآن و حدیث و فقہ ذکر شدہ است باید کہ بفقہ اینہا غلط شدن زیرا کہ این مسائل مسائل عبادت و معاملات مذکورہ بنا بر ملکیت انفرادی و شخصی میباشند حاصل این است کہ انکار از ملکیت شخص در حقیقت انکار از اکثر حصہ قرآن و حدیث و فقہ است! اَعَاذَ اللّٰهُ مِنْ ذٰلِكَ

آیات و احادیث بی شمار گواہی میدہند کہ کدام چیز بایست
بیان طریقہ ملک کہ بدست انسان بوجہ شرعی آمدہ باشد پس او بطور انفرادی

و شخصی مالک آن است یعنی بذریعہ آن اسباب بدست آمدہ کہ او در شریعت اسباب ملکیت باشد چنانچہ در ذیل مذکور است. اَصْيَادٌ يَعْنِي شِكَاكًا كَرُونًا. اَحْيَاءُ الْمَوَاتِ يَعْنِي زَمِيكَةً قَابِلٌ زِرَاعَةٍ نَبَا شَدَّ اَنْرَا اَبَا كَرُونًا. رِكَاظٌ يَعْنِي خَرَزَانَةٌ يَافِتُنُ اصْطِنَاعٌ صَنِيعٌ كَرُونٌ مَثَلٌ بُوْثٌ سَاخْتَنٌ وَجَامَةٌ دُوْخْتَنٌ وَغَيْرُهُ تِجَارَةٌ اَحَارَةٌ وَاسْتِجَارَةٌ، مَالٌ غَنِيْمَةٌ، عَطِيَا تِ بَادِ شَاهٍ وَرَاثَةٌ هَبَةٌ، وَصِيَّةٌ اِذَا خَرَزِيَةٌ بَعْدَ وَجْهِ وَاسْبَابٌ شَرْعِيَّةٌ بَدَسْتٌ بِيَايِدِ اَنْ مَالِكٌ نَحْيٌ كَرُوْدٌ، مَثَلٌ دَرْدِيٌّ وَغَضَبٌ وَفَرِيْبٌ رَشُوْتٌ سَوُوْدٌ وَغَيْرُ اَكْنِ اِيْنِ دَسْرِيَانِ شِكُوْكٌ وَشَبَهَاتٌ اِنْ دَاخْتَنٌ دَرْ خُرُوْرِيَا تِ الدِّيْنِ تَشْرَعُ كَرُوْدَانْدُ

شراوت شران ثبوت ملکیت شخص

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالْكِفَايَةِ وَهِيَ اِحْسَانٌ حَتَّىٰ يَبْلُغَ اَشُدُّكَ اَهْلًا اَسْوَابِلًا
 ترجمہ: نزدیک مکنید مال یتیمان را مگر بطریقہ نیک کہ برائے یتیم نامدہ باشد تا آنکہ او بچواری برسد
 وَ اٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنِ الدَّسِيْلِ وَلَا تَبْذُرُوْا اَمْوَالَكُمْ
 ترجمہ: بدہ حق خویشان را و مسکین و مسافران را و فضول نثرچی مکنید۔

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالْكِفَايَةِ وَهِيَ اِحْسَانٌ حَتَّىٰ يَبْلُغَ اَشُدُّكَ اَهْلًا اَسْوَابِلًا
 ترجمہ: نزدیک مکنید مال یتیمان را مگر بطریقہ نیک کہ برائے یتیم نامدہ باشد تا آنکہ او بچواری برسد

ترجمہ :- بڈائید ماہائے یتیمان زابدل مکنید چیز ناپاک را بچیر پاک و مخورید ماہائے یتیمان
را بہرہ ماہانان تحقیق خوردن مال یتیم بسیار گناہ کبیرہ است

۱۰ لِيُوَجَّالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ مِمَّا تَرَكَ
مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

سودہ نساء کے ترجمہ برائے مردان و زنان حصہ مقررہ است از ان مالیکہ پدر و مادر
و خویشاوندان گذاشتہ اند کم باشد یا بسیار ۱۱

۱۱ يُوَصِّيْكُمْ اللَّهُ فِي ذٰلِكَ لِكُمْ لَكُمْ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

ترجمہ :- وصیت میکند اللہ تعالیٰ شما را در حق اولادتان برائے مذکورہ و حصہ ہونہ
یسا است۔ درین آیت مبارکہ اللہ تعالیٰ قانون میراث را ذکر فرمود کہ اگر مسلمانی بمیرد
از ان مال ماندہ باشد باین قسم تقسیم کردہ شود اگر مسلمانی بطور انفرادی مالک مال نشود
ظاہر است باز بتقسیم میراث سوال پیدائی شود

۱۲ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا
وَتَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا، النور ۲۷

ترجمہ :- اے مومنان داخل مشوید خانہ را بغیر از خانہ ہائے خود ہانا آنکہ اجازت بگیری
از صاحب آن و سلام گوئید بہر اہل ایشان۔

۱۳ كُنْ تَسْأَلُوا الْبُرْحَى تَسْفِقُوا مِمَّا حَبِطُونَ، ال عمران ۹۲

ترجمہ :- ہرگز نمی یابید شکی را تا آنکہ نفقہ و خیرات کنید نیز محبوب خود ہا۔

۱۴ وَلَا تَعْجَبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ، توبہ ۸۵

ترجمہ :- نہ تعجب نیندازد ترا سے حبیب من ماہائے شان و نہ اولادشان۔

۱۵ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالنَّفِيسَةَ وَلَا يَنْفِقُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

فَلَنَسْفَعُنَّهُمْ بَعْدَ آيٍ أَلِيمَةٍ وَتُوبَةٍ ۱۶

ترجمہ :- کسانیکہ خزانہ میکنند زر و نقرہ را نفقہ نمیکند در طور راہ خدا پس خبر وہ و را بچنا
در روزگ۔ اعمال این آیت کہ در بارہ کفوۃ پندرا آیتہ وارد شدہ است ہمہ دلالت

میکند به ثبوت ملکیت شخصی بر آنکه دار و مدار زکوة به ثبوت ملکیت شخصی میباشد.

۱۴ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمِثْلِ مَا كَسَبَا. مانده است ترجمه: مرد دزدی کفیده وزن دزدی کفیده قطع کنید دستهایشان را از جهت جزاء کسب و کارشان

۱۵ وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.

ترجمه: جهاد کنید در راه خدا بماهلهایتان و نفسهایتان.

۱۶ فِرَاحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ تَوْبَةً ۗ

ترجمه: خورسندگشته پیش ماندگان - - - که منافقان است بسبب نشستنشان

از جهاد بر خلاف رسول علیه السلام و بدو آنستند که جهاد کنند بماهلهایشان و نفسهایشان

۱۷ حَرَبَ اللَّهُ لَكُمْ مَثَلًا مِّنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِّنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِّنْ شُرَكَاءَ فِي مَآزِدِكُمْ فَانْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ. روم - ۲۸.

ترجمه: بیان کرده است اللہ تعالیٰ برائے تان مثالی از نفسهای تان آیا از غلامان تان سے شریک میباشد در راههای که داوم شمارا.

۱۸ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتَذَلُّوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِيَأْكُلُوا

فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ. بقره ۱۸۸

ترجمه: نخورید مالهائے تان را در میان تان بطریق نارو او پیش کنید مالهائے شان

را بحاکمان تا که خورید یک حصه مال مردمان را بگناه حال آنکه میدانید که این قسم خوردن گناه است

۱۹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذُرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

بقره ۲۷۸ ترجمه: ای مؤمنان ترسید از اللہ تعالیٰ و بگذرید باقی مانده سود

را اگر شما مؤمنان هستید.

شبهات احادیث مبارکه بر ثبوت ملکیت شخصی

وہ

ادیت شریفیہ کہ ولایت میکنند بر ثبوت ملکیت انفرادی از حد زیادہ اند در نجا چند اتحا
بطریق مشقت نمونہ خروار بیان میشود غور و فکر نمایند۔

عن عائشة رضی اللہ عنہا قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
من ظلم قید شبر من الارض طوقه من سبع ارضین، البخاری ص ۵۳
ترجمہ :- روایت شدہ است از عائشہ رضی اللہ عنہا گفت فرمودہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم کسی بظلم گیرد یک وجب زمین کسی را طوق گروہ میشود ہفت زمین
اور گردن او۔

قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الا لا تظلموا الا لا یحلت مال
مروئ الابطیب نفسا و بیہقی ۲۰

ترجمہ :- فرمود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خبردار کہ مومنان ظلم نکنید بر کسی خبرداری
سلمان حلال نیست گرفتن مال مسلمان بہ ظلم مگر جائز است برضائی او۔

عن عمرو بن العاص قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نعم بلای
الصالح للرجل الصالح . مشکوٰۃ بروایۃ شرح المسنة ص ۳۳۶
از عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ روایت است کہ فرمود جناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چہ خوب
است مال حلال برائے مرد نیک۔

عن ابی امامۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوا خمسکم
وصوموا شہرکم وادوا زکوٰۃ اموالکم واطیعوا اذا امرکم تدخلوا جنتہ
ربکم مشکوٰۃ بروایۃ احمد و ترمذی ص ۹

روایت است از ابی امامۃ رضی اللہ عنہ گفت کہ فرمود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
بگذارید پنج وقت نماز را و روزہ را و بید ماہ رمضان را اداء نمایند زکوٰۃ مالہائے تان را اطاعت
کنید و قتیکہ امر کنند شما را تا کہ داخل شوید جنت پروردگار تان را۔

قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من لا یمکم من مملولیکم فاطعموا مئمتا
تا کلون واکسو و من لا یبلا یکم فبیعوه . مشکوٰۃ بروایۃ احمد و ابی داؤد۔

فرمود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کدام غلامان تان پسندتان باشد در خوراک و پوشاک
بدید اگر کدام غلامان پسند نباشد در بفروشید.

۴ عن عائشة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اراد ان يشتري غلاما ^{بش}
روایت است از عائشة رضی اللہ عنہا کہ تحقیق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اراده کرد خریدن
غلامی را تا آخر حدیث.

۵ دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم حائطا لبعض الانصار فقال
لصاحب الحائط اطعمنا بسرا فجاء بعدق الحديث.

ترجمه: - درون شد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یک باغی انصاری را پس صاحب
باغ را گفت که از خربارے باغ تان مارا بخورانید پس صاحب باغ پیمانہ خرمیا آورد.

۶ عن ابي مسعود قال جاء رجل بناقة مخطومة فقال هذه في سبيل الله
فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لك بها يوم القيامة سبع مائة ناقة
مخطومة رواه مسلم. مشکوة من ۳۳

روایت است از ابي مسعود گفت کہ آمد یک مردی بہرہ ایک شتر ہمارا کردہ شدہ
پس گفت کہ این در راہ خدا صدقہ است پس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود یک شتر تو در ^{قیامت}
ہفت صد شتر ہمارا کردہ میگردد.

۹ كل ذي مال احق بما له يصنع به ما شاء. كنز العمال ج ۳ ص ۲۲۴
ترجمہ: ہر صاحب مال حقہ دار است بمال خود چہ قسم تصرفیکہ میکند.
۱۰ عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من ترك مالا
فلورثته ومن ترك كلاً فالينا. رواه البخاري ج ۲ ص ۲۱۰

ترجمہ: - روایت است از ابي ہریرہ رضی اللہ عنہ از نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام شخصے
کہ بعد از وفاتش مال بجزار و پس آن مال برائے وارثانش است از کسی کہ وارث نباشد
پس آن مال بایان حوالہ کردہ منظر سخن این است کہ قرآن و حدیث از ثبوت ملکیت
شخصی و انفرادی پر است و این اتفاقاً عقیدہ امت مسلمہ است کہ ہر انسان بطور انفرادی

بمال حلال خود چه قسم خواهد تصرف کرده میتواند بغير اجازت تصرف مال كسے مال جائز نیست.

بطلان دعوی مساوات و بیان بطور عقل

طریق عقل این است که انسان یا معاشره او و رزق تنگی و فراخی. مال دمی و غریبی و خوشی عیسی و تنگدستی از جمله امور تکوینی است چنانچه باین امور تکوینی مساوات نیست اینچنین در رزق و وسائل رزق و دولت و ثروت مساوات نمی باشد.

مثلاً از یک بنی نوع انسانی بگیری بعضی مرد است و بعضی زن. بعضی تندرست است و بعضی بیمار بعضی کامل الخلقه است و بعضی ناقصه الخلقه. بعضی بنیا است و بعضی نابنیا. بعضی شل است و بعضی صحیح. بعضی ذکی است و بعضی غبی. بعضی خوش اخلاق است و بعضی بد اخلاق بعضی شجاع است و بعضی بزول. بعضی سخی است و بعضی بخیل بعض عالم است و بعضی جاہل. بعضی خوبصورت است و بعضی بد شکل است بعضی سیاه رنگ و بعضی سفید. بعضی یک قسم سخن میگوید و بعضی دیگر قسم. بعضی یک قسم صاحب مزاج است و بعضی دیگر قسم علی هذا القیاس چنانچه در امور مذکورہ دیدنی آدم مساوات نیست اینچنین در رزق و وسائل مساوات نمی باشد و قتیکه بنی آدم اینقدر اختلاف و تفاوت را برداشت کرده میتواند اختلاف و تفاوت رزق و خوراک و پوشاک را برداشت نتواند جائے فکر و تأمل است.

بطلان دعوی مساوات و بیان از روی نقل

از روی نقل واضح گردیده است و قرآن و احادیث شهادت دهندہ است کہ بنی آدم عموماتاً مسلمانان خصوصاً بعضی نغیان است. بعضی فقیران. بعضی مالدار است بعضی نادار و بعضی رزق و وسائل رزق او تنگ است و بعضی فراخ. بعضی امیر است و بعضی غریب. در ہر زمانہ در میان باشندگان یک ملک عموماتاً در میان مسلمانان خصوصاً

ہو اختلاف و تفریق ثابت است و بعضی مسائل اسلام بنا بر تفاوت غنا و فقر است پس انکار از تفاوت غنا و فقر انکار از بعضی ضروریات دین است چنانچہ این تفاوت قرآن کریم جابر جا ثابت کرده است۔

۱۰۱ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ وَوَقَعَ بَعْضُكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ
دَرَجَاتٍ لِيُبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْهُ الْعَامُ ۱۶۵

ترجمہ :- اللہ تعالیٰ ان ذات است کہ گردانید شمارا جا نشین در زمین و بلند کرده مرتبہ بعضی تان بر بعضی تا کہ آزمائش نماید شمارا در چیزیکہ داده است۔

فی المشرف والعقل والمال والجاه والرزق تفسیر کبیر۔ تفسیر قرطبی۔
ترجمہ: بلند مرتبہ کہ عبارت از عقل و شرافت و مال و جاه و رزق است۔

۱۰۲ مَن مِّنْكُمْ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا
بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ لِّيُتَّخَذَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ سَخِرِيًّا ۳۲
ترجمہ :- ما تقسیم کردم در میان ایشان معیشت و زندہ گالی شان را و در دنیا
و بلند کردم بعضی ایشان را بر بعضی تا کہ گیرد بعضی را از رزق و خدمت گار۔

قال ابن كثير قد فادت بين خلقنا في ما اعطاهم من الاموال والرزق
والعقول والفهوم وغير ذلك ج ۱۲۶

ترجمہ :- گفته ابن كثير تفاوت کرده اللہ تعالیٰ در میان مخلوقات خود در چیزیکہ
داده است آنها را کہ مالها و رزقها و عقولها و فهمها اند۔

۱۰۳ سَلَّمَ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ شوری۔ ترجمہ :- کلید زمین و آسمان بید و قدرت اللہ تعالیٰ است
فراخ میکند رزق را برائے کسی کہ خواهد و تنگ میکند بر کسی خواهد تحقیق اللہ تعالیٰ هر چیزی را
بے اللہ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ بعد ترجمہ اللہ تعالیٰ فراخ میکند
رزق را بر کسی کہ خواهد و تنگ میکند۔

۱۰۴ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّكَ كَانَ لِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا

اسراء ۲۰. تحقیق پروردگار تو فراخ میکند رزق کسے را خواهد و تنگ میکند تحقیق
اللہ تعالیٰ بر بندگان خود خبردار بینا است.

قال امام السرازی فالتفاوت فی اللزاق لیس لاجل البخل بل لاجل رعایت
المصالح. ترجمہ:۔ گفتمہ است امام رازی پس تفاوت در رقبائے بندہ گان
از حیث بخل نیست بلکہ از حیث رعایت مصالح عباد است۔

۶ وَاللّٰهُ تَضَلَّ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ

ترجمہ اللہ تعالیٰ زیادہ میکند رزق بعضی تان بر بعضی۔

۷ قُلْ اِنَّ رَجِيَّ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ

لَا يَعْلَمُوْنَ ۝ سورہ سبأ ۳۶

ترجمہ:۔ بگو اے حبیب من تحقیق پروردگار من فراخ میکند رزق کسے را خواهد
ولیکن اکثر مردمان نمی دانند۔

۸ وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ. ذاریات ۱۹

۹ وَيُطْعِمُوْنَ الطَّعَامَ عَلٰی حَبِيْبِهِمْ مِّسْكِيْنًا وَيَتِيْمًا وَاَسِيْمًا. دھرہ

۱۰ فَكَفَّارَتْهَا اِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِيْنٍ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعَمُوْنَ

اٰهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۝ مائدہ ۱۹

مخاتبات اسلامیت

کیمیای اخلاقیات از اسرار کیمیا

الحمد لله على دين الاسلام والصلوة على النبي خير الانام وصحبه الكرام اما بعد بدانید که این رساله چیزی از محاسن اسلام بیان میشود که در مذہب اسلام تمام محاسن و فوائد دنیوی و اخروی معلوم و تقلا موجود است، ز فرق تا بقدم هر کجا که می نگرم - کرشمه دامن دل میکشد که جا بنجا است که -

اول محاسن اسلام تمام اصول و فروع اسلام نهایت معقول و مدلل اند و علماء کرام بر اصول و عقائد و فروع و قواعد و بر دلائل عقلیه و اسرار و حکیم شریعت

اسلامیه کتابها تصنیف کرده اند که در ان اصول و فروع اسلام را مطابق عقل سلیم و فهم مستقیم فطرت صحیح بیان کرده اند اگر شخصی بکدام مسئله اسلام اعتراض کرده بود علماء کرام و انبیا نهایت جواب معقول و مدلل و مکمل داده اند.

دوم حسن اسلام حق تعالی طریق معرفت خود را و طاعت و عبودیت جانی و مالی و بدنی بنده گانش را بر ایشان بیک قسم عجیب و غریب ارشاد فرموده است که او نه در کدام کتاب آسمانی می باشد و نه کتاب زمینی.

سیم حسن اسلام مذہب اسلام حقوق الله و حقوق نفس و حقوق العبادین شرح کرده است که عشر عشر ایشان در دیگر مذہب نیست

چهارم حسن اسلام مذہب اسلام کدام قانونی دستور و حکمرانی و پاسبانی اقوام را مقرر کرده اینطور مکمل است که هیچ قانون و دستور

دنیا با او برابری نمی نمایند، قانون امریکا و یا برطانیه را ملاحظه فرمائید که بنام قانون ایشان لحاظ قوم مخصوص و مصالح خطه ملک مخصوص میباشد و کدام قانونی را ساخته اند حقوق و تبریح قوم مخصوص و وطن مخصوص را لحاظ نموده اند بخلاف مذہب اسلام که درین قانون لحاظ نسل و نسب و وطن درنگ نمی باشد بلکه بیان حقوق نوع انسانی را میکنند و

بیخ قانون اسلام لحاظ قوم مخصوص و ملک مخصوص نیست، دلیل این است که کدام
مسئله در دنیا واقع میشود برابر است که در متعلق معاہدہ و مصالحت کدام قوم باشد
و یا در متعلق جنگ باشد و یا نظام ملکی باشد و یا نظام خارجی - حکم و راضی و بالضرورت
شرعیّت یافت میشود۔

حکایت :- در آگرہ اکبر آباد یک انگریز دلیل حقانیت دین اسلام را از کدام عالم
مسلمانان پرسید پس او عالم چیزی دلائل بیان کرد و از معجزات نبی صلی
اللہ علیہ وسلم چیزی بیان کرد کہ از ان حقانیت حضور پر نور صلی اللہ علیہ وسلم معلوم کرد
باز انگریز گفت کہ این دلائل شما ہم درست است لکن بہ نزد من دلیل حقانیت
اسلام این است کہ قانون حکومت مابین بمشورہ ہزاران عاقلان و دانشمندان
و مدبران مرتب میشود با وجود این بعد از چہار سال و یا پنج سال چیزی ترمیم و تغیر و تبدیل
ضرورت میشود و قانون شرعیّت کہ از زبان یک شخصی امی در مدت بیست سال بدو
مشورہ کسے مقرر شدہ است تا این وقت در ترمیم و تنسیخ پیش نشدہ است و نہ در
انضباط و استحکام او کدام فرق آمدہ است اینطور قانون و دستور مکمل بدون وحی الہی
شدہ نمی تواند باز ان عالم از انگریز سوال کرد و فیکہ شما حقانیت این دین را بیدانید چہرہ مسلمان
مخفی نشوید، انگریز گفت اگر من مسلمان شوم بخواہ و معاش و منصب من از دست
عالم این سخن انگریز را شنیدہ خاموش ماند انان معلوم شد کہ چند روز بعد ان انگریز مسلمان
شد کذا فی تحفہ الہند ص ۲۴

پہم حسن اسلام :- علم اخلاق و آداب و معاشرت اینطوریکہ در اسلام است گردو
بہار آن در دیگر مذہب نیست چنانچہ کہ از مطالعہ کتب امام
غزالی کہ اجبار العلوم و کیمیاء سعادت است معلوم میشود و این کتب ہمہ از قرآن کریم و
حدیث نبوی ماخوذ است۔

ششم حسن اسلام :- اسدا و بندش خواہ مشارت نفسانی و سوسہائے شیطانی
و لذتہائے دنیاوی و عصمت زمان و حفاظت ناموس

کہ در مذہب اسلام است در بیخ مذہب نیست مذہب اسلام بر زبان سترو پروردہ حکم فرمودہ
 است و مردان را از نظر کردن طرف زبان ممانعت کردہ است تاکہ عصمت زنان و
 ناموس و حسب و نسب آن مشکوک نہ شود و مذہب اسلام ساز و مروت و ازین و جہ منع
 ساخت کہ در واژہ زنا خلاص میشود۔ مذہب اسلام شراب را ازین سبب منع کردہ کہ سبب
 ازالہ عقل میباشد کہ از عقل کردہ بلند بہتر نعمت در دنیا نیست لہذا شریعت اسلامیہ تمام
 چیز ہائے نشہ آور را حرام کردہ است کہ سبب تباہی و بربادی عقل است مسلمانان را ضرور
 است کہ از مذہب اسلام زیادہ شکر گذاری نمایند کہ حفاظت عقلہائے مابین را نظام فرمودہ
 کہ دار و مدار دین و دنیا بر عقل است مذہب اسلام سود و قمار را حرام کردہ است کہ او
 سبب بربادی دین و دنیا است مذہب اسلام این را میفرماید کہ مردمان در وقت ضرورت
 کسی را قرض حسنہ بدہند یعنی بدون سود و راقرض دادہ امداد کند اگر بریدہ شود و غنما داشتہ باشد با کلام حیرت
 اگر کلام نفع از مال مرہون حاصل کند و راقرض حساب کند، حاجتمندان را در وقت ضرورت مدد
 کند بمعاوضہ و بلا احتسان و راقرض بدہد و شخصیکہ بر بندہ گان رحم نکند، خدا بران رحم نمی
 کند و این است تعلیمت اسلام۔ مذہب سود خوردان این میگوید ضرورت حاجتمندان
 و مصیبت زدہ شدہ گان را غنیمت دان کہ و راقرض بسود دادہ بے تکلیف مال و
 دولت خود را زیادہ کن، اگر قرض در وقت قرض را ادا نتواند پس بہ نہایت خندہ پیشانی
 و اہمیت بدہ تا آن وقتیکہ سود اضافہ و مضاعفہ ہر دو چند کرد و باز مال و جائیداد و راقبضہ
 نتاج سود خوردی مجملًا حسب ذیل بیان میشود۔

اول سلسلہ سلوک و احسان با ہمدیگر منقطع میشود۔ دوم بجائے شفقت و رحم سخت دلی
 و بے رحمی پیدا میشود۔ سوم دل مردمان بمصیبت خوش میشود و ہر وقت در فکر و تلاش
 میباشد کہ کس را قرض ضرورت باشد بہ بہانہ ہمدردی و راقرض دادہ جائداد و زمین و اولیاد
 کند۔ چہارم وقتیکہ ترہوس مال زیادہ شود باز نفس قسم قسم بے ایمانی و فریب بازی و اتلقین
 میکنند۔ پنجم رفتہ رفتہ انسان را طلب و عیش پرستی میشود و وقتیکہ این را بدین
 کہ اینقدر سرمایہ زیادہ شدن گرفت کہ از سود ہزار ہا بلکہ لکہ ہا روپیہ بے مشقت و بے تکلیف

حاصل میشود و باز مشقت تجارت و بیاداعت و یا صنعت و حرفت چه ضرورت است
 و حال آنکه ترقی ملک موقوف بر ترقی تجارت و ذراعت و حرفت و صنعت است اگر سرمایه
 دار، سرمایه خود را بسود نهد کند بهر بایه خود کدام کلاه خانه سازد پس چگونه ملک ترقی کند غرض
 این است که مذہب اسلام خوب مکمل انداد شہوت پرستان و بدستان را کرده است
 و حفاظت زنان و ناموس و حسب و نسب را مکمل نموده است و بخار سود را ممنوع قرار داد
 همین وجه است که مذہب اسلام از حال کردن این قسم مال و پول سخت مخالفت است که بیه
 ایمانی و غریب بازی و بے رحمی و سنگ دلی حاصل شود و بر مصیبت زده گان خوشی را لازم
 و ملزم باشد و دہریان و مدین اشتر اکیست بخریایان و فقیران این امر را ملقین میکنند که سرمایه دولت
 مندان را گرفته مثل خودتان فقیر و مزدور بسازند مذہب اسلام امیران و دولت مندان را این
 حکم میکند که شما غریبان و مسکینان را صدقات و زکوٰۃ خود را این قسم امداد کنید که دست
 راست از دست چپ خبر نیاید و برائے توان این جائز نیست که شما سیر باشید و همسایه
 تان گرسنه، و قتیکه شما کسی را خیرات و صدقات دادید باز در احسان و منت ن کنید بلکه شکر
 خدا را کنید که خداوند و الجلال شمار الجان کار لیاقت ساخت که دیگران را امداد کرده میتواند اگر
 خدای خواست شمارا هم مثل او پیدا میکند اسلام فقر را این حکم میدهد که شما مال کسی نیست
 اندازی نکند فقیری صبر کرده شکر کنید که فقیری هم یک نعمت مخصوص است که سبب اوالله
 تعالی و دستان خود را سرفراز گردانید ابراہیم خلیل اللہ و موسی کلیم اللہ و عیسی اللہ روح اللہ علیہم
 الصلوٰۃ والسلام را فقر و فقیری عطا فرمود او فرود و فرعون و یہود را چند روزہ سلطنت
 دنیائی فانی عطا کرد و وقتی صاحبان مال و اقتدار و دولت مندان در نشہ عزت مستغرق گشتند
 اینطور مغرور و متکبر گردیدند که آن مال و اقتدار را خدا داده بود باز از فرمان الہی باغی و طاعی
 گشتند پس خدائی تعالی بعد از مہلت دادن صد بار روز با بچند دقیقه تباہ و برباد ساخت
 آنحال ملقین مدین اشتر اکیست را تعلیم اسلام موازنہ و مقابلہ نمایند تا کہ حسن اسلام بشما واضح شود
 مذہب اسلام خلاصہ و لب الباب شریعتہائے تمام انبیا کریم
 ہر قسم حسن اسلام :- است و عطر حکمتہائے تمام حکما است، اسلام هیچ حکمت

را نگذاشته که در تعلیم نداده باشد و بیخ نیک و خیر را نمانده که حکم نداده باشد و بیخ شر و بد را
 ترک نکرده که منع نکرده باشد امام ربانی مجدد الف ثانی در یک مکتوب فرموده است
 که ذات بابرکات سرور کائنات محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم آئینه و مظهر تمام صفات
 و کمالات است و کتابیکه بر او نازل شده خلاصه تمام کتب الهی است که بر دیگر انبیاء
 کرام نازل شده بودند و شریعت اولی و لباب و عطر تمام شریعتها است و شریعت
 او جامع اعمال و عبادات ملائکه کرام و جامع عبادات تمام کائنات است که بعضی فرشته
 بر کوع مامور اند و بعضی بسجود و بعضی بقیام تمام این عبادات در نماز جمع شده است و نیز در
 بعضی امم سابقه نقطه نماز صبح فرض بود و بر بعضی دیگر نماز و بر این امت تمام نماز فرض
 شده است و درین امت مختلف عبادات امم سابقه جمع است لهذا بر شریعت
 محمدیه عمل کردن در حقیقت بر تمام شرائع عمل کردن است و انکار از شریعت
 محمدی انکار از تمام شرائع است و تصدیق محمد رسول صلی الله علیه و سلم تصدیق تمام انبیاء
 است و تکذیبش تکذیب تمام انبیاء است لهذا ایمان آورنده بر جناب رسول الله
 صلی الله علیه و سلم خیر الامم شد و نه ایمان آورنده شر الامم گشت ما خود از مکتوب به نقل و نقل
 دفتر اول -

هشتم حسین | دین اسلام جامع دین و دنیا است شریعت اسلامیه این
 میگوید که تدبیر دنیا را هم کن را بهب میشود مگر قلب را در مرکز
 مدار مانند پیکار که یک سرش در مرکز میباشد و دیگر سرش در محیط دایره و آن سریکه در مرکز
 است حرکت نمی کند زیرا که در نقطه مرکزی است و سریکه در محیط دایره است حرکت
 میکند و اینچنین قلب یک ظاهر است و یک باطن - باطن قلب را بیاد خدا میشود
 بدو ظاهر قلب را بر محیط دایره بگردان یعنی تجارت و ذراعت مصروف کن قلبیکه
 مرگ مؤمن بیاید پر کار یک بیرون بود که محیط دایره است این نیز بیرون قریب می آید
 زیرا که درین وقت از تمام افکار دنیا منقطع میشود و بیخ پیغمبر حقیقت که تو دنیا را بالکل ترک
 کن همه وقت در عبادت الهی مشغول باش بلکه بحسب معاش و تجارت و ذراعت

ترغیب داده است و طریقہ قیام سلطنت و حکمرانی را راہ نمائے کرده است زنده گی تمام صحابہ کرام برین شاہد است صحابہ کرام فقیر و درویش ہم بودند و فاتح عالم و تخت نشین قیصر و کسری ہم بودند، اسلام بجمع کردن بادشاہی و فقیری ہر دو تلقین میکنند

نہم حسن اسلام تعزیری و عدالتی نظام اسلام مکمل ذمہ داری امن و امان عامہ است باینطور کہ مذہب اسلام دروان را حکم قطعید فرمودہ است تا کہ آئندہ بیخ زردی بمال کسے دست اندازی نکند و بدکار و فاسق و زناکار حکم درہ فرمودہ و یا سنگسار تا کہ بیخ زنی و فاسق عصمت زبان و ناموس کسے را خراب نکند و بہ حسب نسبت نسب بیخ خاندان دیگر می مخلوط و مشتبہ نگردد و اولاد ناجائز میراث و اولاد جائز شریک و مزاحم و ان نشود مذہب اسلام مبتدعین دین حقہ و مرتدین را حکم قتل فرمودہ چنانچہ حدیث شریف است مَنْ بَدَلَ دِينِ دِيْعَةٍ فَاَقْتُلُوْهُ تا کہ بدیگر مسلمان عبرت گشته دین باطل را اختیار نکند حقیقت است اگر باین کلمہ جامعہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عمل میشود بیخ فرزند اسلام درین وقت دین باطل را اختیار نمی کرد خلاصہ این است کہ احکام اسلام اینطور است کہ ذریعہ منافع و فوائد دین و دنیا است بشرطیکہ بران عمل نشود در زمانہ پیش کفار اعمال مسلمان بطرز معاشرت و اخلاق مسلمانان را دیدہ مسلمان می شدند مگر درین زمانہ اخلاق مایان خراب و معاشرت خراب و معاملات خراب اگر کسے مسلمان شدن میخواہد چنانچہ بایان را دیدہ مسلمان شود سبب تنزل مایان معاذ اللہ اسلام نیست بلکہ اعمال بد و معاملات بد مایان کہ خلاف شریعت است سبب تنزل گشته است کسانیکہ خواہشات نفسانی خود دعوی جمہوریت دارند مقصود ایشان آزاد بودن و پای بند نبودن با حکام شریعت است نہ مقصد دیگر

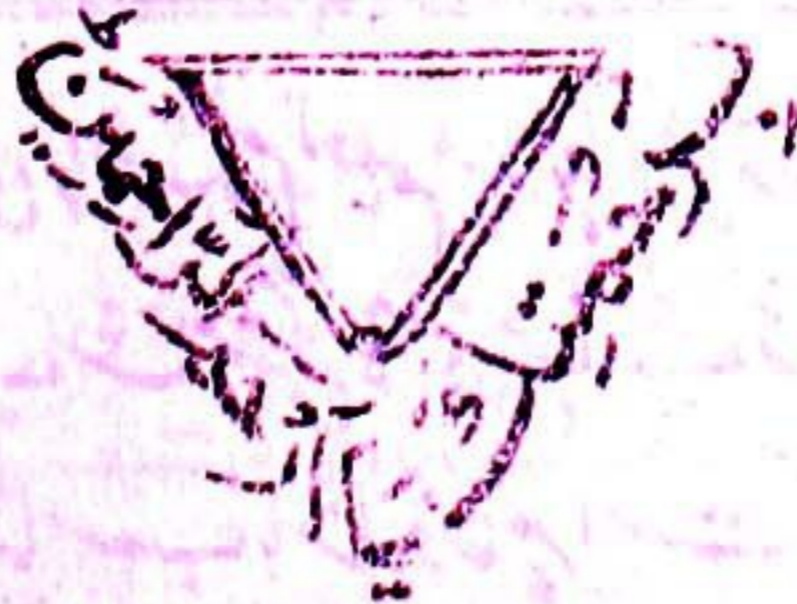
صفت ہدیہ حسن اسلام

تہذیب صحیح و حقیقی را اسلام تعلیم میدہد و مہذب حقیقی از تعلیم اسلام پیدا میشود ازین وجہ معنی تہذیب شاہستگی و معنی مہذب شائستہ یعنی آن اخلاق و اعمال کہ شائستہ و پسندیدہ و مناسب باشد و ظاہر است کہ این شاہستگی و تہذیب

با سلام حاصل میشود، مردمان این خیال کرده که بوضع و قطع انگریزی و تمدن و معاشرت
 انگریزی تهذیب حاصل میشود، بلکه تهذیب حقیقی بصیح کردن اخلاق و اعمال میشود
 و آن تهذیب اخلاق و اعمال را که اسلام می نماید در هیچ ملت و مذہب نام و نشان آن نمی
 باشد شریعت اسلامیہ طریق طہارت و نظافت و خورد و نوش و لباس و آرایش
 را تعلیم میدهد و در یک ادنی صاحب عقل خوانده می دهند که طریقہ استنجاء انسان و طہارت
 و خوردن و نوشیدن ایشان این است تهذیب این زمانہ مثل چارپایان استاده استاد
 و برقرار خوراک میکند و استاده پشیمانی میکند، طریق طہارت و نظافت وضو
 و غسل را شریعت اسلامیہ تعلیم میدهد در هیچ مذہب ملت نیست در کتب احادیث
 و فقہ ابتدا کتاب الطہارت ذکر کرده اند بر آن عمل کنند بر حقانیت دین اسلام کافی است
 آن باب را خوانده خوب معلوم میشود که طہارت و نظافت حقیقی در اسلام است
 کسی که مطابق احکام اسلام طہارت نکند او برائے نام انسان است و در حقیقت از
 حیوان بیخ فرق نیست. کَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ لَئِنْ كَفَرُوا لَيَتَمَنَّوْنَ
 وَ يَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُونَ الْإِنْعَامَ

اگر کسی نیکه این خوبی های اسلام را نظر انداز کرده مردمان را فریب داده دعوت
 بقانون کفر میدهند پس اینها از طائفہ صم و عمی و فہم لایعقلون
 است مسلمانان خبردار باشید که این قسم دعوت را قبول دار نشویند که دین و
 دنیا بر باد میشود و این دعا را وظیفہ خود را بسازند

اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَيَّ الْإِسْلَامِ وَ
 مَنْ تَوَقَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَقَّهِ عَلَيَّ الْإِسْلَامِ

جواب عجیب از فقیر خدایت بر منکر خدا

کدام فقیر را فلسفی منکر خدا و دهری سه سوال کرده - اول اگر خدا باشد چرا خود را آشکارا نمی کند - دوم شیطان اگر از آتش پیداشده است پس چرا از آتش و آتکلیف می رسد - سوم وقتی حق تعالی خالق خیر و شر باشد چگونه موخزه میشود و چرا شود.

فقیر هر سه سوال دهری را شنیده یک کلوخ کلوه سخت را برداشته
جواب فقیر بر سر دهری زد خاموش شد باز دهری بجزگه رفت و عوی را شروع

کرد حاکم وقت فقیر را طلب کرده از سوال کرد که تو دهری را جواب معقول دادی
 نتوانستی جواب شدی در آن کلوخ زدی این دلیل جهالت و کج فحی تو است
 ترا جزای سخت مناسب است، فقیر عرض کرد که حاکم صاحب من در حقیقت
 در آن مردم بلکه هر سه سوال در جواب معقول دادم، حاکم گفت چگونه این را شرح کن
 فقیر گفت اول سوال این بود که اگر خدا باشد چرا خود را معلوم نمی کند من از دهری
 این سوال را می کنم که او دعوائی دیدن ضربه زد من مرا میکند که این فقیر باز ده است
 آن ضربه خود را معلوم نکرد از زدن کلوخ کدام در دمی پیداشده چرا خود را اظهار
 نمی کند آن چیزیکه توی بینی درد ضربیه نیست بلکه اثر او است.
 دهری سوال این بود که شیطان نارنجی در آتش است و در آتش چگونه تکلیف
 می رسد من از دهری و قتی که تو هم خاک هستی از خاک پیداشده زدن یک کلوخ
 چرا تکلیف رسید.

سین و سار سوال این بود که فاعل حقیقی جزیکه و بد اگر الله تعالی باشد
 پس چگونه بندگان خود را بر گناهانش گرفت می کند من در می گویم که زدن من هم
 بجزگه خداوند تعالی بود چرا که حکم عدلیه اندخته از من شکایت کردی حاکم جواب معقول ندان
 شکون فقیر را شنیده دهری را از خاک و دعوی پروردگار کرد دهری شرمند شد رفت.

فہرست مضامین

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۱۷	دلیل پنجم - فناء ذروال	۲	باعث التالیف والطبع
۱۸	دلیل ششم - اختلاف صفات و کیفیات	۴	تمہید و تلبیسات و فسادات و ہرمان
۱۹	دلیل ہفتم - دلیل حرکت	۶	بیان عقائد و ہرمان
"	دلیل ہشتم - حسن ترتیب	"	عقیدہ اول شان
۲۰	دلیل نهم - عاجزئی و در ماندگی	"	عقیدہ دوم
۲۱	دلیل دہم - ذلت و خواری	"	عقیدہ سوم
۲۲	حکایت علامہ ریائین با ثبات ہستی	"	عقیدہ چہارم
"	رب العالمین و حکایات ذکر میشود	۷	عقیدہ پنجم
"	حکایت اول - دلیل فلکی	۸	انقسام تجلیم قرآن کریم
"	حکایت دوم - دلیل صوتی	۹	اول الحقائق حق و دوم ابطال باطل
۲۳	حکایت سوم - دلیل توتی	"	تشریح قسم اول
"	حکایت چہارم	۱۰	فسرہ و ہدیہ
"	حکایت پنجم - دلیل بعضی	"	قسم دوم علوم ابطال باطل و تشریح آن
۲۴	حکایت ششم	"	ابطال دہریت و مادیت
"	حکایت ہفتم	۱۲	وجود باری تعالی یعنی عالم ثبوت
"	حکایت ہشتم - دلیل تبدیلی	۱۳	صانع عالم بدلائل عقلیہ
"	حکایت نهم	"	دلیل اول - دلیل صنعت
۲۵	حکایت دہم	۱۵	دلیل دوم - وجود بعد العدم
"	شناخت خداوند عالم	۱۶	دلیل سوم - تغیرات عالم
"	طریق استدلال بقرآن کریم	۱۷	دلیل چہارم - امکان اشیاء

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۲۸	حقیقت نبوت	۲۶	لائل النفسی
۲۹	نبوت رسالت	۲۸	لائل آفاقی
۵۳	اثبات بعث بعد الموت بدلائل عقلی	۳۰	ابطال دہریت از قرآن کریم
۵۲	اثبات مشابہت دہریت بچاپا بالان ^{بشک}	"	بتداء ہستی انسان
۵۵	اول دلیل معاد جسمانی عقلاً	۳۳	مناظرہ موسیٰ علیہ السلام با فرعون
۵۶	دوم دلیل " "	"	بارہ ہستی خداوند کون
۵۶	سیوم دلیل " "	۳۵	جواب موسیٰ علیہ السلام
"	چہارم دلیل " "	"	جواب فرعون
۵۸	پنجم دلیل " "	۳۶	جواب موسیٰ علیہ السلام
۵۹	ششم دلیل " "	"	جواب فرعون
۶۰	ہفتم دلیل " "	۳۷	حیرانی و پریشانی فرعون
۶۱	ہشتم دلیل " "	"	دوم مناظرہ موسیٰ علیہ السلام با فرعون
۶۵	حدوث عالم " "	۳۹	تعلیم مراقبہ ارض
۶۶	نقل عارف رومی " بحث سنی فلسفی	"	ابطال قدلت مادہ
۶۷	دوہر می در بارہ حدوث عالم	۴۰	بدلائل عقلیہ
"	جواب عقلی مولا شمس الحق افغانی بر تجویز تبارک	۴۲	انکار دہر بیان از حق والہام
۶۸	بیان اقرار پروردگاہ عالم بزرگ و ہر بیان بر	۴۳	دائباتش بدلائل عقلیہ
"	وجود باری تعالیٰ	"	اول روایت علمی
۶۹	ثبوت باری مجہد بروشنی فکر جدید	۴۵	دوم روایت علمی
"	بیان سہ سوال پیشوائے دہر باری	"	سیوم روایت " "
"	جواب شبہہ اول عقلاً	۴۶	چہارم روایت " "
"	جواب شبہہ دوم " "	۴۷	پنجم روایت

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۷۶	شہادت قرآن ثبوت ملکیت شخصی	۷۰	جواب شبہہ سیوم
۷۹	شہادت احادیث مبارکہ ثبوت ملکیت شخصی	۷۱	جواب شبہہ چہارم از ابن رشد
۸۴	محاسن اسلام	"	اول دلیل عقلی بر وجود باری تعالیٰ
"	اول حسن اسلام	۷۲	" " " " " " " "
"	دوم حسن اسلام	"	" " " " " " " "
"	سیوم حسن اسلام	۷۳	" " " " " " " "
"	چہارم حسن اسلام	"	" " " " " " " "
۸۵	حکایت	۷۳	ششم دلیل انتحالی
"	پنجم حسن اسلام	"	ہفتم دلیل تربیتی
۸۶	و ششم " "	۷۴	ہشتم دلیل شعوری
"	و ہفتم " "	"	نہم دلیل حیاتی
۸۸	و ہشتم " "	۷۵	دہم دلیل اطلاق
۸۹	و نهم " "	"	ابطال مساوات
"	و دہم " "	"	بالاحادیث والآیات
۹۱	جواب عجیب از فقیر خدا پرست بر منکر خدا	"	بیان اجمالی

بیان مباحث مضامین این رساله

رساله غیر مطبوعه از تالیف لطیف قطب الزمان
 مولانا عبدالمنان صاحب تگابی رحمه الله علیه
 اثبات صانع عالم از مولانا آدریس کاندصلوی
 علوم القرآن از مولانا شمس الحق الافغانی و امت حیاته
 و رحمت البیان از مولانا رحمت الله صاحب محل الحزبه مشواه
 داین کتب مذکوره از دیگر کتب معتبره منقول است مانند
 تفسیر کبرار امام رازی صاحب تفسیر مظہری از قاضی شمار الله
 صاحب و آجیار العلوم و کیمیاء سعادت و المنقذ من الضلال
 از امام غزالی صاحب و مناهل العرفان
 و شرح مقاصد و شرح مواقف و الملل و النحل
 و علم الکلام و غیره

مدنی کتب خانہ مولوی محمد تقی صاحب
 مدنی کتب خانہ مولوی محمد تقی صاحب
 مدنی کتب خانہ مولوی محمد تقی صاحب

عرض نامہ

یعنی آدم اعضا ایک دیگر اندر کہ در آخر منشا زیک جویم
 ہذا بہ لحاظ انسانیت و اسلامیت یکی با دیگر ہمدردی و خیر خواہی
 است۔ بنا برین کمیونہ ناچیز عبد البصیر بخدمت ناظرین کرام خیر خواہانہ
 و دلائل عقلیہ درین رسالہ مذکور است۔ ثبوت وجود حق تعالی
 پیغمبر علیہ السلام و ثبوت بعث بعد موت عجیب تحفہ بلکہ بہانہ نامہ
 انتہا است۔ اگر و ہر بیان طلب کار دلائل عقلیہ باشد پس ہر خواہ
 و تعلیم یافتہ مضمون این رسالہ را خوب صحیح یاد کند بوجہ اکتانہ و اتم
 شان مناظرہ و گفتگو میتواند و انہارا الزام دادہ مغلوب می گرداند
 اللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ
 اللَّهُمَّ شَدِّتْ سُلْطَنَهُمْ وَفَرِّقْ جَبَعَهُمْ آمِينَ يَا رَبَّ

الْعَالَمِينَ بحسرة سيد المرسلين
 صلى الله عليه وآله واصحابه اجمعين

الاحقر عبد البصير حنان آبادی

عرض نامہ

یعنی آدم اعضا ایک دیگر اندر کہ در آخر منشا زیک جوید
 ہذا بہ لحاظ انسانیت و اسلامیت یکی با دیگر ہمدردی و خیر خواہی
 است۔ بنا برین کمیونہ ناچیز عبد البصیر بخدمت ناظرین کرام خیر خواہانہ
 و لائل عقلیہ درین رسالہ مذکور است۔ ثبوت وجود حق تعالی
 پیغمبر علیہ السلام و ثبوت بعث بعد موت عجیب تحفہ بلکہ بہانہ نامہ
 انتہا است۔ اگر و ہر بیان طلب کار و لائل عقلیہ باشد پس ہر خوان
 و تعلیم یافتہ مضمون این رسالہ را خوب صحیح یاد کند بوجہ اکتان و اتم
 شان مناظرہ و گفتگو میتواند و انہارا الزام وادہ مغلوب می گرداند
 اللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ
 اللَّهُمَّ شَيْتَانُ شَيْتَانُ شَيْتَانُ وَفِرْقُ جَبَعَهُمْ آمِينَ يَا رَبِّ

الطالمين بحرة سيد المرسلين

صلى الله عليه وآله واصحابه اجمعين

الاحقر عبد البصير حنان آبادی

درین مبنی نیست بلکه ظاهره علمی است سبب انکار جماعت قبیل و محبین و منکرین این
 است که اینها در دائره سائنس و محسوسات خللا را یافتند لهذا اینها را وجود خدا معلوم شد
 نام این علم العلم است که در علم بالعدم می فهمند و وقتیکه وجود باری تعالی
 از دائره محسوسات خارج باشد پس درین دائره یافتن خللا چگونه ممکن باشد لیکن نیافتن خللا
 در دائره محسوسات نیل شده نمی تواند که ادا صلاح موجود نیست مثلاً اگر در موضع خشکی مایه
 را یافته تو انداختی یا انکار از وجود مایه صحیح است مگر در دریا یا چیزی که بر خشکی را نیابد از وجود
 او کلیت انکار نیست است و متعلق دهریزن چیزی را نیستی که آنها خود را در دائره وجودی خود
 که عالم کلان این گروه است از پوشش است چون مایه از آغاز تا انجام کائنات جز نیست
 لهذا این منصب بایان نیست که زنی و ادبی که را انکار کنیم چنانچه ثابت کردین انکار بایان
 نیست مادی نزدیک خود را در بحث وجود عقل نشان در کنار میگردند و حلال آنها در باره وجود
 عقل کلام علمی نیست و میگویند که مایان حکمت الهی را نمیشناسیم و نه مثبت است که مایان از
 نفسی و انبات جدا است لیکن اکثر سائنس دانان بوجود خللا اخل اند - حواله الکلام معهود و
 ملاحظه اینکه نمون میگویند که در اجزاء کائنات باوجود موزان انقلاب زمان در مکان ترتیب
 و تناسب است این ممکن نیست که بفرماید ذات موجود باشد که از تیره اول است و
 صاحب علم و اختیار است درین زمانه از تیره بزرگ حکیم و سائنس دانان بر سرش پس نیست
 میگویند که این تمام اسرار را کیفیت نشان این است که مایان چه قدر زیاده بخورد فکر کردی بلین
 عاینست او زیاده میشود لیکن اینقدر قطعی ثابت شد که از انسان بالا که تمام قوت زنی و ادبی همچون
 که از وی آشتیا میگذرد یک کیل فلاسرافان ماضی فلاسراف میگویند که تمام اسامی از تیره این چنین است
 که در بند که وجود هیچ در نشود و هیچی را بر حلالان است بر آن آسرا که در کفر کفر بیان یافت
 محبوس میمانند که همیشه هر وقت قائم باشد - یک برود میبینی فرشته است که در عجب است
 ضایع خدائی قادر و دانایش نظر این قسم جلوه میبخشد که در حقیقت منصف و مخلص می
 مانورن بالکل دیوانه میشویم که در هر تیره تقدیر خود بخورد چیزی است و هر قسم عجیب قدرت
 در هر قسم عجیب حکمت - هر قسم عجیب ایجاد یافته میشود -

ہے فوٹسکل درانسا ایکو پید یا نوشتہ است کہ مقصد علوم طبیعیات ہر فن این نیست
گر تشریح عقل مایان ارادہ کر کند یکہ مقصد بزرگ این است کہ مایان نظر عقل خود را بر طرف
خلاق کا سنات تو ہر نام و بر حلال و بطیبت انور لغتہ و عاشقی کریم را کلام ص ۳۱۷ ۱۹۱

تہوت باری حج مذہب روشنی حق حیدر

صاحبان فکر حیدر ارادہ سے معرفت الہی حاصل سے شہادت است کہ ایک علم برادر
انکار خدا امر کلی سے مشہور ہے بلکہ این شہادت ذیل را پیش کردہ

۱۔ بذریعہ علم قطعی کہ حسن یا عیوان است یعنی کسی دو باطنی باین ہر دو راہ وجود باری تعالیٰ
ثابت ہی با باشد۔ ۲۔ حقیقت و ذوات باری تعالیٰ از تصور بالا است و غیر یکہ کہ نہ او
نامعلوم باشد چو کہ نہ ثبوت و نہ تسلیم شود۔ ۳۔ اگر وجود خدا را تسلیم شود پس شمس علم ہے
کہ در عالم موجود انداز حکمت او خلاف است لہذا کا ناشکل بر شرط انہ شہادت

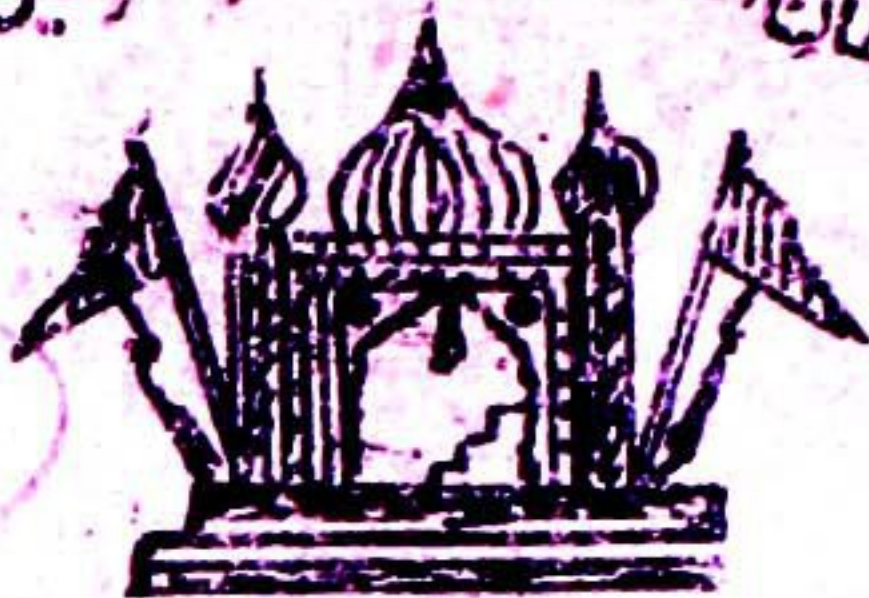
جواب مشہور اول

است کہ دلیل قوی بر این اقوال کثرت انسانی است کہ خلاصہ جو
است انکار جماعت قبل از این وجود است کہ عیوان او صحیح نیست چنانچہ کہ در جواب
ظاہری نقس پیدا شد و یا بخوبی مدح اس باطنی و عیوان نقصان مکن است و اگر بنیاتی
چشمہا در دست نہایت خیر بنظر آئی آید و نہ بخوبی اگر بنیاتی و عیوانی نہ باشد احمد و عیوانی
را احساں نسبتا نہ کیا تا کہ معلوم با بودن خلاف تفاسی بذریعہ حسن ظاہری انہیں و ہمہ
کہ انہا از اکثرہ محسوسات غایت مزاج است اگر وہ وجود را و شہادت نیست مثلا اگر شہرتی و
تجلی کلام جز با چشم محسوس غایت موزون ثابست نمیشود کہ در واقع شہرتی و تلمیحی در ان بنا شد
بکہ این با کفہ و سببہ و در نظر ان امدان شہرتی تلمیحی و تلمیح با دیدن انہیں و ہوا است کہ او از اکثرہ
مبہرہات غایت مزاج است بلکہ انہا در ذاتہ داخل است۔ نتیجہ ان تفسیر ان تفسیر با تفسیر انہا از اکثرہ
محسوسات انہا اہم و مزاج است از جوہر و ہوا بنیاتی و مشفق لانت است۔

چون اسے شہادت ہر دو نام ہے۔ انہیں است کہ رسالت خیر را است کہ ایمان و ارادت ہمہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَقَالَ الْوَالِحِيَا وَظَهَرَتْ بِصَابِئِهِمَا الْإِلَاحُ تَقَفُّ
 وَأَمَّا الْوَالِحِيَا وَظَهَرَتْ بِصَابِئِهِمَا الْإِلَاحُ تَقَفُّ

1918

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَعَالَى

الحمد لله الذي جعلنا من سادات القرآن رسالته ناياب مطبوعه بر اوله
 لا جواب به نديان فادسي المشي با

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَعَالَى

حجة لعالمة
 الفرة الدرية
 مع محاسن اسلام

78
 م

مولوي قاضي عبد البصير خان آبادي عالم الله تعالى بقصد البادي في الوقت المباني

مطبوعه پستہ

مذہبی کتب خانہ عقیب قصبہ خوان
 شہر پشاور

